

De maatschappelijke rol van de geschiedenis

Historici aan het woord



Standpunten
van
de Koninklijke
Vlaamse Academie
van België
voor
Wetenschappen
en Kunsten



Koninklijke Vlaamse Academie van België
voor Wetenschappen en Kunsten

Hertogsstraat 1
1000 Brussel
Tel. 02 550 23 23
Fax 02 550 23 25
www.kvab.be
info@kvab.be



De maatschappelijke rol van de geschiedenis

Historici aan het woord

**Vlaams Instituut voor Geschiedenis
Historische debatten 1
Brussel, Paleis der Academiën, 2010**

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright 2010 KVAB
D/2010/0455/13
ISBN 9789065690692

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photo print, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

INHOUD

VOORWOORD	7
DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN DE HISTORICUS. HOE GINGEN ONZE VOORGANGERS MET DE PROBLEMATIEK OM? De resultaten van een recent verschenen studie over de Belgische naoorlogse periode (1944-1956) <i>Els Witte</i>	11
DE HABITUS VAN DE HEDENDAAGSE HISTORICUS EN DE EIGENTIJDSE GESCHIEDENIS VAN ERFGOED, GEHEUGEN EN HISTORISCHE COMMISSIES: WERELDVREEMD IN EIGEN LAND? <i>Gita Deneckere</i>	23
DE SAMENLEVING IN OPSpraak. Opmerkingen over de maatschappelijke betrokkenheid van de historicus <i>Jo Tollebeek</i>	31
DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN DE HISTORICUS. CASUS VLAAMSE BEWEGING . <i>Bruno De Wever</i>	39
DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN DE HISTORICUS EN DE TWEEDE WERELD- OORLOG <i>Rudi Van Doorslaer</i>	43
DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN DE HISTORICUS: DE CASUS VAN DE GESCHIEDSCHRIJVING OVER DE TWEEDE WERELDOORLOG <i>Pieter Lagrou</i>	47
EMANCIPATIEBEWEGINGEN: ARBEIDERSGESCHIEDENIS <i>Dirk Luyten</i>	53
DE SOCIALISERENDE ROL VAN DE HISTORISCHE VORMING IN HET SECUNDAIR ONDERWIJS: ACTUELE SPANNINGEN <i>Werner Goegebeur en Karel Van Nieuwenhuyse</i>	63
VERSLAG VAN HET DEBAT OVER DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN DE HISTORICUS <i>Walter Prevenier</i>	77
AUTEURS	87
INTERVENIËNTEN	87
LIJST VAN AFKORTINGEN	88

VOORWOORD

In 2007 werd, op initiatief van vast secretaris Niceas Schamp, het Vlaams Instituut voor Geschiedenis (VIGES) opgericht door de Koninklijke Vlaamse Academie van België en de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, ter ondersteuning van de gezamenlijke uitgave van het Nationaal Biografisch Woordenboek (NBW). Het VIGES wil daarnaast ook de geschiedenis als discipline in de samenleving profileren, onder meer via het internet. Daartoe werd een website gecreëerd (www.viges.be) waarop nu reeds het NBW ten dele raadpleegbaar is. Deze website dient ook om prosopografische databanken te verspreiden. Verschillende projecten zijn in dit verband reeds in voorbereiding, waaronder de Zuid-Nederlandse aanvullingen (1815-1830) op het repertorium van Ambtenaren en Ambtsdragers van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (ING).

Historische debatten organiseren leek in deze context eveneens een voor het VIGES weggelegde taak. Er zijn heden ten dage nog weinig fora waarop historici met elkaar kunnen discussiëren over maatschappelijke onderwerpen. We startten met een voor de hand liggend thema: de maatschappelijke rol van de geschiedenis. In welke mate zijn de historici vandaag maatschappelijk betrokken via hun geschriften, hun deelname aan het publieke debat, hun band met het betrokken veld en via hun soms conflictueuze relaties met de overheid?

Dit eerste debat is alleszins een succes geworden. Een tiental historici, allen specialisten op het terrein waarover ze spraken, werden bereid gevonden hun medewerking te verlenen. Meer dan honderdvijftig belangstellenden uit verschillende sectoren van het historische veld, de talrijke studenten inbegrepen, waren aanwezig op het vrijdagnamiddag-symposium van 5 februari 2010 in de Marmerzaal van het Paleis der Academiën. Ook aan het debat namen talrijke geïnteresseerden deel.

Het lag voor de hand dat deze bijdragen gepubliceerd moesten worden. De reeks Standpunten van de KVAB leek het meest aangewezen publicatiekanaal. De auteurs zijn snel ingegaan op de vraag om hun lezingen om te vormen tot uitgewerkte teksten. Ze kregen de vrijheid om – uiteraard binnen een gegeven aantal pagina's – hun tekst onder de vorm van standpunten weer te geven of om deze tot een uitgebreider artikel om te werken. Ook wat het voetnotenapparaat betreft, waren ze vrij.

Deze Standpunten hebben dan ook de vorm van "Acta" aangenomen. Ze volgen daarom de structuur van het symposium. Ze worden geopend met de samenvatting van de resultaten van het recent onderzoek van ondergetekende over de maatschappelijke betrokkenheid van de historici in de naoorlogse periode (1944-1956), waardoor verschillende aspecten van de probleemstelling werden aangereikt en interessante vergelijkingen met latere periodes mogelijk werden. Twee docenten, beslagen op het terrein van de theoretische geschiedenis, Gita Deneckere van de Gentse Universiteit en Jo Tollebeek van de KULeuven, gingen na hoe de habitus van de historici sindsdien geëvolueerd is en hoe het er vandaag mee gesteld is.

Vervolgens werd met concrete *casestudies* gewerkt. In het gecommunautariseerde België mochten de Vlaamse en Waalse bewegingen niet ontbreken. Bruno De Wever,

eveneens van de UGent, boog zich over de Vlaamse Beweging en Hervé Hasquin, historiograaf van de Waalse Beweging en vast secretaris van de Académie Royale de Belgique, over de Waalse tegenhanger. De Tweede Wereldoorlog is nog steeds een controversieel onderwerp. De directeur van het Soma-Ceges, Rudi van Doorslaer en de ULB-hoogleraar Pieter Lagrou, kenner van de naoorlogse problematiek, blijven er bij stilstaan. Emancipatiebewegingen vormen eveneens een uitgelezen terrein om het maatschappelijk engagement van de historicus te analyseren. Dirk Luyten, specialist van de geschiedenis van de arbeidersbeweging in haar ruime betekenis, toont dit duidelijk aan. De organisatoren hadden ook op andere emancipatorische bewegingen willen focussen en zeker op de *gender*-problematiek, maar wegens gezondheidsproblemen heeft Machteld De Metsenaere, kenner van de Vrouwenstudies, dit luik jammer genoeg niet kunnen invullen. In de programma's van het middelbaar onderwijs is de band met de samenleving van oudsher prominent aanwezig. Werner Goegebeur, ook bedrijvig als wetenschappelijk vakdidacticus, en Karel van Nieuwenhuysse, voorzitter van de Vlaamse Vereniging van Leraren Geschiedenis, onderwerpen die hedendaagse band aan een onderzoek.

Het *aantal* cases is dus zeker niet omvangrijk. Economische evoluties, migraties en multiculturele invalshoeken, levensbeschouwelijke kwesties, de Europese eenmaking, het wereldburgerschap, internationale conflicten etc.: ze komen in deze bundel niet systematisch aan bod. Stof genoeg dus voor andere debatten. Maar de auteurs behandelen de thema's alleszins breed genoeg om tot relevante discussies aanleiding te geven. Uit de neerslag van het debat, die deze bundel afsluit, komt dat alleszins goed tot uiting.

Het is dan ook een interessante bundel geworden. Over de opstelling van onze voorgangers zijn we voortaan goed ingelicht. In de naoorlogse periode was het contact met de samenleving zonder meer een onderdeel van de habitus. Hoewel er toen ook al spanningen ontstonden tussen de wetenschappelijke opstelling van de historicus en zijn engagement, was die betrokkenheid toen vrij groot en droeg de historicus zelfs in sterke mate bij tot de toenmalige ideologievernieuwing. Vrede, democratie, pluralisme, wereldburgerschap en Europa maakten deel uit van het gedachtegoed dat de historici via onderwijs en onderzoek mee uitdroegen. Deneckere en Tollebeek kijken naar de verdere evolutie. Deneckere legt daarbij de klemtoon op de afname van die betrokkenheid sinds de jaren zeventig. Verwetenschappelijking en specialisatie doen de discipline daarna van de maatschappij vervreemden. Vanaf de jaren negentig wordt de geschiedenis hoe langer hoe meer "a foreign country". Ook bij het herinneren in musea en media komt de historicus er nog nauwelijks aan te pas. Tollebeek verwijst dan weer naar de Franse vedettencultus uit de jaren zeventig, waarna de volgens hem terechte aftakeling van de sociale rol inzet: in de snel evoluerende wereld kon de geschiedenis zichzelf geen gidsrol meer toekennen. En hoe moet het nu verder? Hier verschillen de auteurs grondig van mening. Deneckere wil het contact met het publiek herstellen en zoekt naar de mogelijkheden die in de herinneringsfunctie en in de erfgoededucatie vervat zitten. Tollebeek ziet meer heil in een afstandelijk kritisch optreden, dat niet gericht is op zegen vanuit het heden.

De benadering van de Vlaamse en Waalse bewegingen vertoont heel wat onderlinge gelijkenissen. Hasquins tekst kon jammer genoeg niet gepubliceerd worden, maar de aanwezige toehoorders zullen zich herinneren hoe ook hij is blijven stilstaan bij de collaboratie van de Franstaligen met het Vichyregime en bij de *omertà* die daaromtrent bestond. Met zijn boek doorbrak hij die stilte, niet zonder protest overigens. De Wever haalt de repressie dan weer aan om te beklemtonen dat ze in het historische veld geenszins "zonder maat of einde" is geweest. De verbondenheid die tussen de geschiedschrijving en de Waalse en Vlaamse politieke bewegingen lang heeft bestaan, brengen ze beiden voor het voetlicht: Hasquin om tal van voorbeelden aan te halen die tot op vandaag de hechte band illustreren, De Wever om er op te wijzen dat het aan Vlaamse zijde zelfs evident geworden is om in een Vlaams referentiekader te schrijven. Toch ondergaan ook de communautaire thema's aan beide zijden van de taalgrens meer en meer de invloed van de verwetenschappelijking, een evolutie die de instemming van beide auteurs krijgt.

De bijdragen over de Tweede Wereldoorlog gaan de heikele thema's geenszins uit de weg. Van Doorslaer beklemtoont de afname van de betrokkenheid van de historici en zoekt de oorzaak vooral in het functioneren van de media die nog weinig plaats voor hen inruimen. Lagrou geeft eerst een overzicht van de desbetreffende historische productie vanaf de jaren zeventig, en gaat met betrekking tot de recente decennia in de aanval. Hij verzet zich tegen de eindtermen in het middelbaar onderwijs die verplichten om lessen te trekken uit de geschiedenis inzake onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie. Op die manier dient de geschiedenis veeleer als vogelverschrikker, vindt hij, zich tevens aansluitend bij een recente trend in de historiografie om onder meer de Holocaust te relativiseren. Van Doorslaer betreurt eveneens de sturing door de overheid en de concurrentie tussen de belangengroepen waarmee de geschiedenis in het oorlogsherinneringsproces geconfronteerd wordt. Lagrou trekt er echter duidelijke conclusies uit: de historicus moet een dergelijk herinneringsgebeuren liever op afstand houden.

Dirk Luyten staat dan weer positiever tegenover de maatschappelijke betrokkenheid van de historicus, maar ook wel onder voorwaarde dat dit niet sturend gebeurt en er voldoende kritische afstandelijkheid bewaard wordt. Hij onderzoekt dan ook de wijze waarop de historici bij de arbeidersbeweging betrokken zijn: via de keuze van de onderwerpen, de actie van de instellingen van de beweging en via de verzuilde wetenschappelijke centra. Op een kritische wijze evalueert hij de productie van de geëngageerde historicus en zoekt zijn/haar drijfveren op.

De bijdrage over het middelbaar onderwijs laat dan weer zien dat de betrokkenheid ten dele wel een aangepaste invulling heeft gekregen, maar dat de gelijkenissen met de naoorlogse periode toch bijzonder frappant blijven. Eindtermen (vakeigen of vakoverschrijdende) zijn nog steeds een zaak van de overheden. Mensenrechten, democratie, Europa en wereldburgerschap staan in het onderwijs nog steeds heel centraal. En de leraren worden nog steeds geconfronteerd met heel wat spanningen en (te) hoge eisen, zoals de wijze waarop de concepten moeten ingevuld worden, waarop met de benaderingen uit het historische veld moet worden omgegaan, en de impact die de multiculturele en de geglobaliseerde wereld op het vak moet hebben. In de loop van deze kritische analyses kunnen we ook de standpunten van de auteurs vernemen: zij willen vooral een geschiedenisonderwijs dat de onderzoeks- en inzichtsplicht centraal stelt en dat naar manieren zoekt om de historische beleving dichterbij de leerlingen te brengen.

Tijdens het debat werd op verschillende van deze thema's ingegaan. Zo werd ervoor gepleit om ook de onderzoeksthema's meer aan te passen aan de noden van de huidige samenleving en deze op die manier te stimuleren. Voor de blijvende aandacht voor mensenrechten gingen zelfs verschillende stemmen op. De grenzen waar de historicus als media-expert tegen stoot, werden door nieuwe voorbeelden geïllustreerd. De kloof tussen het Vlaamse en het Franstalige historische veld kreeg eveneens aandacht en over het feit dat de overheid de historici zo weinig mogelijk moet sturen, was er vrij grote eensgezindheid. Maar naast de versterking van het discours van de auteurs, kwamen in het debat ook nieuwe thema's aan bod en ook tegengestelde visies. Zo vond men dat de historici hun rol in de museale projecten niet mochten verwaarlozen. Men wees ook op de rol die de arbeidsmarkt speelt bij de maatschappelijke betrokkenheid van de historicus, op de rol die van de leraar geschiedenis uitgaat bij de rekrutering van geschiedenisstudenten, en op de nog steeds niet gedichte kloof tussen de academici en het middelbaar onderwijs. Interessant was ook het pleidooi om een systematische analyse te maken van de maatschappelijke betrokkenheid zoals die zich vandaag in al haar verscheidenheid manifesteert en dus een zelfde onderzoek als voor de naoorlogse periode te ondernemen. Uit de verschillende bijdragen én uit het debat is inderdaad naar voren gekomen dat er vandaag verschillende en soms sterk uiteenlopende visies in het historische veld aanwezig zijn. Hopelijk kunnen deze "acta" aan een dergelijk onderzoek een stimulans geven.

Tot slot: deze publicatie is schatplichtig aan heel wat mensen. In de eerste plaats natuurlijk aan de auteurs, de voorzitter van en de deelnemers aan het debat. Zonder

vast secretaris Schamp, die bij zijn nakend afscheid tijdens het symposium gehuldigd werd voor de belangrijke steun die hij de afgelopen jaren aan de activiteiten van het VIGES heeft geschonken, zou deze publicatie niet zijn verschenen. Ook de voorzitter van de Publicatiecommissie van de KVAB, Hans Vlieghe, danken we voor het vertrouwen om deze *Standpunten* in de reeks op te nemen. Veel dank gaat ook uit naar de leden van de redactie en zeker naar Walter Prevenier die, als voorzitter van het debat, de niet gemakkelijke taak op zich nam om een getrouwe maar niet letterlijk weergegeven versie op te stellen. De collega's Ludo Simons van de KVAB en Werner Waterschoot, Karel Porteman en Hendrik Van Gorp van de KANTL hebben de teksten eveneens willen doornemen. De redactiesecretaris van het NBW, Hans Rombaut, zorgde voor de uniformering van de teksten en van het notenapparaat, voor de contacten met de auteurs en voor de verbetering van de drukproeven. Aan allen oprechte dank.

Het bestuur van het VIGES hoopt dat met deze publicatie de "Historische debatten" op een relevante wijze worden ingezet en dat ze de eerste kan worden van een lezenswaardige reeks.

Els Witte
Voorzitter VIGES

**DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN DE HISTORICUS. HOE GINGEN ONZE
VOORGANGERS MET DE PROBLEMATIEK OM?
De resultaten van een recent verschenen studie over de Belgische
naoorlogse periode (1944-1956)**

Els Witte

De band tussen de geschiedschrijving en de maatschappij is hecht. Eigenlijk kunnen we stellen dat elke historische tekst politiek-maatschappelijk georiënteerd is. Elk historisch onderwerp houdt immers verband met de samenleving, met de functies van de mens, met de maatschappelijke systemen en regels en met de veranderingen die er in de samenlevingen plaatshebben.

Dat mensen zich vooral tot de geschiedenis richten om te begrijpen wie ze zijn en dus hun identiteit mee door de geschiedenis laten bepalen, geeft de discipline een belangrijke maatschappelijke rol. Via hun verleden bouwen sociale groepen hun identiteit op en verankeren die in een bepaalde traditie. De historici presenteren, of liever representeren dus identiteit en wat meer is, ze werken ook mee aan de vorming van nieuwe identiteitsdimensies. Die komen in concurrentie met bestaande en voor ze er zich goed van bewust zijn, worden ze actoren in de identiteitsstrijd tussen groepen en hun wereldbeschouwingen. Aan de wijze waarop groepen hun identiteit in het heden definiëren, zijn immers handelingsoriëntaties verbonden. Politieke strijd ligt er in het verlengde van. Het verleden ondergaat zo een verregerende instrumentalisering en de historicus loopt het gevaar in dienst van de identiteitsopbouw te gaan functioneren. De rol van de historicus in natievormingsprocessen is daar een goed voorbeeld van.

Historische geschriften brengen het herinneren in scène en ook die functie zorgt voor sociale erkenning. De geschiedenis markeert immers het verleden in het heden, ze representeert de samenhang tussen verleden en heden en verdrijft het vergeten. Zeker als er zich identiteitscrises voordoen, als er breuken optreden en belangrijke tradities worden verstoord, dan werkt dit omgaan met en deze bezinning op dit traumatisch verleden, met zijn slachtoffers en schuldvragen, therapeutisch. Ook in andere omstandigheden houdt de historicus ervan om achter de schermen te kijken, te reveleren en te ontmaskeren wat verborgen is, maar bij het verwerkingsproces spelen dergelijke kritische historische studies een nog meer diepgaande rol.

De geschiedenis is bovendien zeer nauw verbonden met het cultuurideaal van de humaniora dat decennialang volop ons denken overheerst(e) en een hecht patroon vormt als achtergrond voor de formulering van zeer verschillende cognitieve doeleinden. De historicus verschaft mee de nodige eruditie en draagt deze culturele erfenis over. Dat de geschiedenis pretendeert ook een discipline te zijn die een synthetische kijk verschaft op de evoluties van collectiviteiten en dus de hele samenleving wil analyseren, versterkt die cultuuroverdracht aanzienlijk.

Maar bovenal zorgt de geschiedenis voor de vorming van het historisch besef. Zoals bekend wordt ons westers denken sinds de Verlichting beïnvloed door de idee dat de mensheid vooruitgaat en haar eigen lot in handen kan nemen. Historische actie is dus gericht op de transformatie en op de toekomst. De geschiedenis geeft de samenleving

de mogelijkheid om een taal over het verleden en over die transformatie te construeren. Continuïteit, verandering en behoud worden samengebracht. De historicus is met andere woorden de mediator tussen verleden, heden en toekomst en de leverancier van het historische besef. De vorming van dit historisch bewustzijn is een proces van betekenisgeving en hangt nauw samen met waardenstelsels. Ook vanuit die visie is elk historisch vertoog dus ideologisch geladen en maatschappelijk relevant.

De historici als een ideologieproducerende elite

Maar hoe werkt dit proces nu in de praktijk en in een welbepaalde context? Die vraag heb ik geprobeerd te beantwoorden in mijn laatste boek¹. In welke mate Belgische historici bijdragen aan de productie en de verspreiding van de ideologie in de naoorlogse periode 1944-1956, is één van de hoofdvragen van deze studie.

Op ideologisch vlak is de naoorlogse periode erg interessant. Er speelt zich immers een boeiend ideologisch veranderingsproces af. In elke periode reageert men op degene die eraan voorafgaat, maar welke impact ondergaat het verschuivingsproces als er voordien een oorlog heeft plaats gehad? Het decennium dat op het einde van de Tweede Wereldoorlog volgt, krijgt dus begrijpelijkerwijs heel wat aandacht in de literatuur. Vooral in Frankrijk heeft het thema al meerdere werken doen ontstaan, met inbegrip van onderzoek naar de rol van specifieke elites. Dat is ook het geval voor Duitsland en ook in Nederland groeit de oogst. In België werd ondertussen een meer bescheiden begin gemaakt.

Over de draagwijdte van dit specifieke ideologische veranderingsproces lopen de meningen nogal uiteen. Vooral Franse studies en werken over Europa beklemtonen niet zelden de breuk, wijzen op het ingrijpend karakter van de verschuiving in de naoorlogse periode en op het algemeen gevoel om na het oorlogsdrama nieuwe zekerheden op te zoeken en nieuwe mogelijkheden te exploreren. De Tweede Wereldoorlog verschijnt dus als katalysator en stimulator van reflectie over innovatie. Een innovatie die op haar beurt de opleiding van de protestgeneratie van de *golden sixties* beïnvloedt, aangezien die in deze naoorlogse periode wordt opgeleid. Andere auteurs, waaronder Belgische historici, relativeren dan weer de breuk en leggen het accent veel meer op de continuïteit in het naoorlogse denken. De oorlog is voor hen een intermezzo, een periode waarin bestaande ideeën konden rijpen en men moet wachten tot de jaren zestig vooraleer een nieuwe generatie zich afzet tegen de oorlogsgeneratie.

In deze Belgische werken bestudeert men vooral de ideologische aspecten van de structuren en van het beleid en in mindere mate de ideologieproducenten en hun productie. En nochtans is die laatste invalshoek zeer adequaat om wijzigingen in denksystemen na te gaan. Het proces kan immers het best van onderaf bekeken worden. Men moet kunnen doordringen in de wereld van de actoren, van de denkende, concipiërende, producerende elite die ook voor de overdracht van de ideologie zorgt. De denkende elite als motor van de ideologische verandering: dat is het perspectief waarvoor ik in het boek dan ook opteerde.

Historici vormen in de betrokken periode een interessante denkende elite. Als men de groep universitair opgeleide historici als uitgangspunt neemt, die via hun geschriften aan het publieke debat deelnemen, dan komt men tot een zeer uitgebreide en verscheiden reeks vertogen. Naast de uitgebreide historische productie zelf, waarbinnen syntheseswerken een aparte plaats innemen, zijn er de leerplannen van het middelbaar en hoger onderwijs, die de inhoud van het vak, de vastgelegde canons en de achterliggende gezichtspunten onthullen. Collegenotities, handboeken en leerboeken zijn dan weer interessant voor de concrete doorstroming van de leerplannen en de

¹ Els Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa. Belgische historici en de naoorlogse politiek-ideologische projecten (1944-1956)*, Kapellen, 2009, 389 p.

historiografie. Vanuit hun maatschappelijke betrokkenheid dragen de historici ook bij aan de publicistiek. Ze hebben immers toegang tot verschillende corporatistische tijdschriften (professionele en syndicale). Een aantal onder hen zijn tevens actief binnen de radiowereld en trachten onder meer via bijdragen aan de schoolradio een breder publiek te bereiken. Anderen schrijven dan weer voor politiek georiënteerde maand-, week- en zelfs dagbladen. In zeer conflictgeladen debatten laten velen overigens niet na om zich tot de media te richten.

Een elite is het zonder meer. De groep is in aantal beperkt, maar zelfs al groeit hij onder invloed van een zekere toename in het universitaire veld, toch bereikt het aantal publicerende historici niet meer dan 15% van het geheel en blijft het rond een vijftientigtal schommelen. Het intellectuele veld geniet in deze periode in de samenleving respect en dank zij diploma's, publicaties en titels en een gemeenschappelijk identiteitsbesef heeft ook onze elite een bepaald sociaal prestige. Dat bouwen de leden vooral op als universiteitsprofessoren, maar ook de status van leraar middelbaar onderwijs kan verhoogd worden door les te geven in het hoger onderwijs, door te doctoreren, wetenschappelijk te publiceren, door inspecteur te worden, goed verspreide handboeken uit te geven of artikels te schrijven in gezagvolle periodieken, of lid te worden van controlerende instanties zoals programmacommissies, verbeteringsraden of revisiecommissies. Enkel intellectuele kwalificaties verlenen de historicus de toegang tot de elite. De onderwijselite is echter vooral actief in het officiële net. Wegens zijn kwaliteit, zijn succes en zijn aantrekkingskracht vervult dit onderwijs in deze periode zelfs een zekere voorbeeldfunctie.

De verzuilde samenleving laat in deze elite eveneens haar sporen na. Vooral de universiteiten en de onderwijsnetten zijn verdelende netwerken. De productie die er in tot stand komt of ervoor bestemd is, verschilt zowel wat de belangstellingspolen als wat de inhoudelijke interpretaties betreft. Godsdienst en kerk blijven eigen divergerende standpunten genereren. Vooral in tijden van interne conflicten en van mediacampagnes werkt de verzuiling door. Maar tegelijkertijd constateren we ook tekenen van ontzuiling. Zowel op vakwetenschappelijk als op vakdidactisch vlak groeit men naar elkaar toe en dat uit zich in verschillende netwerken, waarin de solidariteit tussen de vakbroeders niet zonder belang is. De sterke greep van de katholieke traditionalisten remt deze trend echter gevoelig af.

Karakteristiek voor deze elite is ook de sterke symbiose tussen de academische en de onderwijselite. De universiteit blijft een gesloten wereld waar men via coöptatie toetreedt. Afgestudeerden uit de middengroepen nemen toe, waardoor er een zeker onevenwicht optreedt tussen het aantal gekwalificeerde gediplomeerden en de beschikbare wetenschappelijk georiënteerde banen. In die context is het begrijpelijk dat er zich in het archiefwezen en zeker in het middelbaar en normaalonderwijs een elite vormt die zich wil manifesteren en op die manier de kloof met de universiteit minder groot maakt. Voor de wetenschappelijke productie is hun aandacht dan ook bijzonder groot. Hoezeer ze bezorgd zijn om de doorstroming van de historiografie in de vulgariserende literatuur merken we telkens opnieuw. Professoren zijn van hun kant ook nog sterk geïnteresseerd in het middelbaar onderwijs. Hun carrièrepaden lopen meestal via het middelbaar onderwijs en ze investeren nog heel wat tijd in de redactie van handboeken. Ze nemen tevens deel aan vakdidactische activiteiten (programmahervormingen, revisiecommissies) en zijn ook lid van deze netwerken. In vakwetenschappelijke en vakdidactische netwerken treffen we immers niet zelden beide elites aan. Vakwetenschappelijke specialisatie wordt in deze periode wel belangrijker, maar nog niet in die mate dat de universiteit zich van het middelbaar onderwijs afwendt, zoals dat vanaf de jaren 1960 wel zal gebeuren. Een duidelijke opdeling tekent zich dan immers af.

Deze elite heeft ook een vrij grote uitstraling en een breed bereik. Aan pedagogische autoriteit ontbreekt het de historici in de betrokken periode niet. Zowel in het hoger middelbaar, het hoger en het universitair onderwijs vormen ze de toekomstige elite en oefenen door hun kennis – wetenschappelijk onderzoek verhoogt hun status – en hun

mentale attitudes heel wat invloed uit. Vooral *les professeurs phares* onder hen vervullen die rol overtuigend. De historische vakken spelen in de bestudeerde periode niet alleen in de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte een belangrijke rol, maar zijn ook in de Rechten en in de sociale, economische en politieke opleidingen prominent aanwezig. De historicus maakt dus deel uit van de eruditie- en prestatie-elite en de discipline wordt zonder meer gehonoreerd. In de bronnen die we onderzochten, lezen we meer dan eens bij politici dat zij de historicus het meest geschikt achten om via het onderwijs de ideologie uit te dragen.

Maar ook in het publieke debat nemen historici een belangrijke plaats in. Filosofen, theologen en kunstenaars nemen er ook wel aan deel, maar hun bijdragen zijn specifiek en richten zich tot een welbepaalde doelgroep. Sociale en politieke wetenschappen houden zich weliswaar nadrukkelijker bezig met de recente maatschappelijke ontwikkelingen en leveren dus concretere expertise, maar hun disciplines zijn in het naoorlogse decennium nog nauwelijks doorgebroken. In tegenstelling tot de Angelsaksische wereld en tot Frankrijk moeten we in België nog tot het einde van de jaren vijftig wachten vooraleer politieke wetenschappers de historici op het publieke forum beconcurreren. Tot dan zijn de historici zowat de enigen die zich publiekelijk over politieke, diplomatieke en militaire gebeurtenissen buigen.

Via de gespecialiseerde vakwetenschappelijke en vakdidactische netwerken krijgen hun monografieën en artikels bekendheid. Syntheses en handboeken worden door commerciële uitgeverij gepubliceerd. Vooral handboeken – zo leerde ons de analyse van de *Sciences et Lettres*-reeks – zijn lucratieve ondernemingen, zowel voor de uitgever als voor de auteurs. Ze bereiken honderden leraren, duizenden leerlingen en andere geïnteresseerde lezers, zeker als het om door de overheid en door de inspectie ondersteunde leerboeken gaat. Zulke aantallen bereiken de historici natuurlijk niet met hun wetenschappelijk werk. Syntheses kennen al wel een zeker succes, maar historische *bestsellers* kent men in deze periode nog niet. Toch mag ook het bereik van de schoolradio niet onderschat worden. Het abonnementenbestand van de politiek-culturele tijdschriften is beperkt, maar binnen de intelligentsia is hun invloed niet gering. Onze groep kent wel niet een spraakmakende Pirenne, maar toch mogen we concluderen dat hun verschillende vertogen een omvangrijk en gediversifieerd publiek bereiken.

Uit de talrijke recensies, kroniekbijdragen, reacties van collega's, bibliografieën en ook necrologieën hebben we heel wat kunnen afleiden over de invloed van deze vertogen op de lezers. Vooral in de kritische evaluaties en debatten onder historici komt deze impact tot uiting. In de publieke opinie worden hun vertogen eveneens opgemerkt, vooral als ze conflicten doen ontstaan of er rechtstreeks bij aansluiten. Twee grote perscampagnes lieten zien in welke mate het politiek-journalistieke veld aan bepaalde thema's uit de geschiedschrijving belang hecht. De hoofdleveranciers van de historische kennis, de handboeken, doen kennelijk eveneens hun werk als socialisatie-instrumenten. Uit de correspondentie van de auteurs met de leraren was dat duidelijk te merken. Wellicht zijn de resultaten uit latere enquêtes, die aangeven dat de handboeken een hoofdrol spelen bij de vorming van de geschiedenisbeelden, dus ook wel toepasbaar op het naoorlogse decennium.

De habitus van de historicus gaat deze maatschappelijke betrokkenheid niet uit de weg. Alle objectieve wetenschap ten spijt, willen de meesten onder hen geenszins deel uitmaken van een in zichzelf gekeerd gezelschap dat met vervreemding naar de wereld kijkt. Geschiedenis om de geschiedenis beoefenen vinden ze meestal bekrompen. Vanuit zijn kennis moet de historicus zich in de samenleving engageren en aan het debat deelnemen, ook als het om brandende kwesties gaat. De historicus geeft zich dan ook goed rekenschap van het belang van de presentatie van zijn bevindingen. Van zodra het historisch perspectief kan geïntroduceerd worden, domineren de historici dus het debat, onderbouwen ze de stellingen en stroomlijnen ze het discours.

Als actoren in het publieke debat worden intellectuelen echter geconfronteerd met spanningen. Hoe ver kunnen ze gaan in hun maatschappelijk engagement zonder

afbreuk te doen aan hun wetenschappelijk denken? Aan de ene kant treft men de aanhangers van Julien Benda's ivoren toren-principe aan: de intellectueel dient trouw te blijven aan abstracte wetenschappelijke waarden en aan het universele en zich dus niet te identificeren met het particuliere, het onmiddellijke. Daartegenover staan diegenen die een bijdrage willen leveren aan de verandering van de samenleving en zich in de maatschappelijke ruimte willen manifesteren. Sommigen gaan het partijpolitieke engagement daarbij niet uit de weg, anderen willen een meer onafhankelijke vorm van politiek denken tot stand brengen, los van bindingen met een welbepaalde politieke beweging. Beide groepen hebben we in onze analyse aangetroffen.

De habitus, zoals we het geheel van de theoretische en methodologische regels en belangstellingspolen in navolging van Pierre Bourdieu hebben genoemd, bepaalt echter toch de bovengrens van dit politiekmaatschappelijk engagement. Als de historicus als burger schrijft, dan heeft hij vanzelfsprekend een grote vrijheid, maar bij het historisch spreken moet hij welbepaalde criteria in acht nemen. Als onafhankelijk intellectueel moet hij de wetenschap laten prevaleren, naar de objectieve waarheid streven en deze niet inschakelen voor een politiek doel. De kritische functie van de geschiedenis mag door het maatschappelijk engagement niet afgezwakt worden. In universitaire kringen, maar ook binnen de onderwijsselite, wordt aan deze praxis veel belang gehecht. Ook de collaborerende, Vlaamsnationalistische historici houden zich aan de regels. De revisiecommissies, die de geschiedenis willen inschakelen in de moderne samenleving, betrachten eveneens de nodige voorzichtigheid. Zo plaatst de gekende Franse historicus Febvre vanuit de habitus vraagtekens bij de Europese constructies en naar aanleiding van de Duitse integratie in de westerse wereld wordt duidelijk een limiet bereikt. De onvermijdelijke spanning tussen maatschappelijke dienstverlening en de onpartijdigheid van de historicus leidt ook in andere gevallen tot debatten en conflicten, maar de zeer controversiële Duitse kwestie berokkent zelfs schade aan de discipline in haar geheel. Betrokkenheid en distantie moeten dus kennelijk een welafgewogen combinatie vormen die in overeenstemming blijft met de habitus.

In de bestudeerde periode treedt er echter een wijziging op in de habitus die de maatschappelijke betrokkenheid verruimt en versterkt. De eliteleden komen immers op voor de *nieuwe geschiedenis* en doen dat zowel in wetenschappelijke analyses, in recensies, in revisievertogen als in talrijke vulgariserende discoursen waaronder de handboeken. Begrijpen en verklaren, verbanden leggen en interpreteren, kritisch nadenken, ontmaskeren en reveleren, problemen stellen en oplossen: al deze uitgangspunten werken toe naar een meer geëngageerde geschiedenis. De introductie van de hedendaagse en eigentijdse geschiedenis zorgt overigens voor meer actuele probleemstellingen en de aandacht voor de sociaaleconomische geschiedenis vergemakkelijkt dan weer de aansluiting bij andere onderdelen van het nieuwe denken. Het antifinalisme helpt de strijd aanbinden tegen de legitimerende nationalistische geschiedschrijving, maar zorgt er ook voor dat er geen Europees finalisme voor in de plaats komt. De vrij systematische doorstroming van de nieuwe geschiedenis in de vulgariserende vertogen draagt er dan weer toe bij dat de maatschappelijke functies van de geschiedschrijving op grotere schaal tegen het licht kunnen worden gehouden.

Wijzen we er eveneens nog op dat deze maatschappelijke betrokkenheid van bovenaf gestimuleerd, georiënteerd en gecontroleerd wordt. De historische elite wordt namelijk met een sterk dirigistische en controlerende overheid geconfronteerd. Haar intellectuele onafhankelijkheid is lang niet zo groot als de leden zouden willen. De overheid weet overigens waarom ze greep wil houden op de activiteiten van de historici. Hun rol bij de ideologieproductie en -verspreiding is immers van betekenis. In het universitaire circuit is de sturing minder groot. De academische vrijheid werpt daar barrières op, maar dat neemt niet weg dat we de regering maatregelen zien nemen om bijvoorbeeld de hedendaagse geschiedenis meer ruimte te geven. Het middelbaar en normaalonderwijs van de staat is zonder meer onder curatele geplaatst. We zien hoe ministers de adviezen van professoren, inspecteurs en eliteleraren naast zich neer leggen, hoe verplichte leerprogramma's van bovenaf grondig uitgewerkt worden en hoe die strikt gevolgd dienen te worden, hoe inspecteurs soms autoritair optreden, hoe de

handboeken zeer nauw bij het programma moeten aansluiten en hoe ze de goedkeuring van de inspectie en de verbeteringsraden moeten krijgen, enz. In het katholiek onderwijs is de controle nog scherper. Ook daar wordt geen rekening gehouden met de visie van de leden van de leerprogramma commissie: vanuit de Verbeteringsraad selecteert de overheid, keurt goed of sluit uit. De ideologie wordt strikt bewaakt. Van revisiedirigisme kunnen we eveneens spreken. Wordt er immers van overheidswege niet gestuurd in de richting van de doelstellingen van Unesco, World Brotherhood, het Belgisch-Nederlands Verdrag en de Raad van Europa? De minister vormt regeringsdelegaties die aan de revisievergaderingen deelnemen en topambtenaren hebben mee de leiding. Aan katholieke zijde nemen de bisschoppen samen met de katholieke onderwijskoepel de eindbeslissingen: ze zetten zich af tegen de activiteiten van de pluralistische Unesco, maar niet tegen die van de Raad van Europa. De leden van de elite laten zich dit alles niet zo maar welgevalen. De universiteitsprofessoren protesteren meerdere malen tegen de minister en ook in de katholieke commissies uiten ze hun ongenoegen. Tevergeefs. De onderwijselite kan zich minder afstandelijkheid veroorloven. Zowel in het officieel als in het katholiek onderwijs zoekt ze naar compromissen en legt zich uiteindelijk neer bij de getroffen beslissingen.

De medewerking aan de ideologieproductie

Laat ons vervolgens naar de ideologieproductie zelf kijken. De analyses tonen op een vrij overtuigende wijze aan dat de elite van historici zich maatschappelijk engageert, zij het op verschillende wijzen en met de nodige gradaties. Hoe dichter de thema's aanleunen bij het heden, des te duidelijker ziet men deze functie in de discoursen weerspiegeld. We komen trouwens ook talrijke thema's tegen die in de stellingnamen tegenover het heden geworteld zijn.

Bijdragen die rechtstreeks aansluiten bij maatschappelijke identiteitsvorming vertonen uiteraard een sterk engagement. We hebben kunnen merken dat deze discoursen alomtegenwoordig zijn, zowel in de wetenschappelijke als in de vulgariserende publicaties. De historici vervullen op dit terrein nuttige en gewaardeerde functies waartegen ze zich geenszins afzetten. Aan voorbeelden is er dan ook geen gebrek. De Belgische natievorming blijft een populair thema. We denken maar aan de natievormende rol van Pirennes werken, aan de aandacht voor de Bourgondische periode, voor de Belgische natievorming in de 19de eeuw, voor de strijd tegen de bezetter en voor het democratisch burgerschap dat de geschiedenis mee tot stand brengt. Nieuwe identitaire constructies krijgen eveneens heel wat belangstelling: de Lage Landen-problematiek, het Europese- en het wereldburgerschap staan ervoor model. Regionale identiteiten staan in deze periode ook in het centrum. Aan Luikse, Waalse en Vlaamse identiteitsvorming wordt immers actief meegewerkt. Niet elke historicus legt vanzelfsprekend dezelfde klemtonen. De eigen politieke overtuiging oriënteert hem in de richting van Belgisch, Luiks, Waals of Vlaams identiteitsbesef.

Nog strakker is de band met de maatschappij als de historicus zich inlaat met politieke projecten die rechtstreeks betrekking hebben op de geschiedenis. Vanuit hun legitimerende expertise worden ze dan meestal door de overheden gevraagd. Als het om historiografische bijdragen gaat, dan treden de universiteitsprofessoren op de voorgrond. We denken maar aan het onderzoek naar de oorlogsmisdaden, naar de naoorlogse mentaliteiten, naar de weerstandsbewegingen, en aan de communautaire tegenstellingen die in het politieke Centrum Harmel aan bod komen. In de betrokken commissies wordt expliciet naar de oordelen van de historici gevraagd. Op de medewerking van de professoren wordt ook een beroep gedaan als het om het middelbaar onderwijs gaat, maar dan is de onderwijselite natuurlijk ook van belang. Zowel in de commissies voor de leerprogramma's van het officieel als van het katholiek onderwijs als in de verschillende revisiecommissies wordt aandachtig naar hen geluisterd. Vooral in de professionele bladen brengen ze commentaar uit over deze activiteiten, terwijl in deze bladen ook plaats is voor andere artikels die vanuit hun specifieke expertise opgesteld worden. Een vrij groot aantal voelt zich overigens geroepen om aan dit soort engagement, dat bij het vakgebied aansluit, uiting te geven.

Zeer dicht bij het politieke veld staan dan weer diegenen die ook politieke standpunten uitdragen die niet rechtstreeks bij het vakgebied aansluiten. Militant partijpolitiek engagement is voor weinigen in de groep een optie, maar dat betekent niet dat *fellow travellership* of partijlidmaatschappen uitgesloten zijn. Toch is het vooral in de bladen van politiekulturele netwerken dat ze zich engageren. Dat engagement is minder militant en gereserveerder en sluit meer aan bij de vertrouwde traditie. Er is zelfs sprake van een breed politiek spectrum dat opgezocht wordt en dat zowel de liberale als de katholieke rechterzijde omvat, de Waalse en Vlaamsgezinde bladen als de netwerken van de linkerzijde (communisme, sociaaldemocratie en christendemocratie). De bijdragen zelf gaan doorgaans om politieke ontwikkelingen in binnen- of buitenland, hebben meestal een historische invalshoek of geven historisch getint commentaar op contemporaine fenomenen die in de belangstelling staan.

De meerderheid van de eliteleden willen dus een verantwoordelijke rol in de samenleving spelen en zich in de publieke ruimte manifesteren. Niet iedereen gaat daar even ver in en er tekenen zich ook generatieverschillen af. In de oudere generaties treffen we meer conservatieven aan, de jongere generaties zoeken meer de progressieve stromingen op en wie onaangename epuratie-ervaringen heeft gehad, vertoont meer de neiging om binnen de muren van het vakgebied te blijven. Het politieke engagement van de Belgische historici is wellicht niet zo uitgesproken als dat van hun Franse collega's, maar van een "silence de rigueur" is evenmin sprake. Ze beperken zich niet tot het optreden als expert. Met de alom geroemde Pirenne als groot voorbeeld behoort het maatschappelijk engagement zonder meer tot de praxis van het Belgische historische veld.

Maar ondanks deze divergenties hebben we binnen onze elite te maken met een meerderheid die wil vernieuwen. De meest overtuigden behoren qua generatie tot de twintigers, de dertigers en de veertigers. In het officieel onderwijs is de groep talrijker en invloedrijker dan in het katholiek onderwijs. Dat het rijksonderwijs vrijzinnigen en progressieve katholieken aantrekt en de overheid het vernieuwingsproces stimuleert, is er een verklaring voor, evenals het feit dat de gelovige vernieuwers in het katholiek onderwijs door de conservatieve kerkelijke hiërarchie in het gareel worden gehouden. De vernieuwingsdrang, aangewakkerd door de oorlogservaring en het wederopbouw-klimaat, versterkt echter hun betrokkenheid bij de maatschappelijke verandering en het wereldgebeuren, maakt hen sterk begaan met de toekomst en doet hen aansluiten bij het hoopvolle denken dat in de samenleving leeft. De heftige binnenlandse conflicten en de koude oorlog temperen weliswaar hun enthousiasme, maar ze doen geen afstand van het nieuwe gedachtegoed. Meegaan met de tijd is een doelstelling waar ze openlijk voor uitkomen. Men kan hen dan ook karakteriseren als ruimdenkende, vredelievende democraten, met een consistent en sterk mobiliserend engagement, maar die in hun vernieuwingsdrang geenszins revolutionair zijn en veeleer voor orde en compromissen opteren. Het ene temperament is ook al radicaler en extroverter dan het andere, zodat sommigen het voortouw nemen terwijl anderen meer in stilte volgen. Maar allen willen leiding geven aan het proces en ondersteunen elkaar daarin. Bevreesd voor een breuk met het oudere gedachtegoed en zijn verdedigers zijn ze evenmin. Op de nieuwe ideeën die op de markt komen, mag gerust ingespeeld worden. De ouderen in de groep houden door de bank meer afstand van het vernieuwingsproces en kiezen voor de bestendiging van de wetenschappelijke habitus. Als het om thema's gaat die hen nauw aan het hart liggen (de Eerste Wereldoorlog, de Bourgondische tijd, de Lage Landen) dan werken ze wel mee. Een paar zetten zich dan weer ostentatief af tegen onderdelen van de vernieuwing of, zoals Van Kalken, tegen de vernieuwing *tout court*.

Laat ons nu kijken naar de inhoudelijke vernieuwing waaraan de historici meewerken. Deze nieuwe naoorlogse intellectuele constructie bestaat uit verschillende componenten, gecombineerd met eigen klemtonen en duidelijke keuzes. Dat het nieuwe beeld samenhangt met de naoorlogse mentale wederopbouw, merken we aan de centrale plaats die voor het vredesdenken wordt ingeruimd. Dit denken wordt met tal van andere onderdelen gelieerd. Zo kan het onmogelijk samengaan met fascisme en dictatuur, maar wel met vrijheid en democratie. Oorlog en wreedheid horen niet thuis in een

beschaafde wereld. Fanatiek nationalisme lag aan de basis van de oorlogen en moet dus vanuit de vredesgedachte bestreden worden. Internationale verstandhouding moet prevaleren: wereldburgerschap creëert een geest van vrede en broederschap. Ook de Europese eenmaking en de integratie van Duitsland in Europa staan garant voor de vrede. De geschiedenis kan in dit vredesproces een rol spelen: ze kan mensen dichter bij elkaar brengen en bijdragen leveren aan de samenwerkingsprojecten en aan de verzoening met de vroegere vijand.

Met de parlementaire democratie wordt in de vertogen een innig verbond gesloten. De vrede- en vrijheidslievende aspecten van de democratie worden vooropgezet. Kritische geluiden op het model zijn er niet meer. Integendeel, het is een superieure vorm van besturen, die participatie en verantwoordelijkheidszin stimuleert. De geschiedenis helpt bij de verspreiding van de principes en de werking van het systeem. Van nu af aan gaat het tevens om een sociale democratie, die beschermt tegen onrecht en ongelijkheid. De emancipatie- en solidariteitsconcepten krijgen dan ook ruime aandacht. Discriminaties op basis van ras, geslacht of etnische groep worden door de staat en op wereldschaal resoluut afgewezen. De staat is nu een beschermende en verzorgende instantie. Samenlevingen uit het verleden die deze principes niet toepasten, krijgen negatieve connotaties. De staat is voortaan ook de organisator en de regulator van het economisch welzijn. Kennis, techniek, economische vooruitgang en welvaart zijn met de democratie verbonden. Zowel in de wetenschappelijke maar vooral in de vulgariserende geschriften vinden we deze stellingen terug.

Aangezien de samenwerking tussen de volkeren essentieel is, moet er veel aandacht gaan naar supranationale constructies en moet men de opvattingen over de natie ermee doen coëxisteren. De geschiedenisbeelden moeten in harmonie gebracht met deze ontwikkelingen. Aan een ander evenwicht tussen nationalisme en internationalisme wordt dan ook gewerkt. De legitimerende nationalistische geschiedenis heeft nu veel minder zin. Ze evolueert nu in de richting van de nationale geschiedenis. Verdwijnen doet deze laatste niet. De nationale kaders moeten immers dienen om de internationale samenwerkingsideeën te realiseren. Ook aan het Europees denken moet de geschiedenis zich committeren en, daarbij aansluitend, de relaties tussen België en Nederland en België en Duitsland verbeteren. Stromingen die deze ideeën in gevaar brengen, krijgen geen steun. In dit denken blijft er echter wel plaats voor kleinere eenheden zoals steden en regio's. Lokale ontwikkelingen worden als een opstap naar ruimere verbanden beschouwd. In België, met zijn taalculturele en sociaaleconomische diversificaties, laat de elite dan ook niet na om dit denken in te schakelen. Regionale constructies dringen zich in de historische representaties op en beconcurreren de nationale geschiedenis. Gepercipieerde achterstanden stimuleren alleszins de belangstelling voor Luikse, Waalse, HeelNederlandse en Vlaamse constructies.

Een vreedzame samenleving is open, tolerant en heeft dus nood aan pluralisme. In de plaats van levensbeschouwelijk vijanddenken moet er respect voor elkaars geloof en overtuiging zijn. Vrijzinnige vernieuwers verdedigen meer dan ooit het pluralisme en bouwen het neutraliteitsdenken uit, waarin geloof en wetenschap strikt gescheiden zijn. Klerikalisme en antiklerikalisme horen niet meer thuis in een pluralistische samenleving. In het discours van progressieve christenen klinken deze stellingnamen eveneens door. De personalisten nemen immers afstand van de strakke samenhang tussen kerk en politiek. De religie heeft niet langer vat op het geheel van de samenleving. Ook in de geschiedenisvertogen van katholieke auteurs treft men de heilsleer niet meer aan. Dat de verzuiling op verstarrende visies steunt en de kerkelijke hiërarchie achterhaalde opvattingen verkondigt, hoort men zowel bij niet-gelovige als gelovige vernieuwers.

In de discourses treft men dit zo-even geschetste beeld in zijn globaliteit wel aan, maar we moeten ook wijzen op de accentverschillen en de divergerende interpretaties die binnen onze elite aanwezig zijn. Vooral ten aanzien van levensbeschouwelijke opvattingen treffen we die aan. Zo reikt de wetenschap in de vertogen van de vrijzinnigen ultieme verklaringen aan, zijn godsdienst en geloof scheppingen van de mens en is er van goddelijke revelatie geen sprake. Deze inhouden zijn vanzelfsprekend

niet terug te vinden bij de gelovige vernieuwers. Het aantal historische thema's die gevoelig liggen, is overigens nog omvangrijk. Als christenen willen de gelovigen de essentie van hun geloof overdragen en dat streven verbergen ze niet. Met het neutraliteitsdenken is er dan ook weinig affiniteit. Maar ook de strijd tegen het nationalisme kent uiteenlopende denkpatronen. Sommige vernieuwers willen afstand nemen van de legitimerende functie van de nationale geschiedenis en haar volledig integreren in de universele geschiedenis. Anderen zijn voorzichtiger en laten nationalisme en internationalisme met elkaar coëxisteren, terwijl nog anderen het nationalisme verder willen laten domineren. De massademocratie geeft eveneens aanleiding tot divergerende visies. Weinigen gaan voluit voor de onderwijsdemocratie. Van een bruuske ontmanteling van de oude humaniora willen ze niet weten. Overgangsvoorstellen trekken meer aan. Marxistische interpretaties, ook al zijn ze weinig radicaal, worden niet in alle vertogen gewaardeerd. De vrees voor het economisch determinisme en voor een doorgedreven technologisering van de maatschappij wordt vooral in katholieke kringen geuit. De consumptiemaatschappij met haar gelijkvormig beschavingstype, wordt dan weer door anderen bekritiseerd. De blokkenlogica ten slotte wordt evenmin eenduidig benaderd. Een aantal stelt zich genuanceerd op en blijft de internationale samenwerking trouw, ook deze met de Sovjet-Unie. Het communisme is in de groep een splijtzwam, met voor- en tegenstanders en dat is ook zo ten opzichte van de Verenigde Staten. Anti-amerikanisme wordt namelijk ook door sommigen geëtaleerd.

In de naoorlogse constructie worden al deze ideeën samengebracht, ze krijgen nieuwe impulsen, en connotaties en invullingen die meer aangepast zijn aan het tijdsklimaat. Zo worden ze gehercombineerd tot een nieuw consensusmodel. Het nieuwe zit dus in de coherentie van de combinatie en de synthese. Het gaat om een transformatieproces, maar het nieuwe geheel komt wel in een vrij korte tijdspanne tot stand. De bevrijdingsperiode speelt daarbij zeker een rol. In de nieuwe constructie wordt ook afstand gedaan van sommige oude ideeën, waardoor bepaalde legitimerende instanties in het veld verlies lijden. De verschuiving gebeurt bijgevolg niet zonder ideologische conflicten.

De concurrentie tussen de oude en nieuwe representaties en de strijd om de nieuwe configuratie te laten erkennen en domineren, komen dan ook in talrijke vertogen aan bod. Achter deze botsende opvattingen gaan soms ook persoonlijke belangen en machtsposities schuil. Zo zagen we dat de vrees om uitgeschakeld te worden als auteur van lucratieve en goed verspreide handboeken meerdere malen meespeelt. De ideologische tegenstand van de eliteleden situeert zich op verschillende terreinen. Zo verzetten de conservatieve, belgicistische nationalisten zich tegen het werelddenken en tegen de regionale geschiedenisbeelden die eveneens de nationale geschiedenis beconcurreren. De katholieke linkerzijde heeft af te rekenen met conservatieve krachten die in en buiten het historische veld nog zeer sterk staan, de vernieuwers weinig ruimte geven, zich afzetten tegen de verspreiding van het gedachtegoed op grote schaal, en soms zeer vijandig en repressief optreden. We zagen hoe ze het been stijf houden in het debat over de oude humaniora, over de nationale geschiedenis en over de pluralistische invulling van het neutraliteitsbegrip. Samen met conservatieve liberalen zetten ze zich ook af tegen marxistische interpretaties in de geschiedenis.

In deze debatten heerst heel wat symbolisch geweld en klinkt er soms zelfs echte oorlogstaal door. De anti-Unesco-campagne en het conflict over de Duitse integratie zijn er representatieve voorbeelden van, maar ook in menige recensie en zeker in de politiekgeoriënteerde discoursen klinkt harde taal door. Achter de schermen zijn de vertogen al even scherp. De uitvallen van de vertegenwoordigers van de kerkelijke hiërarchie liegen er niet om en als het om de sociologische benadering van de godsdienst gaat, wordt geen tegenspraak geduld. Toch slagen de vernieuwers er zeer dikwijls in hun ideeën de overhand te laten halen. Dat hun opvattingen sporen met belangrijke onderdelen van de publieke agenda, ze doorgaans steun krijgen van de overheid en ze in het historische veld een meerderheidspositie hebben opgebouwd, maakt dit begrijpelijk. Zich conformeren aan het *mainstream*-denken doet men in alle velden doorgaans graag. De vernieuwers schakelen bovendien heel wat strategieën in

om het nieuwe gedachtegoed doorgang te laten vinden. Bij het afweren van de aanvallen sparen ze hun tegenstanders niet. Ook hun taal is niet zelden combattief en zelfs agressief.

Dank zij de analyse van de toenmalige publieke agenda, die we in het boek eveneens ondernamen, constateerden we een opmerkelijk parallellisme met de inhoud van de politiek-journalistieke vertogen. Onze elite wordt zonder meer beïnvloed door de agenda van de politici en de journalisten. Zo treffen we tal van thema's aan die volledig sporen: het belang dat aan de sociaaleconomische aspecten van de democratie wordt gehecht, aan de mensenrechten, aan kennis en wetenschap, aan de boodschappen van internationale en Europese samenwerking, aan de verzoening met Duitsland, aan België's koloniale opdracht, etc. Sommige thema's zijn zowel in het politiek-journalistieke als in het historische veld afwezig of staan er weinig in de belangstelling, zoals de Joodse genocide, het Belgische antikolonialisme, het feminisme en het seksuele gedrag. Een aantal onderwerpen ondergaan dan weer rechtstreeks de invloed van de publieke opinie. Tijdens de vroegnaoorlogse patriottisch georiënteerde periode wordt de strijd tegen de nationalistische geschiedschrijving niet aangeboden, de Belgisch-Nederlandse relaties worden ondersteund als het met Benelux slecht gaat en de Belgisch-Duitse samenwerking situeert zich eveneens in een crisisperiode. De weerspiegeling van de politiek-journalistieke thema's vertoont wel onderlinge verschillen. De aard van het discours speelt een rol: in de vakwetenschappelijke literatuur is de afstand groter, terwijl in de vulgariserende discourses de samenhang veel sterker is en het parallellisme in de politieke vertogen uiteraard het meest frappant is. Overtuigde maatschappelijk geëngageerde historici laten er zich meer door leiden dan historici die zich tot het historische spreken beperken.

Maar toch sluit niemand volledig aan bij de publieke agenda. Die is veel beweeglijker en ook veel meer conflictgeladen. We zien onze elite dan ook zelden meedrijven op de grote conflictgolven. Zo houden ze afstand van de koningskwestie en van de schoolstrijd. Unitarisme en nationalisme zetten ze veel minder in de schijnwerper. Hun Vlaams- of Waalsgezindheid wijkt ook grondig af van de politieke variant van deze bewegingen. In volle schoolstrijd houden ze vast aan het pluralisme: vrijzinnigen en katholieken staan in hun groep zelden diametraal tegenover elkaar. Hun bereidheid tot bemiddelen en vergelijk is in hun kringen kennelijk sterker aanwezig dan in de politieke cultuur. In volle koude oorlog blijven ze zelfs vasthouden aan het vredesdiscours. Het anticommunisme vullen ze vrij neutraal en weinig conflictgeladen in, terwijl kritiek op de Verenigde Staten niet verzwegen wordt. Ook de Europese concepten trachten ze buiten de controversen te houden en als grote delen van de publieke opinie zich afzetten tegen de Duitse integratie, dan ondersteunen zij juist dit pacificerend denken.

Kortom, de bestudeerde historische eliteleden zijn dus allesbehalve windhanen of slaafse navolgers. Eigen lectuur, eigen interpretaties en onderlinge discussies spelen eveneens een rol. Ze geven hun boodschappen overigens door aan de hand van eigen betekenisstructuren. Het historische perspectief domineert immers in hun vertogen en die specifieke interpretaties en uitwerkingen leggen aparte klemtonen, waardoor de ideologische boodschappen van hun tijd geenszins ongebroken in hun vertogen verschijnen. Het historische perspectief beschermt ook niet zelden tegen de controversiële actualiteit.

Tot slot kunnen we ook concluderen dat het naoorlogse decennium op essentiële punten de basis heeft gelegd voor het denken van het einde van de jaren vijftig en van de zestiger jaren en dus ook voor het protestdenken. We denken maar aan de sociale en economische invullingen van de democratie, aan het marxistisch denken dat in de discourses aanwezig is, aan de inburgering van het wetenschappelijk denken, aan de ontzuilingsvertogen, aan het pluralisme dat prominent doorbreekt, aan de rol van de geschiedenis in de Europese eenmaking, aan de plaats die voor de kosmopolitische opvattingen wordt ingeruimd en aan de aanvallen op het nationalisme. De kritische demystifiërende kijk van de geschiedenis op de samenleving en de mens, die vanaf de sixties zal domineren, wordt eveneens door de naoorlogse generatie geïntroduceerd.

Bepaalde denkbeelden – zoals het antikoloniale denken, de onverbloemde kritiek op het Amerikaanse model en het feminisme breken slechts heel voorzichtig door. Het individualisme bereikt via het personalisme en zeker via het existentialisme al wel de levensbeschouwelijke kwesties, maar in het denken over seksualiteit dringt het dan weer niet echt binnen en zoals elders in Europa is de Holocaust nog geen centraal gegeven. We kunnen met andere woorden stellen dat de protestgeneratie de meegekregen ideologie is gaan uitdiepen, haar is gaan toepassen op nog andere terreinen en haar massaler is gaan verspreiden. De naoorlogse generatie van historici heeft echter zonder meer het ideeëngoed van de protestgeneratie voorbereid en in een veel sterkere mate dan we tot nu toe dachten. Duizenden jongeren zijn alleszins via geschiedenislessen met dit nieuwe denken in aanraking gekomen. Verder onderzoek in andere intellectuele velden moet uitmaken of we algemenere conclusies kunnen trekken. De maatschappelijke impact van de historische discoursen zorgt er alleszins voor dat we nu reeds van een belangrijke trendsetting kunnen spreken.

DE HABITUS VAN DE HEDENDAAGSE HISTORICUS EN DE EIGENTIJDSE GESCHIEDENIS VAN ERFGOED, GEHEUGEN EN HISTORISCHE COMMISSIES: WERELDVREEMD IN EIGEN LAND?

Gita Deneckere¹

Als de vraag gesteld wordt naar de habitus van de *hedendaagse* historicus dan zal diezelfde historicus veeleer via de omweg van de geschiedenis van de historiografie antwoorden, dan een direct antwoord geven. Het gaat immers over de eigen tijd en kan je daar als historicus überhaupt wel iets over zeggen? Als ik die schroom opzijzet, luidt mijn statement dat de habitus van de hedendaagse historicus nog niet veel veranderd is ten opzichte van deze van de (Belgische) historicus in jaren 1944-1956 geschetst door Els Witte in haar monumentale nieuwe studie: 'de bronkritische invalshoek met zijn eruditie, zijn gesofistikeerde techniciteit, zijn kritisch-filologische methode zorgt voor een habitus gebaseerd op precisie en rigueur. Respect voor exacte feiten en gebeurtenissen leidt tot historische objectiviteit. Dat de ernstige historicus een hoge graad van onpartijdigheid kan bereiken is een basisprincipe dat voor weinig discussie vatbaar is. Het verleden moet met eerbied benaderd worden, want: verschijnselen kunnen maar ernstig bestudeerd worden als men hun afloop kent en de evolutie een afgesloten geheel vormt. Bovendien zijn de recente bronnen te gebrekkig en onvoldoende ontsloten. Tot de kern doordringen kan dus niet. Er is ook te weinig afstand.'² Het statuut van de eigentijdse geschiedenis, *l'histoire du temps présent*, de *Zeitgeschichte* is vandaag nog altijd geen verworvenheid. De discussies over 'presence' en 'distance' die centraal staan in de actuele geschiedfilosofische debatten,³ worden in de historische praktijk van menig geschiedvorser zelfs nauwelijks opgemerkt of meegenomen. Op basis van de tien stellingen die Peter Burke formuleerde in de bundel van Jörn Rüsen over de eigenschappen van het Westers historisch denken is de 'echte' historicus beslist geen propagandist of cheerleader die wil dat geschiedenis 'nuttig' is voor of zin geeft aan het heden. De opvatting van 'the past as a foreign country'⁴ die de breuk tussen heden en verleden vooronderstelt, is diep ingeworteld⁵. Een interessante en toch wat verrassende conclusie uit het empirisch bronnenonderzoek van Els Witte is in dit opzicht dat de naoorlogse generatie historici destijds wel degelijk een verantwoordelijke rol in de samenleving wilde spelen en zich daadwerkelijk in de publieke ruimte manifesteerde. Er was geen sprake van een 'silence de rigueur' vanwege de Belgische historici en ze beperkten zich niet tot het optreden als expert.

¹ Met dank aan Berber Bevernage, Lore Colaert, Bruno De Wever en de studenten Theoretische Geschiedenis, Instellingen: Eigentijdse Geschiedenis en het Onderzoekseminarie Publieksgeschiedenis van de afgelopen jaren waar deze discussies in het brandpunt van de belangstelling stonden.

² Els Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa. Belgische historici en de naoorlogse politiek-ideologische projecten (1944-1956)*, Kapellen, 2009, 29.

³ Zie bijvoorbeeld Carlo Ginzburg, *A distance. Neuf essais sur le point de vue en histoire*, Parijs, 2001; het debat rond het artikel van Eelco H. Runia, Presence, in: *History and Theory*, 45, 2006, 1-29 en de conferentie ter ere van Frank Ankersmit: The Transfiguration of the Present: Reflections on Historical Distance, Groningen, 28 januari 2010.

⁴ David Löwenthal, *The Past is a Foreign Country*, Cambridge, 1985.

⁵ Peter Burke, Western Historical Thinking in a Global Perspective – 10 Theses, in: Jörn Rüsen, *Western Historical Thinking: An Intercultural Debate*, New York; Oxford, 2002, 15-30.

Het maatschappelijke engagement behoorde zonder meer tot de praxis van het Belgische historische veld.⁶

Een generatie later is het beeld volkomen anders. Zelfs in Frankrijk, het land van 'de intellectueel' bij uitstek, formuleerde Michel de Certeau (°1925) in 1975 in *L'écriture de l'histoire* zeer scherpe kritiek op de afzondering van historici uit de maatschappij. Historici zouden geen voeling hebben met het sociale en maatschappelijke – ook al was het object van historici heel vaak het sociale en maatschappelijke in het verleden. In Certeau's woorden maakten historici geen lawaai in de maatschappij: ze bezorgden geen geluidsoverlast door hun fabricageproces en de technieken die ze hanteerden, konden de rust en stilte niet verstoren. Historici berokkenden zelden schade aan de status quo en vonden de sociale functie van geschiedenis onbelangrijk. Certeau haalde scherp uit naar de groeiende maatschappelijke onbenulligheid van het werk van historici, die hij toeschreef aan de verwetenschappelijking en specialisatie, die tot een depolitisering van het weten leidde en een breuk tussen wetenschap en maatschappij veroorzaakte.⁷ De kritiek loopt parallel met de analyse die François Dosse met *hindsight* maakte van hoe de *Annales*-historici in de jaren 1970 onder invloed van de sociale wetenschappen terugplooiden op een empirisme dat wars was van synthesevorming en een sterk gefragmenteerd geschiedbeeld produceerden: *L'histoire en miettes*, geschiedenis in partjes, sterk kwantitatief, het geheel van de geschiedenis werd versplinterd in heterogene objecten zonder samenhang, met als impliciete visie op historische verandering dat die enkel technologisch of economisch kon zijn. De mens had er geen vat op, veranderingen konden nooit sociaal of politiek gestuurd worden. De technologische revolutie, de cliometrie en later de digitalisering versterkten de terugkeer naar een sterk brongerichte geschiedschrijving en technische, statistische analyses van serieel bronnenmateriaal. De historicus was met een metafoor van Le Roy Ladurie een mijnwerker geworden die de verwerking en interpretatie van de getallenreeksen dan nog het liefst aan anderen overliet: 'L'historien est comme un mineur de fond. Il va chercher au fond du sol les données et les ramène à la surface pour qu'un autre spécialiste, économiste, climatologue, sociologue les exploite'⁸ – de historicus was een arbeider in onderaanneming geworden, wiens bronnenmateriaal door de specifieke beperkingen ervan nooit aan dezelfde standaarden van representativiteit kon beantwoorden als de data van een socioloog. Voor Dosse betekende die evolutie de abdicatie van de historicus als denker en de vervreemding van de historicus ten opzichte van de mens, zijn meest voor de hand liggend studieobject. In 'l'histoire sans les hommes' bestudeerde Le Roy Ladurie de klimaatveranderingen sinds het jaar 1000 zonder naar de effecten voor de maatschappij te kijken. Die werden als 'marginaal' omschreven. Kortom: de uitlopers en epigonen van deze tak van de *Annales* waren aangepast aan de moderne technologische maatschappij met als impliciet wereldbeeld een kapitalistisch wereldbeeld waar alleen marktimperatieven golden. Geschiedenis was 'opgegaan' in andere disciplines en had zich de theorieën en (kwantitatieve) methodes van economie, sociologie, demografie vaak kritiekloos eigen gemaakt, ten koste van een eigen, historische visie op heden, verleden en toekomst, ten koste van antwoorden op de grote maatschappelijke vragen in een tijdperk gekenmerkt door een verlies van illusies, door fragmentatie en versplintering en de crisis van het vooruitgangdenken.⁹

Sinds de jaren 1970 hebben zich bovendien maatschappelijke transformaties voorgedaan die de positie van de historicus ingrijpend veranderd hebben, bijvoorbeeld de democratisering en vrouwelijking van het (hoger) onderwijs. Het spreken van de historicus in de maatschappij heeft vandaag niet meer het vanzelfsprekende gezag als weleer. Dit wordt versterkt door de mediatisering en het opvoeren van 'experts' op

⁶ Els Witte, *op. cit.*, 312.

⁷ Michel De Certeau, *L'écriture de l'histoire*, Parijs, 1975.

⁸ Emmanuel Le Roy Ladurie, *Le territoire de l'historien*, Parijs, 1973.

⁹ François Dosse, *L'histoire en miettes. Des 'Annales' à la 'nouvelle histoire'*, Parijs, 1987, 184-192; zie ook Lynn A. Hunt, *French History in the Last twenty Years: the Rise and Fall of the Annales Paradigm*, in: *Journal of Contemporary History*, 21, 1986, 209-224.

specifieke terreinen enerzijds en polls rond Grootste Intellectuelen en sterproffen die hun wijsheden debiteren als infotainment anderzijds. Ook de impact van evaluaties en rankings allerhande op de perceptie van het intellectueel 'bedrijf' is niet te onderschatten: de toenemende kwaliteitscontrole ook van 'de professor' en 'de geleerde' suggereert dat hun kwaliteiten niet langer gegarandeerd worden door de klassieke procedures binnen de academische gemeenschap – de examens, het diploma, het doctoraat, het werk van een redactie, de recensies. Bevorderd door de universitaire productiecultuur van bibliometrie en outputmetingen heeft de hedendaagse historicus de neiging zich op te sluiten in een eigen wereldje van A1-publicaties met eigen wetten en regels, ver van maatschappij en publiek... 'Vulgarisatie' heeft sowieso een negatieve connotatie en een goed 'publieks'boek schrijven is minderwaardig aan een publicatie bij een wetenschappelijke uitgeverij die wereldwijd op 400 exemplaren wordt gedrukt. Als tegenproef van de afstandelijke historicus die zich in de tweede helft van de twintigste eeuw meer en meer teruggetrokken heeft uit de maatschappij kan de recent overleden Howard Zinn (°1922) gelden, wiens bestseller *A People's History of the United States 1492 to the present* de geschiedenis van Amerika vanuit het perspectief van de slachtoffers beschrijft: indianen, emigranten, arbeiders, slaven. Geen politiek correct boek vanuit het perspectief van een minderheidsgroep, waarbij het overkoepelend narratief ontbreekt, maar een politiek boek *tout court* van een academicus-activist die de synthese niet schuwt en de Amerikaanse geschiedenis als geheel door een radicale bril bekijkt. De titel van zijn autobiografie luidt 'You Can't Be Neutral on a Moving Train.' Zinn wilde méér dan de heilige objectiviteit: 'Ik wou dat studenten na mijn lessen niet alleen beter geïnformeerd waren, maar ook beter voorbereid om uit de *veiligheid van de stilte* te stappen, beter voorbereid om hun stem te verheffen en te reageren tegen elk onrecht dat ze zien.' Zo'n statement maakt hem een atypische historicus, een uitzondering die de regel bevestigt en de stelling bevestigt dat de habitus van de hedendaagse historicus nog heel sterk lijkt op die van de naoorlogse periode, met als verschil zijn steeds verdere verwijdering uit het maatschappelijk debat. Zelfs in de omgang met het verleden dreigt de historicus die aan de traditionele habitus vasthoudt zichzelf vandaag buitenspel te zetten als we even kijken naar drie relatief recente ontwikkelingen waar de band tussen geschiedenis en maatschappij een nieuwe invulling krijgt: de 'memoryboom', de 'erfgoedhype' en door de overheid geïnstalleerde commissies die moeten oordelen over historisch onrecht.

De 'memoryboom'¹⁰

De Open Brief 'Geschiedenis is meer dan herinneren' die 150 historici vier jaar geleden naar de Belgische kranten richtten,¹¹ is een voorbeeld van het vasthouden aan de habitus van de historicus, aansluitend bij het onderscheid dat onder anderen Allan Megill heeft gemaakt tussen de ethiek van de geschiedenis en de ethiek van de herinnering: geschiedenis is in die optiek gericht op waarheid, geheugen op identiteit. Essentieel voor de historische epistemologie van Megill zijn de procedures en methodes van de historicus om kennis over het verleden te verwerven en dat staat voor hem gelijk aan de ethiek van de historicus – de ethiek van de geschiedschrijving is niet expliciete morele oordelen te vellen; de ethiek zit niet op het niveau van de tekst, maar in de productie van de tekst en veronderstelt een historicus die zich ertoe verbindt om de historische waarheid te ontdekken en uiteen te zetten, voor zover het bewijsmateriaal en de historiografische procedures dat toelaten. Waarheid zoeken is voor Megill een onderneming die niet herleid kan worden tot enige belangenbehartiging, a fortiori als het om verleden gaat dat nog in heden doorleeft en is blijven smeulen; emotionele betrokkenheid is hier gevaarlijk. Als de historicus de maximale waarheid moet vertellen is het natuurlijk noodzakelijk om ook de zwijgende doden in rekening te brengen, zij

¹⁰ Zie o.a. Peter Fritzsche, The Case of Modern Memory, in: *Journal of Modern History*, 73, 2001, 87-117; Kerwin Lee Klein, On the Emergence of Memory in Historical Discourse, in: *Representations*, 69, 2000, 127-150; Pierre Nora, The Reasons for the Current Upsurge in Memory, in: *Tr@nsit online*, 22, 2002.

¹¹ O.a. *De Standaard*, 26 januari 2006 (www.standaard.be).

het niet om in hun naam te spreken – wel om een verhaal te vertellen dat zo waarachtig mogelijk en zo verhelderend mogelijk is. De wensen van belanghebbende groepen zijn hieraan ondergeschikt. De historicus is geen mensenrechtenadvocaat. Megill stelt zelfs zeer radicaal dat het onmogelijk is voor de 'silenced others' te spreken als ze geen bronnen hebben achtergelaten: 'the unevidenced voice remains silent'.¹²

De historische epistemologie van Megill, die past binnen de habitus van menig hedendaags historicus, miskent dat herinnering ook een vorm van gerechtigheid is, samengevat door Milan Kundera als *the struggle of men against power is the struggle of memory against forgetting*. Herinnering maakt het verleden aanwezig, redt het uit de vergetelheid en staat haaks op de opvatting van het verleden als vreemd land of de idee dat er pas sprake kan zijn van geschiedschrijving als er afstand is.¹³ Een historische epistemologie à la Megill onderschat ook de kracht van slachtoffergetuigenissen buiten academia. Men kan zich in dit kader nog wel de rol van de historicus voorstellen als mediator tussen geheugen en geschiedenis. In de rehabilitatie van de 'voice of the past' door de mondelinge geschiedenis ging hij zich met microfoon en bandopnemer tussen geheugen en geschiedenis plaatsen om tussen de mondelinge getuigenis en het historisch verhaal te bemiddelen.¹⁴ Sinds de jaren 1980 is er echter een andere, veel krachtiger beweging op gang gekomen: de opmars van de getuige en overlevende die in de herdenkingsindustrie worden opgevoerd, zie bijvoorbeeld de 'Hall of Witness' in het Holocaust Memorial Museum in Washington en vergelijkbare musea. Foto's, film, objecten, stemmen zorgen voor de authenticiteit die nodig is om het contact met het verleden te herstellen. De doden en het afwezige verleden worden aanwezig gesteld: de pedagogie van het museum is gericht op de identificatie met de slachtoffers. De bezoeker krijgt letterlijk het identiteitsbewijs van een gedeporteerde om zijn parcours naar Auschwitz te volgen met als doel van elke bezoeker een 'vicarious witness' te maken, een substituut-getuige. Ook een cineast als Steven Spielberg streeft ernaar zoveel mogelijk getuigenissen te verzamelen om mensen de kans te geven hun verhaal te vertellen. De 'memory industry' is therapie en pedagogie tegelijk of heeft althans die ambitie. De getuige wordt de drager van een les voor het heden. De mediatisering van de geschiedenis toont dat dit fenomeen breder is dan alleen de omgang met de Holocaust in de VS. De getuige legt de directe lijn naar het verleden en heeft het voordeel van de nabijheid en de 'onmiddellijke' ervaring: intens en authentiek. Hij/zij maakt het verleden aanwezig en wekt compassie en empathie op als slachtoffer. De authenticiteit van het getuigenis staat in dienst van de emotie. Vaak komt er in de musea en de media geen historicus meer als intermediair en mediator aan te pas. Dat zorgt voor een groeiende kloof tussen geschiedenis en herinnering en een verwarring, zelfs een vereenzelviging tussen authenticiteit en waarheid. Exit de historicus.¹⁵

De erfgoedhype¹⁶

'Erfgoed is geen geschiedenis,' zoals sommige kritische historici terecht opmerken, maar het is ook geen geschiedenis *light*, het is uitgegroeid tot een dominant cultuurbegrip dat het beleid (en niet alleen het cultuurbeleid) wereldwijd grondig bepaalt en richting geeft, veel meer dan welke historische analyse ook. De Franse geschiedfilosoof François Hartog heeft de heritagehype een teken des tijds genoemd, dat deel uitmaakt van een nieuw *régime d'historicité* of een nieuwe manier waarmee de mens van vandaag zich verhoudt tot de tijd, tot heden, verleden en toekomst. De toekomst is daarbij cruciaal, en die toekomst is niet langer het morgenrood der aarde dat aan de horizon verschijnt, maar veeleer de opwarming der aarde in een heel ander register, een register van bedreiging en vrees, vrees voor de toekomst van onze

¹² Zie onder meer Allan Megill, *Historical Knowledge, Historical Error. A Contemporary Guide to Practice*, Chicago; Londen, 2007, 17-59 en zijn bijdrage in David Carr, Thomas R. Flynn, Rudolf Makkreel, *The Ethics of History*, Evanston Ill., 2004, 45-75.

¹³ Henry Rousso, *The Haunting Past: History, Memory and Justice in Contemporary France*, Philadelphia, 2002.

¹⁴ Paul Thompson, *The Voice of the Past. Oral History*, Oxford, 2000 (3de ed.).

¹⁵ François Hartog, *Evidence de l'histoire. Ce que voient les historiens*, Parijs, 2005, 236-266.

¹⁶ David Löwenthal, *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge, 1996

kinderen en de wereld die zij van ons zullen erven, ons erfgoed. Vandaar dat we niet alleen betogen voor het klimaat, maar er met z'n allen alles aan doen om ons erfgoed zoveel mogelijk te behouden en te behoeden, te beschermen en te bewaren. Zoals François Hartog schrijft: 'het vertrouwen in de toekomst werd vervangen door een obsessie om te beschermen en te bewaren. We zouden allemaal vanaf heden het museum voor morgen willen maken, gevangen als we zijn tussen een collectief geheugenverlies en het verlangen om niets te vergeten. Onze toekomst is ons heden en het verleden dat niet voorbijgaat, *le passé qui ne passe pas*.' Dit leidt tot een andere omgang met geschiedenis dan die van de typische historicus voor wie de breuk tussen heden en verleden essentieel is.¹⁷ Er is geen betere illustratie van dat nieuwe *régime d'historicité* te vinden dan het museum van Jaap Kruithof, tijdelijk tentoongesteld in het Huis Van Alijn en later permanent in het MAS. Het is een ontroerende kritiek op de Westerse consumptiemaatschappij en de allesverslindende wegwerpcultuur, een strijd voor respect en het behoud van de dingen die het waard zijn om te bewaren. Hartog schrijft dat erfgoed het geheugen wordt van de geschiedenis, en als zodanig een symbool van identiteit. Erfgoed en identiteitsvorming zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, en veel van de kritiek op het erfgoedbeleid in Vlaanderen heeft te maken met het centraal plaatsen van de gemeenschapsvorming, met het cultureel erfgoed als motor van een nieuwe economische en sociale dynamiek.¹⁸ Erfgoed moet mensen elkaar weer doen ontmoeten, moet hen weer iets gemeenschappelijks laten vinden, een sociaal weefsel doen ontstaan, gebaseerd op een gedeeld verleden, de groepsbinding staat niet langer in het teken van een toekomstideaal of van de vooruitgangsgedachte. Hoe omgaan met die moeilijke relatie tussen erfgoed en identiteit? Wij zijn goed in het deconstrueren van identiteiten, houden ons echter v er van het opbouwen ervan. We kunnen echter niet superieur aan de kant blijven staan. Het Instituut voor Publieksgeschiedenis, dat in 2007 aan de Universiteit Gent door Bruno De Wever en ondergetekende werd opgericht en in het kader van de tweejarige master een interuniversitair karakter hoopt te krijgen, is precies gericht op de opleiding van publiekshistorici die kritisch en verantwoord(elijk) kunnen werken in deze nieuwe context en voldoende historische background hebben om te onderhandelen over een historisch verantwoorde representatie.¹⁹ Zij kennen ook de nieuwe media die nieuwe vormen van geschiedenis mogelijk maken. Een goed voorbeeld is het project UGentMemorie dat niet alleen een dynamisch virtueel geheugen van de Universiteit Gent wil zijn (lanceringsdatum 1 oktober 2010), maar ook een platform wil bieden voor de ontsluiting van het academisch erfgoed. Dat hier een element van 'social bonding' van de universitaire gemeenschap bij komt kijken, is een evidentie en maakt integrerend deel uit van de doelstellingen van het project, gefinancierd door de Wetenschap & Maatschappij-kredietlijn van de universiteit.²⁰

De functie van historici/geschiedenis in overheidscommissies

Het tijdperk van de 'posthistoire' plaatst historici voor nog meer nieuwe uitdagingen en opdrachten. Als de twintigste eeuw als 'Age of Catastrophe' wordt gekarakteriseerd, is het voor historici bij uitstek de vraag hoe zich tot dat historisch onrecht en historisch leed te verhouden, in de wetenschap dat het pijnlijk verleden voor de slachtoffers niet 'voorbij' is. De historische commissie opgericht door de overheid om te oordelen over onrecht in het verleden, is geen volstrekt nieuw fenomeen, maar de wereldwijde proliferatie ervan in het post-1989-tijdperk is wel een teken des tijds, dat gerelateerd

¹⁷ François Hartog, *Régimes d'historicité. Présentisme et expérience du temps*, Parijs, 2003; id., *Time and Heritage*, in: *Museum*, 57, 2005, 3, 7-18.

¹⁸ Bert De Munck, *Geschiedenis is meer dan erfgoed*, in: *De Standaard*, 21 april 2006; Jan Cools, *Is erfgoed wel meer dan geschiedenis?*, in: *Culturele biografie Vlaanderen, Cahier 5*, 2006; Pascal Gielen, Rudi Laermans, *Cultureel goed. Over het (nieuwe) erfgoedregiem*, Tielt, 2005; Pascal Gielen, *De onbereikbare binnenkant van het verleden. Over de encensering van cultureel erfgoed*, Tielt, 2007.

¹⁹ Bruno De Wever, Gita Deneckere, *Publieksgeschiedenis in Vlaanderen tussen erfgoed, herinnering en media*, in: *Geschiedenis, zijn werk, zijn leven. Huldeboek René De Herdt*, Gent, 2010, 61-71.

²⁰ Het project wordt geleid door Gita Deneckere en Christophe Verbruggen en uitgevoerd door Fien Danniau en Ruben Mantels.

kan worden aan het nieuwe historiciteitsregime omschreven door François Hartog. Het functioneren van de geschiedenis of het 'modern historisch discours' in waarheidscommissies (waar overigens zelden historici als expert-getuigen optreden) werd bestudeerd door Berber Bevernage, die de relatie tussen tijd en historisch onrecht fundamenteel in vraag stelt en de vinger legt op de *tijdspolitiek* van de overheidscommissies. Waarheids- (en verzoenings)commissies, zoals deze in Argentinië en Zuid-Afrika, zijn een hybride op de grens tussen geschiedenis en gerechtigheid: historische waarheid en herinnering versmelten hier in functie van gerechtigheid voor de slachtoffers, maar meer nog in functie van verzoening en vergiffenis, die het postconflict-regime nodig heeft voor de heropbouw. Hier verschijnt het zogenaamde 'transitional justice'-dilemma tussen gerechtigheid en verzoening die op zeer gespannen voet kunnen staan. De geschiedenis van onrecht en geweld wordt in het transitieproces immers 'ongedaan' gemaakt in functie van de toekomst: 'het is tijd om er een streep onder te trekken en met een schone lei te beginnen'. Hier verschijnt ook de performativiteit van de klassieke lineaire, chronologisch opgebouwde geschiedenis die een breuk tussen heden en verleden veronderstelt en tegelijk ook *realiseert*: de 'waarheid' van het pijnlijk verleden wordt uit het heden geëvacueerd en in het verleden geplaatst, in zekere zin vergelijkbaar met de negentiende-eeuwse nationale geschiedenissen die op de puinen van revoluties geschreven werden. In het verzet van slachtoffergroepen tegen deze moderne tijdspolitiek zien we het 'spokend verleden' terugkeren en strategisch ingezet worden. Het 'onherroepelijke' verleden kan niet ongedaan gemaakt worden door de 'onomkeerbare' pijl van de tijd.²¹

De historicus wordt op het grensgebied tussen geschiedenis en gerechtigheid bevraagd en uitgedaagd tegelijk, zowel in zijn epistemologie als in zijn ethiek. Is de rol van de historicus in historische (waarheids)commissies alleen de feiten blootleggen en het oordeel aan anderen overlaten? Objectiviteit is niet onverzoenbaar met morele oordelen vellen. De objectieve en onbevooroordeelde benadering van het verleden is en blijft bijaldien de grote kracht van de historicus, waar hij ook blijvend zijn autoriteit aan ontleent bij het publiek – ook al stelt hij zijn historische epistemologie ten dienste van het morele imperatief van gerechtigheid voor de slachtoffers. We stuiten hier op de paradox dat de retorische kracht van de geschiedenis berust op de habitus om zo objectief mogelijk te zijn, in de lijn van wat Michel de Certeau (kritisch) poneerde in *L'écriture de l'histoire*: 'de autoriteit van de historicus hangt af van de mate waarin hij zichzelf weet te elimineren uit wat hij zegt'. Het publiek apprecieert die habitus ook als zodanig, dit is niet louter een kwestie van academische erkenning van gezag.²²

Toch zal de historicus die de habitus en conventies van het modern historisch discours van de negentiende en twintigste eeuw blijft koesteren, er niet in slagen de 'echtheid' van het verleden over te brengen en zich derhalve alsmaar verder verwijderen van het publiek dat via andere vormen en media wel degelijk in contact wordt gebracht met het 'authentieke' verleden, zonder bemiddeling van historici.²³ Ook Hayden White stelde zich vijfendertig jaar geleden al vragen bij de negentiende-eeuwse positivistische representatietechnieken van de historische werkelijkheid. De esthetiek van het realisme en het credo *wie es eigentlich gewesen ist*, was volgens White absoluut niet geschikt voor de representatie van de 'Endlösung' (en bij uitbreiding de andere catastrofes van de twintigste eeuw). De discussie werd gevoerd in de bundel *Probing the Limits of Representation: Nazism and the 'Final Solution'* onder redactie van Saul Friedländer en

²¹ Berber Bevernage, 'We Victims and Survivors Declare the Past to be in the Present'. *Time, Historical (In)justice and the Irrevocable*, UGent, 2009, onuitgegeven PhD, verschijnt voorjaar 2011 bij Routledge onder de titel *History, Memory, and State-Sponsored Violence: Time and Justice*. Zie ook Berber Bevernage, Time, Presence and Historical Injustice, in: *History and Theory*, 47, 2008, 149-167.

²² Elazar Barkan, History on the Line. Engaging History: Managing Conflict and Reconciliation, in: *History Workshop Journal*, 59, 2005, 229-236; Certeau, *op. cit.*

²³ Cf. het recente themanummer *Historical Representation and Historical Truth*, van: *History and Theory*, 47, 2009 onder redactie van Christoph Classen en Wulf Kansteiner: Truth and Authenticity in Contemporary Historical Culture: an Introduction to *Historical Representation and Historical Truth*, 1-4.

latere publicaties. De conclusie die hieruit getrokken kan worden is dat de historicus als bemiddelaar tussen historische ervaring/herinnering/getuigenis en verhaal tekort schiet, terwijl dat in literatuur, film en fictie blijikbaar wél lukt. Auteurs als Tolstoj reflecteerden in hun werk over hun rol als verteller en verhoogden daarmee de indringendheid van hun werkelijkheidssuggesties, 'alsof ze er zelf bij waren'. Referentialiteit staat niet noodzakelijk haaks op de aanwezigheid en betrokkenheid van de verteller in het verhaal, zie ook de (dagboek)getuigenissen van Primo Levi en Victor Klemperer die feitelijke accuratesse met poëtische en affectieve zeggingskracht combineerden. Een recenter voorbeeld is de succesroman *De Welwillenden* van Jonathan Littell, die vanuit het perspectief van de SS-beul geschreven is en een 'bloedstollende' impact heeft op de lezer in het realiseren van de identificatie, niet met de slachtoffers welteverstaan, maar met de daders.

De grote uitdaging voor de geschiedenis in het tijdperk van de posthistoire, ook en vooral als het om de representatie van en omgang met historisch onrecht gaat, is dan ook vormen te zoeken die zowel realistisch als betekenisverlenend zijn. Een model daarvan is de reeds genoemde Saul Friedländer met zijn recent meesterwerk *The Years of Extermination: Nazi Germany and the Jews, 1939-1945*.²⁴ Friedländer bespeelt twee registers: dat van de rationele uitleg en verklaring (als meester-historicus die erudiet de literatuur en discussies kent) én dat van de emotie. Via literaire technieken verschaft hij op die manier moreel inzicht zonder expliciet te moraliseren of lessen te willen trekken uit de geschiedenis. Hij wijst de rol van de alwetende verteller af met als gevolg dat de lezer zich niet met hem als 'God-eyed' verteller of autoriteit identificeert, maar met de slachtoffers en hun historisch inzicht in hun eigen ervaringen. Friedländer mythologiseert het slachtofferperspectief niet, analyseert het evenmin, maar 'voert het op' in het meervoud. Hij zit als overlever en auteur als het ware met de slachtoffers aan tafel en voert de lezer mee in het groeiend gevoel van *ongeloof* ten opzichte van wat hen overkomt, de 'Endlösung' als extreem eindpunt van het antisemitisme van de nazi's. Friedländer geeft als auteur ook plaats aan de verwarring en contradicties. Hij lost ze niet op in de plaats van de actoren. De lezer voelt zich ongemakkelijk en dat is de bedoeling. Er komt geen bevrijdend of sluitend eindpunt aan het verhaal dat 'verharmlösung' of 'redemption' oplevert. Op die manier wil Friedländer als historicus een kleine bijdrage leveren aan een moreel gevoeliger cultuur – de consumenten van die cultuur zullen misschien bereid zijn om het ongeloof dat de slachtoffers beheerste om te zetten in verzet tegen moordmachines. 'Zo wil ik gevoelens van vervreemding oproepen die indruisen tegen onze neiging juist dit verleden te 'temmen' door middel van naadloze verklaringen en standaardbeschrijvingen'. Saul Friedländer breekt dus met de habitus en conventies van het modern historisch discours en realiseert daarmee de emotionele betrokkenheid van het publiek zoals een televisiedocumentaire over W.O. II zou doen. De getuigenissen en persoonlijke verhalen verlenen zijn werk een documentaire authenticiteit die identificatie met de historische ervaringen van de slachtoffers mogelijk maakt. Evocatieve technieken en beeldtaal worden daarbij niet geschuwd en dragen bij tot het emotioneel engageren van het publiek, waar het droge en factografische academische discours zich voorzichtigheidshalve van onthoudt.²⁵ Op de puinen van de strijd tussen positivisme en postmodernisme, blijven de discussies over waarheid en representatie relevant. Het begrip 'authenticiteit' in relatie tot het maatschappelijk belang van geschiedenis daagt historici uit om een nieuwe habitus te vinden die waarheid met betekenisverlening combineert, het contact met het publiek herstelt en dat publiek ook engageert in de maatschappelijke debatten over historisch onrecht, geschiedenis en gerechtigheid.

²⁴ Saul Friedländer, *The Years of Extermination: Nazi Germany and the Jews, 1939-1945*, New York, 2007 als sequel van zijn *Nazi Germany and the Jews: the Years of Persecution, 1933-1945*, New York, 1998.

²⁵ Cf. Wulf Kansteiner, Success, Truth and Modernism in Holocaust Historiography: Reading Saul Friedländer Thirty-Five Years after the Publication of *Metahistory*, in: *History and Theory*, 47, 2009, 25-53.

DE SAMENLEVING IN OPSpraak

Opmerkingen over de maatschappelijke betrokkenheid van de historicus

Jo Tollebeek

De vraag 'in welke mate de historici van vandaag maatschappelijk betrokken zijn', kan gemakkelijk als een wat onvriendelijke vraag worden uitgelegd. Zij lijkt immers te vertrekken van de gedachte dat het de taak – of althans een deel van de taak – van de historicus is maatschappelijk betrokken te zijn, en lijkt meteen – tegen die normatieve achtergrond – ook een antwoord te suggereren: de historicus van vandaag is onvoldoende maatschappelijk georiënteerd. De vraag lijkt met andere woorden een uitnodiging tot het stellen van een diagnose: de historicus lijdt aan een tekort, hij koestert de band met de samenleving onvoldoende.

Wie minder achterdochtig is, kan de vraag echter ook begrijpen als een invitatie om de habitus van de hedendaagse historicus nader te bekijken. In dat geval roept de vraag andere vragen op: welke theoretische ideeën, methodologische regels en ethische codes deelt de hedendaagse historicus met zijn vakgenoten?, in welke kaders werkt hij?, hoe tekent hij een identiteit uit en hoe creëert hij, op basis van die identiteit, een professionele gemeenschap? En dan rijst opnieuw de vraag: in welke mate omvat deze globale habitus ook een – al dan niet geëxpliciteerd – verlangen het contact met de samenleving aan te halen?

'Burgerlijke Opvoeding'

Hoe dat een halve eeuw geleden was, weten wij uit de systematische studie die Els Witte onlangs over het maatschappelijk engagement van de Belgische historici in het eerste naoorlogse decennium heeft gepubliceerd.¹ Van een tekort is daarin geen sprake. De historici die tussen 1944 en 1956 in België de dienst uitmaakten, vormden een zelfbewuste elite, actief in nauw bij elkaar aansluitende academische en onderwijsmilieus. Zij waren het product van een verzuild bestel, maar slaagden er desondanks in goed met elkaar samen te werken. Dat was het gevolg van het feit dat zij hun discipline eensgezind als een ongebonden wetenschap beschouwden: een vak waarin wetenschappelijke rigueur en objectiviteit de regel waren (men herinnerde zich het misbruik dat de Duitsers tijdens de oorlog van de geschiedenis hadden gemaakt) en waarin voor partijdigheid geen plaats was.

Deze nadruk op wetenschappelijke onafhankelijkheid sloot een krachtige maatschappelijke betrokkenheid echter niet uit, integendeel: de habitus van deze historici omvatte ook 'het principe van de ethische verantwoordelijkheid', van een engagement dat verder reikte dan het eigen vakgebied. Natuurlijk kon er een spanning bestaan, zo wisten deze historici, tussen de vereiste wetenschappelijke integriteit aan de ene kant en de maatschappelijke dienstbaarheid aan de andere kant. Maar dat

¹ Els Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa. Belgische historici en de naoorlogse politiek-ideologische projecten (1944-1956)*, Kapellen, 2009.

weerhield hen er niet van zich in te zetten voor het ideologische vernieuwingsproces dat zich in de naoorlogse jaren voltrok. Zij werden daarbij gestimuleerd door de *Nouvelle histoire*, die hen opmerkzaam maakte op de relatie tussen mens en maatschappij, en door de eveneens sterk opzettende contemporaine geschiedenis, die de voorgeschiedenis van de eigentijdse ontwikkelingen deed begrijpen.² Zo betraden de historici de publieke ruimte. Zij boden de overheid hun diensten als experts aan en zetelden in commissies. Zij doceerden aan de universiteiten niet alleen in de eigen opleiding, maar vormden ook juristen, economen, sociologen en politicologen. Zij vertaalden hun specialistische kennis in voor een breed publiek toegankelijke syntheses.

Dat waren allemaal instrumenten waarmee deze historici hun maatschappelijk engagement trachtten uit te dragen. Wat dat – veelvoudige – engagement precies inhield, liet zich gemakkelijk opsommen. De geschiedschrijving diende bij de dragen, op basis van de bestaande cultuurtradities, tot de vorming van coherente identiteiten en tot de verankering van deze identiteiten in het verleden. Zij moest een kompas zijn in een snel evoluerende wereld. Zelf een wetenschap waarin het erop aan kwam de overgeleverde getuigenissen omzichtig en doordacht te benaderen, met behulp van de historische kritiek, moest zij de tijdgenoten een kritische geest aanleren. Zij moest hen aanmoedigen zich in te voegen in de grote verlichtingstraditie, waarin redelijkheid en pluralisme hoog in het vaandel werden gedragen. Zij moest hen leren zelfstandig denkende burgers in een nieuwe samenleving te worden.

De historicus uit de jaren 1944-1956 was inderdaad van mening dat zijn vak een wezenlijke bijdrage kon leveren tot een 'burgerlijke opvoeding'. Hij deelde een optimistisch geloof in de maakbaarheid van de samenleving en in de mogelijkheid deze samenleving te bevolken met ideale mensen. Die ideale mens was 'de kritische, participerende democraat', een robot haast, bevrijd van de oude vooroordelen en gezuiverd van de oude ondeugden. Intussen vervelde ook de geschiedschrijving zelf. Als zij haar maatschappelijke taak naar behoren wenste te vervullen, zo luidde de *communis opinio*, dan moest zij afstand nemen van de oude nationalistische geschiedschrijving, die zoveel onheil had gebracht. Nu een nieuwe dag was aangebroken, moest zij een wereldburgerschap uitdragen. Zij moest de bestaande staten (met de stereotypen die daarin over de andere staten circuleerden) overstijgen; haar horizon was een eengemaakt Europa.

Deze maatschappelijke betrokkenheid bleef ook na de jaren 1950 bestaan. Nog onlangs is erop gewezen hoezeer de 'verlicht-rationele benadering' van de geschiedenis onder meer in het middelbaar onderwijs gangbaar bleef. In de jaren 1960 werd het vak gemodelleerd naar een 'democratiseringsparadigma'. De leerlingen moesten worden opgevoed tot ware staatsburgers, gehecht aan de democratische beginselen en instellingen. In dat perspectief werd het geschiedenisonderwijs sterk toegesneden op eigentijdse vraagstukken, die eerder van mondiale dan van nationale aard waren. Wat niet eigentijds was, was historisch – en dat betekende vooral dat het behoorde tot wat als een 'fout' verleden werd gepercipieerd: een verleden van oorlogen en koloniale overheersingen, waarvoor met name de Europese staten verantwoordelijk werden geacht. Met dat verleden wilden de maatschappelijk bewuste historici afrekenen.³

² Voor dat laatste, zie Els Witte, Pioniers en pionierswerk. De Belgische contemporaine vakgeschiedenis tussen 1890 en het midden van de jaren 1950, in: Guy Vanthemsche, Machteld de Metsenaere, Jean-Claude Burgelman ed., *De tuin van heden. Dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving. Een bundel studies aangeboden aan Professor Els Witte naar aanleiding van haar emeritaat*, Brussel, 2007, 19-105.

³ Kaat Wils, De verdampde canon en de gebetonneerde bron. Geschiedenisonderwijs in België in historisch perspectief, in: Marc Depaepe e.a. ed., *Over het mooie en het nuttige. Bijdragen over de geschiedenis van onderwijs en opvoeding. Liber amicorum aangeboden aan Mark D'hoker*, Antwerpen; Apeldoorn, 2008, 239-254, met name 244-245.

In de publieke ruimte

Een dergelijke maatschappelijke betrokkenheid is er ook vandaag nog; de historici betreden nog steeds de publieke ruimte. Zij doen dat onder meer – is het verwonderlijk? – in de media. In Frankrijk bijvoorbeeld werden sommige historici al in de jaren 1975-1985 echte televisievedetten. Vooral de nieuwe voormannen van de *Annales* bereikten door hun optredens in programma's als *Apostrophes* van Bernard Pivot een voorheen ongekend publiek. Daardoor nam niet alleen de zichtbaarheid van de geschiedschrijving toe; zij verwierf er ook een nieuwe maatschappelijke legitimiteit door.⁴ Dat deze historici in toenemende mate aan de wetten van het medium zelf werden onderworpen, vormde daarbij zelden een bron van bekommernis. Het kleine scherm gaf de historici de gelegenheid zich als gezagvolle deskundigen te presenteren, zo luidde het, het maakte hen tot 'souffleurs van de samenleving'.⁵

Behalve als televisiedeskundigen tonen de historici van vandaag hun maatschappelijke betrokkenheid ook als (expert-)leden van allerlei 'waarheidscommissies'. In die veelal juridische en strikt geregementeerde context doen zij onderzoek naar recente gebeurtenissen, vaak met een sterke focus op een schuldvraag. Dat onderzoek gebeurt veelal in opdracht van de regering of het parlement, die op hun beurt niet zelden tot de installatie van een dergelijke commissie zijn gedwongen door de publieke opinie. De bevolking, zo is de redenering, heeft het recht de waarheid achter vaak pijnlijke en zelfs traumatisch geachte episodes te kennen – en de historici willen hen daarbij graag helpen.⁶

Het voorlopig laatste voorbeeld in de rij is de Nederlandse Commissie van Onderzoek Besluitvorming Irak. Deze veelal naar haar voorzitter Willibrord Davids genoemde commissie kreeg in 2009 de opdracht onderzoek te doen naar de voorbereiding en besluitvorming over de politieke steun van Nederland aan de inval in Irak in 2002-2003. Haar in januari 2010 gepresenteerde rapport bevatte 'harde conclusies'⁷ en deed het kabinet-Balkenende IV wankelen. Twee van de acht leden van de commissie waren historici: Cees Fasseur, die na een carrière op het ministerie van Justitie hoogleraar in de geschiedenis van Zuid-Oost-Azië in Leiden was geweest (om daarna een tweede juridische loopbaan te beginnen en zijn historische aandacht naar de geschiedenis van het Nederlandse vorstenhuis te verleggen), en Marjan Schwegman, sinds 2007 directeur van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD). Beiden brachten ervaring met zich mee. Fasseur had in 1969 op het ministerie de Excessennota over misdragingen van Nederlandse troepen in Indonesië voorbereid en was in 2007-2008 lid geweest van de internationale groep die een onderzoek had ingesteld naar de gruwelen tijdens de burgeroorlog in Sri Lanka. Schwegman liet in haar voor de pers bestemde curriculum vitae optekenen in haar historisch onderzoek regelmatig te zijn geconfronteerd met 'het thema van de collectieve en individuele herinnering aan oorlogen en andere traumatische gebeurtenissen'.

Het instituut dat Schwegman leidde, wist waarover het ging. In 1996 had het NIOD van regeringswege de opdracht gekregen om onderzoek te doen naar de gebeurtenissen rond de val van Srebrenica en de daaropvolgende massamoord op meer dan zeventuizend Bosnische moslims. Bijna zes jaar lang had een omvangrijk team dit onderzoek uitgevoerd, met een onbegrensd budget, tot er een rapport van ruim drieduizend bladzijden lag. Maar de toenmalige directeur van het NIOD erkende dat het onderzoek met veel interne spanningen en emoties gepaard was gegaan: 'We hebben langs de afgrond gebalanceerd'.⁸

⁴ Remy Rieffel, *Les historiens, l'édition et les médias*, in: François Bédarida ed., *L'histoire et le métier d'historien en France 1945-1995*, Parijs, 1995, 57-73.

⁵ Jo Tollebeek, *De zuigkracht van het medium: historici als televisiedeskundigen*, in: Frans Van Lunteren, Bert Theunissen, Rienk Vermij ed., *De opmars van deskundigen. Souffleurs van de samenleving*, Amsterdam, 2002, 177-191.

⁶ Zie onder meer Harriet Jones, Kjell Ostberg, Nico Randerad ed., *Contemporary history on trial. Europe since 1989 and the role of the expert historian*, Manchester, 2007.

⁷ Die term werd onder meer gebruikt in *NRC Handelsblad*, 14 januari 2010.

⁸ *NRC Handelsblad*, 9 november 2002.

Het voorbeeld van de commissie-Davids kan met talloze andere voorbeelden worden aangevuld. Om er slechts één te geven: in Oostenrijk werd in 1987 een commissie ingesteld die de opdracht kreeg 'de feiten vast te stellen met betrekking tot de oorlogsdienst van [president Kurt] Waldheim en diens engagement in de nationaal-socialistische organisaties. Ook de politieke strekking van diens doctorale dissertatie zou worden onderzocht.'⁹ Deze commissie-Waldheim was uitsluitend uit historici samengesteld. Zij stond onder voorzitterschap van de Zwitserse militair historicus en jurist Hans Rudolf Kurz en omvatte onder meer ook Jean Vanwelkenhuyzen, de eerste directeur van het Navorsings- en studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, dat in 1969 in Brussel was opgericht. Het rapport van de commissie leidde tot een diepgaande publieke discussie over het oorlogsverleden in Oostenrijk.¹⁰

Het werk dat historici in het kader van dergelijke 'waarheidscommissies' verrichten, moet vaak als indrukwekkend worden beschouwd: het vergaren van het materiaal is moeilijk, het trekken van duidelijke conclusies zo mogelijk nog moeilijker. Er is ook niets mis met de betrokkenheid van de historici in deze commissies. Niet alleen de politici verwachten dat van hen; ook 'de maatschappij' en in het bijzonder de slachtoffers van de ter discussie staande gebeurtenissen verlangen hun inzet. Historici beschikken immers over de *credits* om een belangrijke rol in deze commissies te spelen: zij beheersen de heuristiek die de feiten boven tafel doet krijgen, zij hebben vaak een specifieke deskundigheid, zij kunnen het langetermijnperspectief aanbrengen dat veelal nodig is om de gebeurtenissen in kwestie te begrijpen.

Het wantrouwen van de historicus

De gemediatiseerde televisiedeskundigheid van de historici en hun frequente toetreding tot 'waarheidscommissies', die hen eveneens vaak in de schijnwerpers brengen, illustreren een maatschappelijke betrokkenheid. Toch is die maatschappelijke betrokkenheid veel minder evident geworden dan dat in de eerste naoorlogse decennia het geval was. De habitus die de historicus de voorbije jaren heeft aangenomen, biedt minder ruimte voor een dergelijk engagement. Meer nog: een maatschappelijke oriëntatie zoals de historische elite uit de periode 1944-1956 die ontwikkelde en uiteindelijk ook als (extra-)professionele norm stelde, wekt bij velen ongelof en wrevel op.

Die wending heeft zich al in de jaren 1970 ingezet, toen er een einde kwam aan het sociaal sciëntisme dat tevoren ook in historische kringen wijdverspreid was geraakt. Dat de maatschappij maakbaar was, was een gedachte die nu vooral de wenkbrauwen deed fronsen; dat zij uitsluitend door 'kritische, participerende democraten' zou worden bevolkt, leek nog slechts een naïeve droom van idealisten die de irrationaliteit van de mens niet wilden zien. Daarmee werden ook de maatschappelijke ambities van de historici teruggeschroefd: dat zij 'verantwoordelijke personen zouden creëren die evenwichtig-kritisch met het democratisch systeem konden omgaan', zoals Witte de ambities van de oude elite parafraseerde,¹¹ werd nog slechts met veel aarzeling verhoopt. Die aarzeling had ook te maken met het feit dat de historici intussen hadden geleerd dat hun waarheidsclaims 'fragiel' waren.¹² Hun bescheidenheid groeide. Aan stellige oordelen durfden zij zich niet meer wagen. Had Marc Bloch, zelf weliswaar een voorstander van een uitgesproken maatschappelijk georiënteerde geschiedschrijving, in zijn *Apologie pour l'histoire* (postuum in 1949 gepubliceerd) al niet verzucht:

⁹ *The Waldheim Report, submitted February 8, 1988 to Federal Chancellor Dr. Franz Vranitzky by the International Commission of Historians*, Kopenhagen, 1993, 8.

¹⁰ Zie het voorwoord in Karel Hruza ed., *Österreichische Historiker 1900-1945. Lebensläufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und der Tschechoslowakei in wissenschaftsgeschichtlichen Porträts*, Wenen; Keulen; Weimar, 2008, 9.

¹¹ Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa*, 174.

¹² De term 'fragiel' is ontleend aan Michael Bentley, *Modern historiography. An introduction*, Londen; New York, 2003, 159-160.

'Aanhangers en tegenstanders van Robespierre, alstublieft, hebt medelijden: zegt ons eenvoudig wie Robespierre wàs'?¹³

Historici waren er ook lang niet meer zo zeker van dat zij de tekenen des tijds verstonden. De Groningse hoogleraar E.H. Kossmann schreef in 1976 in een brief aan een Leidse collega: 'Ik heb vaak het idee dat wij historici in onze preoccupaties altijd een generatie achter zijn: toen Wereldoorlog I voorbij was, gingen we ons werpen op de diplomatieke geschiedenis. Toen de economische crisis van de jaren 1930 tot het verleden behoorde, gingen wij alom speuren naar economische crises in de geschiedenis. En nu de wereld beheerst wordt door politiek en ideologie, beweren we nog altijd dat de fundamenten van de geschiedenis heel ergens anders liggen. Zullen de historici van het jaar 2000, als iedereen goed geprogrammeerd woont in hetzelfde soort huisje en tevreden rondkomt met een genivelleerd loon en vriendelijke mensenmin, ontdekken dat de kern van het historische gebeuren de polaire spanningen zijn van wereldschokkende levensbeschouwingen en dat de studie van oude ideologieën en hun politieke gevolgen het enige waardige object vormt van historisch onderzoek: zoals nu de veestapel, het varkensvoer en dat driftleven in de Achterhoek dat ernstige speurders in de geschiedenis even heftig boeit als lezers van boerenromanstrilogieën?'¹⁴ De geschiedschrijver was hier niet langer een gids in een snel evoluerende wereld, hij was een omroeper van het nieuws van gisteren geworden.

Het feit dat de geschiedschrijving uit de sociaal-sciëntistische sfeer was gehaald, betekende echter niet dat elk maatschappelijk engagement aan het vak was onttrokken. Er werd nu een ander register bespeeld: schrijven over het verleden kreeg en krijgt vaak de functie van zingeving van het heden toegewezen. De overheid, die sinds enige tijd een eigen geschiedenispolitiek voert, spoort daartoe aan. Maar telkens ook leidt dit tot afwerende reacties van historici. Dat geldt zelfs voor de grote commemoratieve plechtigheden. Meer dan één historicus klaagde over herdenkingszucht. Kossmann – om hem opnieuw te citeren – schreef zijn correspondent, een specialist in de koloniale geschiedenis, in 1990, toen de vijftigste verjaardag van de Tweede Wereldoorlog werd gevierd: 'Ik heb steeds weer de gelegenheid voorbij laten gaan om je te vragen naar de groei van je boek over Afrika. Heb je er tijd en energie voor over? Enfin, je hebt als niet-nationaal historicus in elk geval het voorrecht in 1990 niet bij de zoveelste herdenking van de oorlog betrokken te worden. Sommige van je wel-nationale collega's zullen het moeilijker krijgen (ik niet, hoor!). [Onderwijsminister Jo] Ritzen zou er goed aan doen de universiteiten en hbo-opleidingen en het RIOD [het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, het huidige NIOD] absoluut te verbieden nog een woord over de bezetting te publiceren of te doceren. Het wordt tijd die winkel te sluiten.'¹⁵

Kossmanns boutade is illustratief voor de houding van vele historici ten aanzien van de twee belangrijkste uitingen van de geschiedenispolitiek van de overheid. In de eerste plaats is er de bekendmaking van maatschappelijke sleutelepisodes uit het verleden niet te laten vergeten: de overheid benadrukt de plicht (bijvoorbeeld de jodenvervolg) te herinneren. Zij mobiliseert het verleden daarmee voor eigentijdse maatschappelijke (of politieke) projecten. Wat daarvan te denken? Vier jaar geleden heeft een grote groep Belgische historici, van alle gezindten, in een opiniestuk laten weten zich niet aan wetenschappelijk 'purisme' schuldig te willen maken en het belang van deze 'herinneringsplicht' te erkennen. Maar de historici benadrukten ook dat herinnering en geschiedbeoefening twee verschillende zaken zijn. Ze vroegen zich af waar de steun van de overheid voor de geschiedbeoefening – een nieuwe archiefwet, bijvoorbeeld – bleef.¹⁶

¹³ Marc Bloch, *Pleidooi voor de geschiedenis of Geschiedenis als ambacht*, Nijmegen, 1989, 141.

¹⁴ Ernst H. Kossmann, Henk L. Wesseling, *Briefwisseling 1976-2003*, Amsterdam, 2010, 9.

¹⁵ Kossmann en Wesseling, *Briefwisseling*, 51.

¹⁶ Het verschil tussen herinnering en geschiedenis, in: *De Morgen*, 25 januari 2006.

In de tweede plaats is er het erfgoedbeleid van de overheid. Dat beleid heeft de voorbije jaren geleid tot een neo-pittoreske beweging, die voor een ware make-over van het stedelijke landschap heeft gezorgd. Het is vaak verantwoord met een verwijzing naar de (veronderstelde) behoefte van mensen 'in onzekere tijden weer op zoek te gaan naar hun eigen wortels'. Historici zouden het graag willen geloven. Maar zij weten beter: de populariteit van het erfgoed blijkt minder te maken te hebben met 'de gehechtheid aan het eigen verleden' dan met 'een meer algemene voorliefde voor "het historische"'.¹⁷ Het gaat om een mode – en die vergt afstandelijkheid.

Herdenkingszucht, 'herinneringsplicht', erfgoedpolitiek: de maatschappelijke betrokkenheid die de overheid aan de geschiedenis koppelt, maakt de historici wantrouwig. Dat is des te meer het geval wanneer deze maatschappelijke betrokkenheid wordt vertaald in termen van marktgerichtheid. De reacties op het voornemen van de Britse overheid de onderzoeksfinanciering van de universiteiten voor een kwart te laten afhangen van de 'impact' van hun onderzoek buiten de academische wereld, zeggen genoeg. Met name de eis dat deze 'impact' het resultaat moet zijn van de eigen inspanningen van de onderzoekers, zet kwaad bloed. In een ook in kringen van Vlaamse beoefenaars van de geesteswetenschappen op applaus onthaald essay in *The Times Literary Supplement* heeft de historicus Stefan Collini, verbonden aan Cambridge University, de *potentially disastrous impact* van dit 'impact'-denken voor de *Humanities* benadrukt. Het voornemen van de overheid, zo schreef Collini onder meer, zou de onderzoekers ertoe dwingen slechts themata te behandelen die een groot marktpotentieel inhouden. De verplichting de 'impact' zelf te genereren zou de *scholars* bovendien degraderen tot *door-to-door salesmen for vulgarized versions of their increasingly market-oriented 'products'*.¹⁸ Een dergelijk engagement, verpakt in termen van ontwikkeling en innovatie, strookt niet, zo luidt het, met het ethos van ook de historicus.

Cultuurontsluiting

De terughoudendheid ten aanzien van de oude idealen van maatschappelijke betrokkenheid en van haar nieuwe varianten betekende niet het einde van de reflectie op de maatschappelijke betekenis van de geschiedschrijving.¹⁹ Maar die betekenis werd en wordt nu anders ingevuld. Dat houdt verband met het feit dat de habitus van de historicus grondig is gewijzigd ten gevolge van de grote maatschappelijke veranderingen die zich vanaf de jaren 1970 voltrokken, juist ook op het moment waarop het sociaal-wetenschappelijke geloof verdween. Die veranderingen hielden de komst in van een postmoderne wereld, waarin de bestaande tradities niet langer richting gaven, maar identiteiten 'vrij' en op een eclectische wijze werden opgebouwd. Voor de historicus betekende dat het verdwijnen van de kaders die zo lang vanzelfsprekend voor zijn werk waren geweest. In België ging het om het nationale en het verzuilde kader. Het eerste, dat ondanks de naoorlogse kritiek voor een groot deel van de historiografie evident was gebleven, brokkelde verder af. Het verzuilde kader vertaalde zich weliswaar in nieuwe, 'gekleurde' archiefinstellingen, maar was voor de generaties historici die in de jaren 1980 aantraden, niet langer een zinvol referentiepunt.

Maar het waren niet alleen de politieke kaders die aan kracht inboetten. Ook de sociale en culturele kaders verloren hun vanzelfsprekendheid. Lang was de historicus – behalve een specialist – ook een gecultiveerd man geweest, met een brede en traditionele opleiding (veelal in de *humaniora*) en – althans wanneer hij in de academische wereld werkte – met een zeker prestige. Omgekeerd bestond zijn publiek – behalve uit

¹⁷ Marnix Beyen, *De massa en het volk. De culturele en maatschappelijke context van de volkskunde in de lange twintigste eeuw*, in: Bert De Munck, Werner Van Hoof ed., *De poppen aan het dansen. Honderd jaar Antwerps Volkskundemuseum. Nieuwe visies op erfgoed en musea*, Nijmegen, 2007, 30.

¹⁸ Stefan Collini, *Impact on humanities. Researchers must take a stand now or be judged and rewarded as salesmen*, in: *The Times Literary Supplement*, 13 november 2009.

¹⁹ Zie onder meer Joep Leerssen, Ann Rigney ed., *Historians and social values*, Amsterdam, 2000.

studenten en vakgenoten – uit beschaafde burgers, voor wie kennis van de geschiedenis een evidentie was. Die constellatie is intussen verdwenen: de geschiedschrijver presenteert zich niet langer als een gecultiveerd man, zijn beschaafde burgers zijn niet meer van deze tijd. Zo werkt de hedendaagse historicus in een wereld waaruit de oude tradities zijn verdwenen. Het heeft zijn gevoel voor discontinuïteit in het historisch proces aangescherpt.

Deze gevoeligheid voor breuken ligt aan de basis van een geschiedschrijving die niet primair op het heden, maar op het verleden zelf is gericht: een geschiedschrijving waarin de geschiedenis niet zozeer als de voorgeschiedenis tot de eigen tijd wordt begrepen dan wel als een reeks in de tijd uiteengelegde culturen met elk een specifiek karakter, culturen die in de eerste plaats vreemd zijn ten aanzien van de eigen cultuur van de historicus. Dit vervreemdingsproces (gecanoniseerd in het fameuze *The past is a foreign country: they do things differently there*, de openingszin van Leslie Poles Hartley's *The go-between*, 1953) houdt in dat het werk van de historicus – althans in principe – steeds begint met een cultuurschok.²⁰ Het betekent tegelijkertijd dat de taak die de hedendaagse historicus zich stelt, het meest adequaat kan worden omschreven als cultuurontsluiting.

Dat de historicus van vandaag zich niet primair wijdt aan een geschiedschrijving die is gericht op zingeving van het heden (laat staan een geschiedschrijving met een duidelijke 'impact' buiten de studie van het verleden zelf), blijkt uit de lijst van in de voorbije drie jaren met de steun van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek gestarte onderzoeksprojecten. Zeker, onderzoek naar militaire bezetting als transnationale vorm van politiek, naar het einde van de boerensamenlevingen in Europa, Azië en Latijns-Amerika of naar de nationale en regionale spanningen in de Belgische economische politiek na de Tweede Wereldoorlog verraadt een interesse in actuele maatschappelijke vraagstukken. Maar wat met de vele andere projecten? Over de astronomie in de Renaissance, over de negentiende- en vroeg-twintigste-eeuwse laboratoriumcultuur, over de Zuid-Nederlandse drukpersproductie en de vorming van het Spaanse koloniale imperium in Peru, over machtsverwerving in de laat-middeleeuwse Vlaamse en Brabantse dorpsgemeenschappen, over heraldisch vertoon en vertoog in de vroegmoderne monarchie, over het architectuurontwerp in de lange zestiende eeuw of over de vormende invloed van de Chinezen op de Franse jezuïeten-missionarissen? Het zijn vreemde werelden die daar worden opgeroepen, ver weg van de onze.

Betekent deze gerichtheid op andere culturen dan de eigen cultuur, met de haar eigen maatschappelijke vraagstukken en politieke problemen, dat een groot deel van de historici is vervallen in wat de door Witte onderzochte elite precies niet wilde zijn? 'Een in zichzelf gekeerd gezelschap dat met vervreemding naar de [eigentijdse] wereld kijkt' en in de 'bekrompenheid' van de geschiedenis om de geschiedenis verdord raakt?²¹ Dat lijkt moeilijk te accepteren. Hoe 'in zichzelf gekeerd' is immers een gemeenschap die niet de eigen, maar andere culturen onderzoekt en bediscussieert? Hoe 'bekrompen' zijn historici die altijd opnieuw benadrukken dat er maatschappijen hebben bestaan met waarden en ambities die niet de onze zijn? De historicus van vandaag heeft geleerd niet zelfzuchtig te zijn.

To write books which help in the production of many different moral identities: zo omschreef een bekend Amerikaans filosoof tien jaar geleden de verantwoordelijkheid van de historische professie.²² Dat is inderdaad wat de historici van vandaag pogen te doen: zij tonen hoe het leven op talloos verschillende wijzen kan worden ingericht. Dat betekent dat zij – zonder ophof – de 'natuurlijke' critici zijn van een maatschappij

²⁰ Zie Jo Tollebeek, Tom Verschaffel, *De vreugden van Houssaye. Apologie van de historische interesse*, Amsterdam, 1992, 117, noot 9.

²¹ Els Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa*, 14.

²² Richard Rorty, Afterword, in: Leerssen en Rigney ed., *Historians and social values*, 203.

waarin identiteiten worden opgedrongen. Om die kritiek te kunnen geven is afstand nodig, een denken over en zelfs vanuit andere werelden.

Afstand, en zelfrespect. Net als de andere wetenschappen moet de geschiedenis de maatschappij niet dienen, zij hoort haar integendeel dwars te zitten. De historicus moet de samenleving in opspraak brengen.

DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN DE HISTORICUS. CASUS VLAAMSE BEWEGING

Bruno De Wever

Onderhavige tekst formuleert enkele statements over de maatschappelijke rol die geschiedschrijvers van de Vlaamse Beweging hebben gespeeld¹. Meer dan enkele losse gedachten zijn in dit kort bestek niet mogelijk, gegeven ook het feit dat fundamenteel onderzoek nog ontbreekt om een meer consistent en onderbouwd verhaal te brengen. Het boek van Els Witte over de periode 1944-1956 is alvast zeer inspirerend en ik wil er dan ook in een eerste beschouwing bij aanknopen.

De Vlaamse Beweging verkeert in de door Els Witte geanalyseerde periode in zwaar weer en dat heeft ze te danken aan het feit dat haar radicale Vlaams-nationalistische vleugel zich heeft vastgereden in de doodlopende straat van het Derde Rijk. Ze kreeg daarvoor de rekening gepresenteerd tijdens de naoorlogse zuiveringen. We weten inmiddels hoezeer deze zuiveringen werden gepolitiseerd waardoor in Vlaamsgezinde middens het beeld ontstond dat niet de bezetting en de misdaden van het naziregime, maar wel de zogeheten 'repressie' het belangrijkste trauma was. Zoals bekend zijn trauma's een uitstekende bron voor geëngageerde geschiedschrijving. Boeken zoals dat van de Antwerpse CVP-politicus en academisch jurist Raymond Derine schilderen een *Repressie zonder maat of einde* (1978) en pleiten voor amnestie. Hoezeer dit beeld is schreefgetrokken, blijkt wel uit de biografieën van drie historici in de groep die Els Witte analyseert. De drie belanden na de oorlog wegens collaboratie in de cel. Hendrik Elias, ter dood veroordeeld maar geëgratieerd, komt in 1959 vrij. In de gevangenis pikt hij de draad van de geschiedschrijving weer op en publiceert omvangrijke werken over de Vlaamse Beweging tijdens de 19^{de} eeuw en de 20^{ste} eeuw tot aan de Tweede Wereldoorlog, wetenschappelijke werken waarin niettemin zijn Vlaams-nationalistisch engagement duidelijk doorschemert en waarin de fascisering van het Vlaams-nationalisme in de jaren dertig wordt weggeschreven. Elias ontvangt in 1969 de Prijs der Vlaamse Provincies en de Frans Van Cauwelaertprijs. Hij is wetenschappelijk adviseur van de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (EVB) die in het begin van de jaren zeventig wordt gepubliceerd. Eén en ander gebeurde zeker niet zonder rimpeling, maar men constateert dat vele academische historici de wetenschappelijke habitus laten primeren op politieke bezwaren. Hetzelfde gaat min of meer op voor de eveneens ter dood veroordeelde Robert Van Roosbroeck die de drie eerste delen van *Twintig*

¹ Literatuur: Koen Aerts, De bestraffing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog. Beeldvorming en onderzoek, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 21, 2009, 55-92. Marnix Beyen, Een uitdijend verhaal. De historiografie van de Vlaamse beweging 1995-2005, in: *Wetenschappelijke tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, 64, 2005, 18-34. Bruno De Wever, *De geschiedschrijving over de Vlaamse beweging*, in: Gita Deneckere, Bruno De Wever eds., *Geschiedenis maken. Liber amicorum Herman Balthazar*, Gent, [2003], 129-145. Jo Tollebeek, *Historiografie*, in: Reginald De Schryver e.a. (eds.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, 117-171. Harry Van Velthoven, *De historiografie over de Vlaamse beweging*, in: Guy Vanthemsche, Machteld De Metsenaere, Jean-Claude Burgelman (eds.), *De Tuin van Heden. Dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving. Een bundel studies aangeboden aan Professor Els Witte naar aanleiding van haar emeritaat*, Brussel, 2007.

Eeuwen Vlaanderen schrijft, de monumentale boekenreeks waar heel wat academici en historici aan meewerken. Albert De Jonghe, tot 15 maanden opsluiting veroordeeld, - dat is dan het derde geval - treedt in 1969 in betaalde dienst van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, een nationale instelling die er kwam op aandringen van het verzet en waarin oud-verzetslieden mee het bestuur in handen hadden. Het zijn treffende voorbeelden die logenstraffen dat er een repressie zonder maat of einde zou zijn geweest, maar dat beeld is niettemin taai en hardnekkig en werd ook doorgegeven door academische historici zoals de Antwerpse jezuïet Karel Van Isacker, bijvoorbeeld in zijn bekende boek *Mijn land in de kering* (1983). Er valt over dit onderwerp oneindig veel meer te zeggen. Ik verwijs graag naar het artikel van Koen Aerts over beeldvorming en onderzoek naar de repressie in het recentste nummer van *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*.

Een tweede statement haakt in op een oordeel van ULB-historica Eliane Gubin, een van de zeldzame Franstalige historici in België die fundamenteel academisch werk heeft verricht over de geschiedenis van de Vlaamse Beweging. Zij schreef in het begin van de jaren tachtig in het artikel 'D'une histoire à l'autre: à propos de l'historiographie flamand en Belgique', verschenen onder redactie van Hervé Hasquin, dat er een sterke symbiose bestaat tussen de Vlaamse Beweging en haar geschiedschrijving. 'Une histoire à huis clos', oordeelde ze, 'se nourrissant souvent de ses propres évidences'. Recente analyserende overzichten van de historiografie van de Vlaamse Beweging van o.m. Jo Tollebeek, Marnix Beyen en Harry Van Velthoven spreken haar niet tegen, maar ontwaren toch een proces van verwetenschappelijking dat zich aftekent vanaf de jaren zeventig. De twee encyclopedieën van de Vlaamse Beweging markeren de evolutie. De al genoemde *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* uit het begin van de jaren zeventig vertoont nog de door Gubin vastgestelde kenmerken, al moet er natuurlijk terdege mee rekening worden gehouden dat de historiografie over de recente geschiedenis van de Vlaamse Beweging en met name over de oorlogsjaren toen nog in de kinderschoenen stond en de auteurs moesten roeien met de riemen die ze hadden. De *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)* (1998) is - om het in de terminologie van Els Witte te zeggen - veel meer gekenmerkt door de academische habitus en ook de doxa waren inmiddels veranderd. De *NEVB* werd getekend door het deconstructivisme dat nog weinig ruimte liet voor nationalistische hoogstandjes. Jo Tollebeek schreef in het lemma historiografie van de *NEVB* dat precies de zich voltrekkende Vlaamse natievorming een dergelijke afstandelijke benadering mogelijk maakte. Al was de *NEVB* toch ook door zijn simpele bestaan een product en een bevestiging van die natievorming. Het duidt op de complexiteit van het begrip engagement. Historici die meewerkten aan de *NEVB* stapten willens nilens in een natiebevestigend project. Ik was nauw betrokken bij de totstandkoming van de *NEVB* en ik kan mij niet herinneren dat de redactie op één principiële weigering tot medewerking is gestoten en er waren toch vele honderden auteurs betrokken.

De *NEVB*, verschenen op de valreep van de 20^{ste} eeuw, brengt ons meteen bij de vraag naar de actuele geschiedschrijvers van de Vlaamse Beweging en hun maatschappelijke engagementen. Het is zonder twijfel zo dat als men de honderden auteurs van de *NEVB* overloopt er heel wat bij zijn die politiek en/of maatschappelijk actief waren of zijn. De redactie ontsnapte er overigens niet aan dat voor sommige lemma's over vooral recente onderwerpen soms auteurs dienden te worden gezocht die betrokken waren en daar zit dus al een structurele overlap tussen engagement en geschiedschrijving. Maar hoe dan ook is de groep auteurs uiteraard niet beperkt tot professionele historici of academici in het algemeen.

Om in de lijn van het boek van Els Witte de blik te vernauwen tot het veld van de professionele historici is het tijdschrift *Wetenschappelijke tijdingen op het gebied van de Vlaamse Beweging* een valabel focuspunt. De naam zegt het zelf; het gaat om het vaktijdschrift van de geschiedenis van de Vlaamse Beweging en dit sedert 1980 toen het brak met zijn identiteit als een Flamingantisch tijdschrift voor wetenschapsbeoefening. Toch was er ook wel continuïteit, al was het maar doordat een aantal redacteurs bleven zitten en een uitgesproken Vlaamsgezind engagement combineerden

met hun redactiewerk. In 1994 kwam het redactiesecretariaat in handen van Frans-Jos Verdoodt die ook een uitgesproken engagement opnam in de Vlaamse Beweging, maar die tegelijk het wetenschappelijk imago van het tijdschrift scherp bewaakte. Er kwam vernieuwing in de redactie en van de huidige ploeg redacteurs zijn er weinigen die een actieve rol spelen in de Vlaamse Beweging. Dat geldt overigens ook voor oudere redacteurs zoals Lode Wils, die inmiddels oud genoeg is om nog te figureren in het netwerk dat Els Witte beschrijft. Wils was in zijn jonge jaren actief in de Vlaamse Beweging maar voelde zich in groeiende mate vervreemd van deze beweging. Zijn engagement richtte zich quasi volledig op een ontmythologisering van de geschiedenis van de beweging zelf. Het prevaleren van de professionele identiteit lijkt me kenmerkend voor de volledige redactie, maar omdat ik er zelf deel van uitmaak kan dat natuurlijk als een pleidooi pro domo klinken. Als insider kan ik ook getuigen over de debatten in de redactie en de eventueel politiek-maatschappelijke gevoeligheden die ermee verbonden zijn. Opvallend is dat de scherpste debatten gaan over de breuklijn katholiek-vrijzinnig en hun respectievelijke plaats in de Vlaamse Beweging vooral voor de Eerste Wereldoorlog. Dat was overigens ook zo in de schoot van de redactie van de *NEVB*, ook dat kan ik uit eerste hand getuigen. Vanuit mijn subjectief aanvoelen waren de disputen te hevig en soms te emotioneel om louter als een academische pennentwist te worden gezien. Zoals bekend staat Lode Wils vaak in het centrum van de polemiek en kruist hij graag de degens met historici uit het vrijzinnige 'kamp'. Ook over deze kwestie kan natuurlijk veel meer worden gezegd.

Tot slot nog een derde statement over historici uit het academische veld die zich engageren in de Vlaamse Beweging in de recentste decennia. Uit wat ik eerder betoogde, blijkt al dat het maar om een beperkt aantal mensen gaat. Dit terwijl men de indruk heeft dat er proportioneel meer studenten geschiedenis afkomstig zijn uit uitgesproken flamingantische en Vlaams-nationalistische middens, iets wat misschien te verklaren is doordat deze milieus sterk zijn gericht op het verleden als legitimering voor hun engagement. Desondanks is de deelverzameling tussen academische historici en de Vlaamse Beweging toch niet zo groot, al kan men die deelverzameling natuurlijk groter of kleiner maken door de grenzen te verleggen van zowel het professionele veld, als van het politieke en cultureel-maatschappelijke veld van de Vlaamse Beweging. De afgrenzing van dit laatste veld is geen gemakkelijke oefening als gevolg van het Vlaamse natie- en staatsvormingsproces. Cf. het eerder gegeven voorbeeld van auteurs die bijdragen leveren tot de door de Vlaamse gemeenschap gesubsidieerde *NEVB* maar dit niet (willen) beschouwen als een Vlaamsgezind engagement. Ook de recente evolutie van het Brusselse Gewest compliceert de grensbepaling. De strijd voor de positie van het Nederlands is er niet meer onverenigbaar met de constructie van een Brusselse gemeenschap. De vraag moet worden gesteld of academici die zich hierin engageren ook nog het etiket 'Vlaamsgezind' kunnen of willen opgekleefd krijgen.

DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN DE HISTORICUS EN DE TWEDE WERELDOORLOG

Rudi Van Doorslaer

Deze korte bijdrage over de maatschappelijke betekenis van de historicus in de W.O. II materie heeft geen wetenschappelijke pretenties. Het is veeleer een impressionistisch portret, deels gestoeld op eigen ervaringen, doorspekt met enkele *statements*.

Wat m.i. wel met een hoge graad aan zekerheid mag geponeerd worden, is dat de Tweede Wereldoorlog het thema bij uitstek was waarin historici in België tijdens het laatste kwart van de vorige eeuw een aantoonbare maatschappelijke rol hebben gespeeld. Mijn eigen ervaring op dat vlak gaat terug tot de tweede helft van de jaren 1970, toen ik als piepjonge historicus voor de oorlogsprogramma's van de toenmalige BRT heb gewerkt en vrij regelmatig op radio en televisie verscheen met een of ander *item* over de oorlogsgeschiedenis. Vanaf 1985 kon ik die rol verder spelen als onderzoeker op het toenmalige Centrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. In die periode bestond er naar mijn aanvoelen nauwelijks verschil tussen mijn activiteiten bij die wetenschappelijke instelling en wat ik daarvoor op de openbare omroep had gedaan: in beide gevallen was ik als wetenschappelijk onderzoeker actief en bestond er een logisch verlengstuk naar media-activiteiten.

De reden van de belangrijke maatschappelijke rol van het historische gilde in de W.O. II materie ligt voor de hand: het was een maatschappelijke conflictzone met grote emotionele geladenheid (zoals, wat België betreft, de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek en van de kolonisatie/dekolonisatie). Ik zal daarvan niet de geschiedenis schetsen. Elders werd dat al voor bepaalde deelaspecten gedaan¹ en in de op gang zijnde studie over de oorlogsherinnering zal ook dit thema, naar ik hoop, uitgebreid aan bod komen². Wel is de vaststelling essentieel dat de media zich vanaf de jaren 1980 op de sterk emotioneel geladen oorlogstaboes hebben gestort. De namen Maurice De Wilde en Jacques Cogniaux zijn in die context legendarisch geworden. Maurice De Wilde kon wel nu en dan uithalen naar de historici, maar de waarheid wil dat hij zonder hun onderzoekswerk, rechtstreeks en onrechtstreeks, niet in staat zou zijn geweest de programma's te maken die hij heeft gemaakt (De Nieuwe Orde, De Collaboratie, enz.)³.

De betekenis van de geschiedschrijving en dus ook van historici is in deze politiek en sociaal geladen materie m.i. duidelijk: ook al wordt dat in die beginjaren niet steeds even helder geformuleerd, toch staan de historici voor een strikt wetenschappelijke

¹ Zie o.m. Rudi Van Doorslaer, *Gebruikt verleden. De politieke nalatenschap van de Tweede Wereldoorlog in België, 1945-2000*, in: Gita Deneckere, Bruno De Wever (red.), *Geschiedenis maken. Liber amicorum Herman Balthazar*, Gent, 2003.

² Ik verwijs hier naar het project dat sinds 2009 loopt op het Soma/Ceges. Het onderzoek wordt uitgevoerd door Bruno Benvindo en Evert Peeters onder de titel *Collaboratie en verzet: spiegelbeelden of gemanipuleerde herinneringen?*

³ Veerle Vanden Daelen, *22 jaar oorlog op de BRT. Geschiedenis van 'Productiekern Wereldoorlog II' (1970-1991)*, UGent, niet-gepubliceerde licentiaatsverhandeling, 2 vol., 1999-2000; Id., Lou de Jong en Maurice De Wilde. Twee oorlogsmonumenten, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 22 (ter perse).

aanpak van de oorlogsgeschiedenis, los van morele standpunten, los van goed en fout. Sta mij toe hier, zonder enige claim van volledigheid, enkele etappes in dit voortschrijdende proces aan te geven. Illustratief voor deze etappes zijn enkele sleutelpublicaties die ik hier graag opsom: 1. 1971: José Gotovitch en Jules-Gérard Libois, *L'an '40. La Belgique occupée*. Zij situeren de Tweede Wereldoorlog in de 20^{ste}-eeuwse politieke, sociale en culturele geschiedenis van België; 2. 1972: Albert De Jonghe, *Hitler en het politieke lot van België*. Hij doorbreekt het taboe rond de houding van Leopold III en zijn contacten met Hitler; 3. 1994: Bruno De Wever, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde*. Hij licht de hypothese van de Vlaams-nationalistische collaboratie met het nazisme; 4. 1994: Herman Van Goethem en Jan Velaers, *Leopold III, de Koning, het Land, de Oorlog*. Zij komen terug op de rol van Leopold III, maar dan in de veel bredere context van oorlog, Nieuwe Orde en democratie; 5. 2000: Lieven Saerens, *Vreemdelingen in een wereldstad*. Hij onthult de etterbuil van de Antwerpse specificiteit in de Joodse kwestie.

Deze werken illustreren in een vogelvlucht de grote maatschappelijke invloed die twee generaties historici op de oorlogsgeschiedenis hebben uitgeoefend. Dat is echter het verleden. In het voorbije eerste decennium van de 21^{ste} eeuw lijkt de toestand er helemaal anders uit te zien. We stellen inderdaad vast dat vanaf de jaren 1990 de greep van de historici op de media m.b.t. W.O. II progressief is afgenomen. Was de studie over Leopold III van Velaers en Van Goethem niet in 1994 maar in 1984 verschenen, dan ga ik er van uit dat de media- en dus ook maatschappelijke respons ongetwijfeld groter was geweest. Het boek was dan wellicht ook in het Frans vertaald. Niettemin is het mijn overtuiging dat ook in 2010 bij het brede publiek misschien wel de emotionele spankracht van de oorlogsgeschiedenis is afgenomen, maar niet de belangstelling ervoor. Er zijn nogal wat indicatoren die deze stelling ondersteunen: aantal publicaties, verkoop van boeken, populariteit van de oorlog bij plaatselijke historische kringen, nachten van de geschiedenis... Deze evolutie heeft naar mijn gevoelens dus meer met de evolutie van de media dan met een fundamentele evolutie bij het potentiële publiek te maken.

Deze media-evolutie is m.i. trouwens opvallender in Vlaanderen dan in de ons omringende landen. Een van de aspecten daarvan is een merkwaardige amnesie t.a.v. het eigen verleden. "Eigen volk eerst" kan dan wel dé slogan zijn geweest van het voorbije decennium, "Eigen geschiedenis eerst" was daarbij ver te zoeken. Deze amnesie uit zich op vele terreinen, maar in het bijzonder in de afwezigheid van historische fictie. Het is inderdaad opmerkelijk dat in Vlaanderen ook in fictie de kritische terugblik op het verleden afwezig blijft. Wanneer ik het even tot W.O. II beperk, is het in Frankrijk, Nederland, Groot-Brittannië en zelfs Duitsland, toch ondenkbaar dat een dergelijk conflictveld als de bezetting, collaboratie en verzet in Vlaanderen in de periode 1940-1945 (in zo goed als ieder Limburgs dorp kan men nog precies vertellen welke familie wit en welk zwart was/respectievelijk is) geen aanleiding zou hebben gegeven tot ontelbare fictieverhalen. Dit heeft wellicht iets met ons klein taalgebied te maken, maar ook en vooral denk ik kan de evolutie van onze media hiervoor verantwoordelijk worden gehouden.

De nieuwe mediagoeroes van televisie en in mindere mate radio en geschreven pers hebben gedeclareerd dat zij zelf en de 'formats' die zij bedachten, in het middelpunt van het mediagebeuren dienden te staan en niet langer de inhoud of de eventuele maatschappelijke relevantie. In de twee voorbije decennia hebben zij de wetenschappelijke specialisten – zeker wanneer het om beroepshistorici ging die de intermediaire communicatie verzorgden met het publiek – in toenemende mate van het toneel verdrongen. Zij hebben ook de kritische verwerking van het recente verleden – in vele opzichten in Vlaanderen een bezwaard verleden – via de fictie, wellicht vanuit een kijkcijferfixatie, systematisch genegeerd. Dit is geen geïsoleerd fenomeen. Het maakt deel uit van een globale evolutie van de media die de voorbije maanden nadrukkelijk (recent nog Geert Buelens, Luc Huyse en journalist Jef Lambrecht) werd bekritiseerd. Het gaat hier natuurlijk over het fenomeen van commercialisering en de bijhorende 'sensationalisering' van de media.

Een mooi voorbeeld dat een kritische visie op het (persoonlijke) verleden al te vaak niet langer thuis hoort op de openbare omroep is het *Verloren land-format*. Niet zelden werd er een kritische benadering van het persoonlijke verleden, zeker wanneer die niet paste in de gangbare voorstellingen van het verleden - hier *in casu* collaboratie/verzet - ontweken. Een programma waarvan de uitwerking niet paste bij de aanvankelijke beeldvorming werd geweerd. Contextualisatie, die essentieel is voor de historicus maar m.i. al even essentieel voor een goed begrip van het televisiekijkende publiek, bleef in de meeste gevallen achterwege. De grenzen tussen wat historische documentaire is en wat historische fictie worden op die manier erg vaag.

In deze evolutie schuilt een groot gevaar en datzelfde gevaar vinden we ook in de herinneringscultuur terug. Herinnering is eigenlijk steeds een opinie en verschilt dus essentieel van de aanpak van de kritische geschiedenis. Gezien deze herinnering door grote groepen gedragen wordt, is het in vele gevallen interessant voor de overheid (zeg maar de politiek) om deze herinnering ook te ondersteunen en in sommige gevallen zelfs inofficieel te officialiseren. Dat is waar Pieter Lagrou het in zijn bijdrage over zal hebben.

Samengevat kan hieruit een *eerste statement* worden afgeleid: de wijze waarop in onze maatschappij over de Tweede Wereldoorlog werd en wordt bericht, vormt een goede illustratie van het verlies van maatschappelijke invloed van de professionele historici in de loop van de twee voorbije decennia. Een belangrijke oorzaak daarvan is alleszins te vinden in het radicaal gewijzigde medialandschap. Maar dit is zeker niet de enige oorzaak. Ook de historici zelf hebben daar, om meerdere redenen, 'schuld' aan. Daarop hebben mijn volgende *statements* betrekking.

De maatschappelijke rol van de historicus is (zo goed als) steeds ingebed in een specifieke politieke of ideologische context. De tijd ontbreekt hier om op diverse mogelijke voorbeelden in te gaan, daarom beperk ik mij tot één voorbeeld: de uitbouw van een nieuw museum rond de Jodenvervolging in Mechelen. De voorbije decennia is ook in België de nationale oorlogsherinnering in toenemende mate vervangen door een geglobaliseerde oorlogsherinnering. Hierin staat niet meer het conflict tussen naties centraal, maar de ideologische context van het nazisme. Hét symbool hiervoor is voortaan – na decennia van stilzwijgen – de jodenvervolging. Hoe maatschappelijk delicaat die vandaag wel ligt, heeft de groep experts aangesteld door de Vlaamse regering om het nieuwe museum in Mechelen inhoudelijk vorm te geven (het zogenaamde "Transit Mechelen"-project) mogen ervaren. Hoewel het hier om een groep van, als ik dat zo mag noemen, gerespecteerde en representatieve historici ging, werden leden van de groep in de jaren die op het Transit Mechelen-verslag (2005) volgden zowat *persona non grata* in bepaalde milieus. De overheid is daarbij gezwicht voor de druk van bepaalde belangengroepen, zonder dat een wederwoord mogelijk was. Anders dan in de jaren 1970 en 1980 speelde hier ook de nieuwe institutionele situatie van ons land. In het geval van het Transit Mechelen-verhaal kon de federale instelling Soma/Ceges voor de Vlaamse overheid tot nu toe blijkbaar geen valabele partner meer zijn. Omgekeerd stel ik vast dat voor de herinrichting van het museum in Bastogne (2009/2010) het Soma/Ceges wel als een voor de hand liggende partner wordt gezien. In de maatschappelijke relevantie van de historici spelen deze politieke en institutionele factoren dus evenzeer een rol.

Mijn *tweede statement* luidt dan ook als volgt: het gilde van de historici kan beter niet als een solidair blok worden gezien. Ook de historici zijn drager van zeer diverse identiteiten of, zo u wilt, petten.

Er is mijns inziens nog een ander element dat heeft bijgedragen tot het verlies van invloed van de contemporaine historici. Meer en meer zijn nieuwe historische scholen gaan twifelen aan de mogelijkheid tot het kennen van het verleden. Met de deconstructie kwam het verhaal, de tekst en het vertoog over dat verleden op de voorgrond. Ook al ligt het succes van deze nieuwe filosofische scholen al enkele jaren achter ons, dan is er blijvend twijfel gezaaid over de waarde van de historische kennis.

In een maatschappij die nood heeft aan deze kennis en vooral aan de duiding ervan, kon (en kan) dit niet anders dan als een zwaktebod worden ervaren.

Dit is *mijn derde en laatste statement*: wanneer de historicus er zelf niet in slaagt duidelijk te communiceren over de wetenschappelijke waarde van zijn/haar werk, kan hij/zij moeilijk van de maatschappij een andere houding verwachten.

Zoals ik al zei is dit korte verhaal een impressie, mee gespekt door eigen ervaringen. Maar spijs de negatieve evolutie die ik hier heb geschetst, denk ik dat we niet moeten wanhopen en daarom wil ik eindigen met enkele positieve bedenkingen. In eerste instantie is de stroming in de geschiedenis die poneert dat historische kennis niet echt mogelijk is over haar hoogtepunt heen. Daarnaast zijn er ook in het medialandschap tekenen zichtbaar van verandering. Zo wil bijvoorbeeld de VRT opnieuw meer gewicht geven aan de eigen 'specificiteit'. Wat mij betreft is er in deze materie één absolute zekerheid: het is niet aan de historicus om zich aan te passen. Hij moet in alle omstandigheden een kritisch en onafhankelijk academicus blijven, die ook tegen populaire opinies in durft te wijzen op feiten en context en die tegendraadse analyses durft te formuleren.

Ik wil dit graag bij wijze van uitsmijter even illustreren met mijn tussenkomst in een debat dat door NVA-voorzitter Bart de Wever in juli 2008 was uitgelokt. De aanleiding was de publicatie van het Soma-onderzoek over de betrokkenheid van de Belgische overheid bij de jodenvervolging onder de titel *Gewillig België*⁴. De Wever had de excuses van burgemeester Patrick Janssens voor het optreden van de Antwerpse politie bij de arrestatie van joden als 'gratuit' bestempeld. Daarop noemde de Franstalige Belgische schrijver en jurist Pierre Mertens in *Le Monde* De Wever een negationist. "Wij zijn allemaal Pierre Mertens" schreef *Le Soir* toen. In *De Morgen* heb ik negatief op de uitspraak van Mertens gereageerd. Niet omdat ik het met de stellingen van Bart De Wever eens was, wel omdat het gebruik van de term 'negationisme', met zijn hele precieze historische inhoud en context, mijns inziens in geen geval mag gebanaliseerd worden. In een dergelijk geval is het de maatschappelijke plicht van de historicus om zijn stem te verheffen. Sommige politieke overheden van het Soma/Ceges vonden dat niet zo prettig. Maar, zoals de voorzitter van de POD federaal Wetenschapsbeleid het verwoordde, had ik "als historicus gesproken". Er is dus ook vandaag nog erkenning van de maatschappelijke rol van de historicus, zeker op het terrein van de oorlogs- en conflictgeschiedenis, het terrein waarop het Soma/Ceges actief is, en ook dat is wat mij betreft een belangrijk *statement*.

⁴ Rudi Van Doorslaer (red.), Emmanuel Debruyne, Frank Seberechts, Nico Wouters; met medewerking van Lieven Saerens, *Gewillig België: overheid en Jodenvervolging in België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, (SOMA), Brussel, 2007.

DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN DE HISTORICUS: DE CASUS VAN DE GESCHIEDSCHRIJVING OVER DE TWEDE WERELDOORLOG.

Pieter Lagrou

Plena exemplorum est historia (M. Tullius Cicero, De divinatione, 1, 50)

De geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog heeft in de voorbije halve eeuw een sleutelrol en een signaalfunctie gespeeld in de evolutie van de maatschappelijke rol van de historici in België. Schematisch kunnen we drie fazen onderscheiden: aanvankelijk de afwezigheid van professionele historici in het debat over de bezettingsgeschiedenis tijdens de eerste kwarteeuw die op het einde van de oorlog volgde; vervolgens een doorbraak en zelfs een glorieus tijd voor historici, die zich in de publieke belangstelling konden wentelen, vooral in de jaren 1980 en 1990; tot slot, in de loop van het eerste decennium van de 21^{ste} eeuw, een toenemende "onteigening" of alvast een verlies van het monopolie door professionele historici en waarschijnlijk ook van het initiatiefrecht in het debat over de Tweede Wereldoorlog ten bate van rivaliserende disciplines, overheidsinitiatieven en regelgeving.

Afwezigheid

Tot in de late jaren 1970 was "eigentijdse geschiedenis" in grote mate vooral het voorwerp van misprijzen. Hoe meer de beoefening van de geschiedenis het heden benaderde, hoe minder intellectueel respect zij verdiende. Hedendaagse geschiedenis werd aan universiteitsstudenten ontraden als een gemakkelijksoplossing, tegenover de methodologisch veeleisende en dus nobele uitdagingen van de mediëvistiek. Er zweefde ook een vaag vermoeden van politiek dienstbetoon over de hedendaagse geschiedenis, de branche van de geschiedschrijving die nog steeds best de *Geschichte als Legitimationswissenschaft* incarneerde. Studies in hedendaagse politieke geschiedenis waren een ideale opstap naar een politieke carrière, vooral wanneer jonge historici doorheen hun praktijk van de mondelinge geschiedenis gelijktijdig hun terreinonderzoek, hun politiek engagement en hun persoonlijke netwerken bij bejaarde partijbonzen konden ontwikkelen. Het – nog steeds niet raadpleegbare – doctorale proefschrift van historicus Helmut Kohl over de CDU in zijn eigen kiesdistrict is een *case in kind*. Bart De Wevers parcours, waarbij een project voor een proefschrift over de geschiedenis van de Volksunie *en route* werd ingeruild voor het project 'die Volksunie dan maar terug tot leven te brengen', is een vrij extreem, maar geenszins uitzonderlijk voorbeeld van de verregaande compatibiliteit tussen geschiedschrijving en politiek engagement. Hedendaagse politieke geschiedenis was doorgaans *pro domo* en logischerwijs ook praktisch uitsluitend door historici "van den huize" geschreven, als een interne geschiedenis van, voor en door een politieke familie. De ontwikkeling van verzuilde archief- en documentatiecentra zoals AMSAB, KADOC en ADVN kon deze tendens enkel versterken, daar deze naast archiefvergaring ook uitdrukkelijk geschiedschrijving op bestelling produceerden. Hiermee is niet gezegd dat deze productie integraal als verdacht, serviel en onkritisch moet worden afgedaan. Het strekt intengendeel tot eer voor een generatie historici een kritische geschiedschrijving tot stand te hebben gebracht in uiterst moeilijke omstandigheden, waarin de geografie van de geschiedschrijving (wie schrijft wiens geschiedenis) een politieke geografie was en de broodheren meestal verzuilde instellingen.

Opmerkelijk is ook dat deze geschiedschrijving tot in de late jaren 1970 in belangrijke mate buiten de geschiedenisdepartementen van de Belgische universiteiten werd geschreven. Daarin verschilde het Belgische historiografische landschap niet van zijn Europese buurlanden (maar wel, erg duidelijk, van de Amerikaanse of Britse academische geschiedschrijving). In Frankrijk, bijvoorbeeld, domineerde de *Annales* school het historische landschap *sans partage* tijdens dezelfde periode. Haar neerbuigende verwerping na 1945 van de *histoire bataille* of *histoire événementielle* als irrelevant klinkt vandaag ironisch, daar Europese samenlevingen precies toen een dringende nood hadden om de veldslag en de gebeurtenis die het continent ei zo na totaal verwoest had, te verklaren. Historici verkozen deze bittere beker aan hen te laten voorbij gaan en lieten de eer aan literati, politieke wetenschappers en sociologen. In termen van de maatschappelijke rol van de historici leek de *Annales* school dus wel sterk op een *fuite dans la longue durée*. Fernand Braudel die in een Duits krijgsgeschiedenisboek de eerste hand legt aan zijn *Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* – een man afgesneden van zijn tijd en zijn land die besluit de geologie en het klimaat centraal te stellen in zijn concept van historische tijd – incarneert de intellectuele keuzen van de academische elite van een naoorlogse generatie dan ook bijzonder goed.

Doorbraak

Indien er met hedendaagse geschiedenis niet veel academische eer te rapen viel, dan was dit in het bijzonder het geval voor *les sujets qui fâchent*, eerst en vooral dus de Tweede Wereldoorlog. De tweede Duitse bezetting was een periode waarin noch de Vlaams Nationale, noch de katholieke, noch de socialistische families hadden uitgeblonden door moed, engagement en vooral politiek beoordelingsvermogen. De broodheren van de verzuilde hedendaagse geschiedenis lieten stinkende potjes liever gedekt. Voor historici die een professionele loopbaan beoogden was de keuze voor zo'n heikele periode dan ook suicidair. Nochtans bekwam de hedendaagse geschiedenis naar mijn mening precies in het voorhoedegevecht om de bezettingsgeschiedenis zijn strepen van maatschappelijke en wetenschappelijke erkenning. De strijd werd in België, net zoals in zijn buurlanden, in de jaren 1970 gestart en kende een doorbraak in de loop van de jaren 1980. Het groundbrekende werk werd volledig buiten de geschiedenisdepartementen van de Belgische universiteiten verricht, door Jules Gérard-Libois en José Gotovitch, door Albert De Jonghe, Maxime Steinberg en later Etienne Verhoeyen, om maar enkele van de meest belangrijke mijlpalen te vermelden. Bruno De Wevers doctoraal proefschrift, verdedigd in 1992, is de eerste belangrijke bijdrage tot de geschiedschrijving van de bezettingstijd die als een puur universitair product kan beschouwd worden. Het is als beeldenstormers en ontmaskeraars van vrome mythen dat deze generatie een naam maakt, voor zichzelf, maar onrechtstreeks ook voor de hedendaagse geschiedenis als dusdanig, die voor het eerst op die schaal, en met een dergelijke publieke echo, het kritische – en maatschappijkritische – potentieel van de discipline bewijst.

De opbloei van deze historiografische productie in de jaren 1970 en 1980 is onmiskenbaar een teken van maatschappelijke verandering. Drie frappante aspecten kunnen worden onderlijnd. Ten eerste is deze kritische stroming een teken aan de wand van de ontzuiling. De traditie in de eerste plaats de geschiedenis te schrijven van de politieke familie waar elkeen sociologisch toe behoort, zoniet zich politiek toe bekent, blijft gehandhaafd, maar steeds meer historici "van den huize" ontpoppen zich tot "nestbevuilers", door een kritische deconstructie van het gangbare relaas voor intern gebruik. Het Studie- en Navorsingscentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog ontpopt zich ook vrij verrassend als een "ontzuilde gemeenschap" en spil van deze nieuwe historiografie. De benoemingspolitiek van het Centrum is nochtans een integrale vorm van verzuiling of *Proporz* (de evenredige vertegenwoordiging toegepast op de vertegenwoordiging van het verleden), integraal in zoverre niet alleen de grote politieke families elk een Frans- en Nederlandstalige vertegenwoordiger hebben, maar zelfs die politieke families die in de politieke economie van het België van 1969 marginaal staan, namelijk de communisten en de Vlaams-nationalisten. En het is

precies vanuit de marge dat Albert Dejonghe en José Gotovitch het startschot zullen geven voor de ontwikkeling van een kritische en wetenschappelijke oorlogs-historiografie. Het studiecentrum wordt daarop ook en vooral een ontmoetingsplaats en draaischijf voor de oorlogsgeschiedenis: in de jaren 1970 en 1980 een van de zeldzame plaatsen waar historici van verschillende zuilen elkaar ontmoeten, net zoals het in de jaren 1990 en 2000 een reservaat van samenwerking over de taalgrens heen werd.

Ten tweede is deze doorbraak een teken van dooi in de Koude Oorlog en van "mentale demobilisering". Dit niet zozeer omdat één van de hamvragen van de bezettings-geschiedenis, namelijk de rol van de communistische partij, voorzichtig bespreekbaar wordt, maar vooral omwille van een diepgaande mentaliteitsverandering of alvast een opening die wordt vrijgemaakt door het wegdeemsteren van het bezettingssyndroom. De mythe van een gemeenzaam en massaal verzet diende tijdens de heetste jaren van de Koude Oorlog ook als een cruciale geruststelling en als waarschuwing aan het Rode Leger, dat zijn tanks op luttele uren van de Belgische grens had gelegerd. Bereidheid om het massale karakter van de collaboratie te erkennen en de accommodatie van 's lands politieke elites werd pas dan mogelijk wanneer de dreiging van een nieuwe invasie en bezetting wegebden. Ten derde vond deze nieuwe geschiedschrijving zijn weg naar een nieuw publiek door een nieuw medium, de televisie. De jaren 1980 waren in dat opzicht uitzonderlijk, door de combinatie van een hoge penetratiegraad van de televisie in de Belgische huiskamers en de gedwongen eenmaking van het kijkerspubliek door het monopolie van de openbare zenders. Zowel BRT als RTBF beschikten dus over een weergalozes impact met hun bezettingsdocumentaires en hun bijzonder statuut als overheidszenders liet hen ook toe programma's te maken die in erg veel opzichten veel dichter stonden bij de professionele geschiedschrijving dan bij de vulgarisatie, in een symbiose tussen historici en programmamakers die in de daaropvolgende periode van de dictatuur van de kijkcijfers ondenkbaar werd.

Onteigening

Sinds het einde van de jaren 1990 kan de geschiedschrijving van de Duitse bezetting zich nog maar moeilijk het heldhaftige habijt van de oproerkraaiers, nestbevuilers en voorhoedevechters aanmeten. De geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog is volstrekt *mainstream* geworden, bedolven onder maatschappelijke erkenning en bijgevolg is zij haar kritisch potentieel grotendeels kwijtgeraakt. Een hele resem andere disciplines – of, meer precies, andere vakken aangeboden in het middelbaar onderwijs – hebben zich de thematiek van de oorlogsgeschiedenis eigen gemaakt: godsdienstonderwijs en ethiek, literatuur en filosofie, sociale en politieke wetenschappen. Bovendien is de Tweede Wereldoorlog als thema in belangrijke mate politiek gerecupereerd geworden als een nieuwe lekencatechismus of kinderbijbel, rijkelijk geïllustreerd met afschrikwekkende prentjes. In de decretale terminologie heet dit voortaan "vakoverschrijdende vredesopvoeding" waarin de geschiedenis niet als wetenschappelijke en kritische discipline fungeert, maar enkel als grondstof voor eerder wollige en politiek even correcte als consensuele "eindtermen". Leerlingen worden verondersteld "lessen te trekken uit historische en actuele voorbeelden van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie" alsook "voorbeelden te geven van de potentieel constructieve en destructieve rol van conflicten". In een erg instructieve "achtergrondnota" van het Vlaams Vredesinstituut gepubliceerd in september 2009 wordt al snel duidelijk dat de "constructieve rol van conflicten" niet naar Lenins revolutionaire proza verwijst en de "lessen uit actuele voorbeelden van xenofobie" niet naar de Vlaamse wooncode, maar vrijwel exclusief naar het centrale gebruik van "de Holocaust" als een stok om de hond van het Vlaams Belang te slaan.¹

¹ Geert Castryck, *Herinneringseducatie in het Vlaams onderwijs: een pleidooi voor Holocaustherdenking, geschiedenisonderwijs en vredesopvoeding?*, Vlaams Vredesinstituut, Brussel, 3 September 2009. www.vlaamsvredesinstituut.eu/get_pdf.php?ID=283&lang=NL, laatst geraadpleegd op 29 april 2010.

In een dergelijke context zijn de historici dus feitelijk onteigend van wat lange tijd één van hun geliefkoosde studievoorwerpen was, de Tweede Wereldoorlog. De geschiedenis als wetenschappelijke discipline heeft absoluut geen exclusieve bevoegdheid om zin te geven aan dit stuk verleden, in tegendeel zelfs, onze discipline lijkt wel het meest weerbarstige en minst bereidwillige hulpleger in het bevorderen van dergelijke eminent lovenswaardige doelstellingen. De Tweede Wereldoorlog als *public commodity* wordt bovendien steeds meer het voorwerp van publieke regelgeving en institutionalisering. En uiteraard, in de herinneringspolitiek evenzeer als in de bestrijding van het banditisme: geen ordehandhaving zonder *guerre des flics*. Enkel en alleen in de loop van het jaar 2009 zagen het *Vlaamse Vredesinstituut*, het *Bijzonder Comité voor Vredeseducatie* en de *Conseil de la Transmission de la Mémoire* het daglicht. Wanneer krijgen we ons *Ministry of Memory* (onze vier *ministries*, of *course*)? Zelfs George Orwell kon het zo gek niet bedenken. In Frankrijk lokte het debat over de *lois mémorielles* de mobilisering van de historici uit, met deels originele en moedige standpunten (in het bijzonder de oproep alle vier wetten terug te roepen, met inbegrip van de wet op de Holocaustontkenning). Nochtans ging het daar om beperkte initiatieven die het publiek vertoog over specifieke onderwerpen (Holocaust, Armeense genocide, slavernij, kolonialisme) wilde onderwerpen aan wetgeving en dus uiteindelijk ook rechtspraak, niet om veelomvattende, permanente instellingen voor de controle van het herinneringsruim als in het Belgische geval. De Belgische historici, die zich in januari 2006 achter een manifest schaarden, dat precies tegen dit soort overheidsinitiatieven waarschuwde, gaven echter geen gevolg eens hun vrees in 2009 bewaarheid werd.²

De Belgische, Vlaamse en Franstalige overheden schrijven hun initiatieven in in een dwingend Europees kader, in het bijzonder de *Stockholm Declaration on Holocaust Education*, die in 2000 tot de oprichting van niets minder dan een (vrij alarmerend genaamde) *Holocaust Task Force* aanleiding gaf. Herinneringspolitiek is een voortdurend muterend monster dat zijn tentakels uitslaat naar het onderwijs, waar het zich vastzuigt op het debat rond de eindtermen, naar het cultuurbeleid en de erfgoedsector en bijgevolg dus ook naar de stadsontwikkeling, de promotie van het streektoerisme en de ontwikkeling van historische pret- of gruwelparken.

De vaststelling door de diverse overheden dat in het bijzonder in het subsidiebeleid aan de herinneringssector de band van de wagen is gesprongen ligt mede aan de oorsprong van deze recente initiatieven. Steeds meer overheidsgeld wordt uitgedeeld aan steeds meer goedbedoelende initiatieven, maar die versnippering verzwakt natuurlijk ook de slagkracht van onze legioenen *memory taskforces*. De Auschwitz Stichting en het Memoriaal voor Mensenrechten te Breendonk, het Vlaamse Holocaustmuseum in Mechelen, de *Territoires de la Mémoire* in Luik, de opnieuw evocatief genaamde educatieve werkgroep van het Franstalige ministerie voor onderwijs *Démocratie ou Barbarie* (de recente geschiedenis lijkt op z'n minst een *et/ou* te suggereren), het zijn slechts de zwaargewichten in een dienstensector in volle *boom*. België ware België niet zonder een meedogenloze concurrentiestrijd tussen de gemeenschappen en de federale overheid. André Flahaut, bijvoorbeeld, leek als defensie-minister perfect begrepen te hebben dat het Belgische leger meer verleden dan toekomst had, en vast besloten de herinneringspolitiek niet aan de gewesten en gemeenschappen over te laten. Voor Frank Vandenbroucke was herinneringspolitiek in de eerste plaats een regionale bevoegdheid en het ministerie van onderwijs de voor de hand liggende *first mover*. Breendonk of Mechelen en een legercharter naar Auschwitz als het even kan – de herdenkingspolitiek rond de Tweede Wereldoorlog heeft nooit voor meer enthousiasme gezorgd van overheidswege dan in de jaren 2000.

De gretigheid om geld, tekst en instellingen te wijden aan "herinnering" lijkt evenredig met de ontreddeering waarin overheidsinstellingen en politici zich bevinden tegenover de

² <http://www.lalibre.be/debats/opinions/article/264826/plethore-de-memoire-quand-l-etat-se-mele-d-histoire.html>, laatst geraadpleegd op 29 april 2010.

uitdagingen van de multiculturele samenleving, het blijvende succes van xenofobie binnen extreem rechts (en binnen de meerderheidspartijen). De obligate referentie naar "Auschwitz" neemt soms de vorm van magisch denken, als waren Auschwitz, Breendonk en de Dossinkazerne een nieuwe incarnatie van de grot van Bernadette van Lourdes en alsof het volstond jonge bedevaardertjes naar dergelijke oorden te transporteren om hen definitief van racisme en sympathie voor het Vlaams Belang te genezen. Het geschiedenisonderwijs, onder de impuls van vernieuwde eindtermen, dreigt steeds meer tot een catalogus van gruwel te worden. *Plena exemplorum est historia*, niet langer stichtende voorbeelden voor emulatie, maar afschrikwekkende visioenen van ontsparing en extreem geweld. Bereikt men aldus een kritisch burgerschap, laat staan meer tolerantie? De plot van de twintigste-eeuwse geschiedenis wordt al te vaak herleid tot een binair verhaal van goed en kwaad, een verhaal dat misschien soms angstwekkend is, maar dan toch vooral opluchting teweeg brengt, en een zekere zelfvoldaanheid, dat ons politieke systeem steeds aan de goede zijde stond en, al was het soms spannend, toch maar steeds aan de winnende zijde ook. Al te weinig kritische vragen worden gesteld over de mogelijk contraproductieve gevolgen van een pedagogie die het verleden in de eerste plaats een rol als vogelverschrikker toedicht. Morele zelfgenoegzaamheid met een per definitie superieure democratie, een morbide folklorisering van allen die, ver weg en lang geleden, in duisternis, domheid en kwaadaardigheid vertoefden, of – hopelijk misschien – ook de kritische verwerping van een al te monolitische morele boodschap, behoren niet minder tot het gamma van mogelijke reacties dan de plotse bekering tot tolerante burger bij het aanschouwen van zoveel leed.

Wat is de rol van de historici in deze radicaal gewijzigde context? Wat is erger, roepende in de woestijn zijn, of roepende in de oceaan? De jeugd van vandaag vertellen hoe boosaardig het verleden wel was in de hoop aldus betere mensen van hen te maken, is een taak die de beoefenaars van vele stielen veel beter aankunnen dan wij, en maar gelukkig ook. Nochtans zijn de historici blijvend slachtoffer van het prestige dat hun discipline in de kritische jaren van voorhoedegevechten verwierf, blijven zij een obligate waarborg voor de wetenschappelijkheid van dit of geen vertoog, van deze of gene encensering. Onder welke voorwaarden kunnen historici deelnemen aan de discussie over het concept en de invulling van het miljoenenproject Vlaams Holocaustmuseum in Mechelen? Hebben historici een collectief ethos, of op z'n minst de professionele solidariteit om intellectuele onafhankelijkheid af te dwingen van de opdrachtgevers, of schuiven we allen aan op de vervangersbank, steeds klaar om ons met minder ook tevreden te stellen als het vorige team de laan wordt uitgestuurd? Zijn we ermee gebaat samen na te denken over onze instrumentalisering in de resem nieuwe organen die in 2009 het licht zagen, over de legitimiteit die wij dergelijke initiatieven verstrekken, als historici, als wetenschappers, als universitair? In het Steenkolenfrans van het *Décret relatif à la transmission de la mémoire des crimes de génocide, des crimes contre l'humanité, des crimes de guerre et des faits de résistance ou des mouvements ayant résisté aux régimes qui ont suscité ces crimes* worden niet minder dan drie historici van universiteiten van de gemeenschap als leden voorzien, naast twee juristen, één filosoof (of socioloog, of psychiater, kortom, een geletterde niet-specialist) en vier stakeholders.³ Hun rol is in de eerste plaats geld te verdelen tussen *centres labellisés relatifs à la transmission de la mémoire*, centra die ze eerst zelf gehomologeerd hebben. Maar over welke expertise kan een historicus mogelijkwerwijs beschikken om te arbitreran hoeveel geld de Holocaust waard is, hoeveel de Armeense genocide, Rwanda, Darfour, Abou Graib, Timor Leste...? Herdenkingspolitiek is wel juist politiek, en de normale mechanismen van democratische controle, mobilisering van drukkingsgroepen, stemmenronseling en dies meer staan er precies voor in dat conflictueuze aanspraken op overheidsgeld en overheidserkenning beheersbaar blijven. Dat de rol van de historicus als expert kan verward worden met politieke arbitrage in de totaal normale en legitieme concurrentie tussen herinneringslobby's is een teken aan de wand. Het zou

³ <http://www.pcf.be/req/info/document?section=&id=001284555>, laatst geraadpleegd op 29 april 2010.

historici individueel, maar waarschijnlijk ook collectief, naar de noodrem moeten doen grijpen in een reflex van zelfbescherming tegen *overexposure*.

Is een dergelijke afweging meer dan de gewone pleinvrees der kanunniken? Ik vrees het wel. Historici zijn geen boekhouders van het verleden, geen scherprechters in de memoriële concurrentie. Want herinneringspolitiek draait nooit om een binaire tegenstelling tussen herinneren of vergeten. Alles gaat voorbij, maar niets wordt vergeten. Hoe hard en hoe breed herinnerd wordt, heeft alles te maken met publieke erkenning, en dat, evenzeer als het overheidsgeld dat ermee gepaard gaat, is een schaars goed, waarop diverse claims rusten. Een essentieel politieke arbitragekwestie kan enkel in de politieke arena beslecht worden en de vaststelling dat onze politieke instellingen steeds minder in staat zijn tot dergelijke arbitrage geeft ons geen enkele reden om te geloven dat historici, in 's werelds naam, daar beter voor gewapend zouden zijn.

Historici zijn dus geen scherprechters, maar in het beste geval scherpschutters, vrijschutters, *Heckenschützen*. Niet op het plein dienen zij te staan, maar in de haag. Laten we dus maar kiezen voor de marginaliteit, eerder dan ze te ondergaan, want enkel vanuit de relatieve vrijheid van de maatschappelijke marge kunnen we misschien het kritische potentieel van onze discipline herwinnen.

EMANCIPATIEBEWEGINGEN: ARBEIDERSGESCHIEDENIS

Dirk Luyten

'On sait d'expérience que les démonstrations produites par les sciences de l'homme et de la société ont très peu d'impact sur les gens'¹

Inleiding

De geschiedenis van de arbeidersbeweging, of ruimer arbeidersgeschiedenis, is een tak van de geschiedenisbeoefening die vandaag eerder te situeren is in de marge van het vak. Dat is ooit anders geweest: van de late jaren 1960 tot het midden van de jaren 1980 kon arbeidersgeschiedenis op ruime belangstelling rekenen.

Arbeidersgeschiedenis is een discipline die zich in principe goed leent tot maatschappelijke betrokkenheid. In deze bijdrage staat de vraag naar de maatschappelijke betrokkenheid van de verschillende generaties *labour historians* in België sinds de jaren 1960 centraal. We gaan achtereenvolgens in op de evolutie en de vormen van maatschappelijke betrokkenheid en omgekeerd op de vraag in welke mate de maatschappelijke problematiek de onderzoeksagenda bepaald heeft. Bijzondere aandacht gaat uit naar de kanalen en instituties om die maatschappelijke betrokkenheid gestalte te geven. Voor deze tak van de geschiedenisbeoefening is dit van bijzonder belang, vooreerst om institutionele redenen zoals nog zal blijken, maar ook omdat het publiek waar het om gaat verschilt van de andere doelpublieken die het object zijn van betrokkenheid: arbeiders zijn in de regel minder intellectueel geschoold zodat de vraag naar de manier waarop de relatie wordt gelegd met de groep die het onderzoeksobject uitmaakt een bijzondere betekenis heeft.

Vervolgens formuleren we enkele bedenkingen over de maatschappelijke betrokkenheid om af te sluiten met enkele vragen die de maatschappelijke betrokkenheid oproept over en voor de historici die erbij betrokken zijn.

Wat hier gepresenteerd wordt is in hoge mate hypothetisch: deze bijdrage is immers niet gebaseerd op grondig empirisch onderzoek, ook al konden we terugvallen op een aantal historiografische overzichten.² De tekst is dus eerder op te vatten als een uitnodiging tot verder onderzoek.

Maatschappelijke betrokkenheid in de jaren 1960

Er bestaat een traditie van maatschappelijke betrokkenheid van historici bij de geschiedenis van de arbeidersbeweging. Sinds de jaren 1960 hebben professionele historici onderzoek verricht over de geschiedenis van de arbeidersbeweging. Dit

¹ Gérard Noiriel, *Histoire, théâtre et politique*, Marseille, Agone, 2009 (achterplat).

² Met name de hoofdstukken over de vakbeweging en de sociale politiek uit: Guy Vanthemsche, Machteld De Metsenaere, Jean-Claude Burgelman (eds.), *De Tuin van Heden: Dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving. Een bundel studies aangeboden aan Professor Els Witte naar aanleiding van haar emeritaat*, Brussel, 2007.

onderzoek situeert zich in een verzuilde en deels militante context en was in de eerste plaats gericht op de organisaties van de arbeidersbeweging en hun rol in de emancipatie van de arbeidersgroep (bedienden komen pas vanaf de jaren 1980 aan bod). De Gentse historicus Jan Dhondt redigeerde in 1960 zijn geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging, een lijvig boekwerk dat in afleveringen verscheen bij Ontwikkeling, de uitgeverij van de socialistische beweging.³ Denise De Weerdts schreef, onder leiding van Jan Dhondt, haar doctoraat over de socialistische beweging na het uiteenvallen van de Eerste Internationale in de jaren 1870.⁴ De Leuvense politicologe Mieke Van Haegendoren wijdde haar proefschrift aan de socialistische partij tijdens het interbellum.⁵

De christelijke arbeidersbeweging had eveneens haar historiografie. Pater S.H. Scholl publiceerde tussen 1963 en 1966 zijn geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging in België. Scholl was, anders dan Jan Dhondt, geen hoogleraar maar werkte direct voor de beweging. Hij was evenwel een (gepromoveerd) professioneel historicus.⁶

Kenmerkend voor deze vormen van geschiedschrijving was dat expliciet of impliciet strijd werd gevoerd om het verleden en de plaats van de eigen beweging daarin. Er was een directe band met de toenmalige politieke context, gekenmerkt door antagonismen tussen de zuilen. De auteurs behoorden in de regel tot de eigen politieke familie of groeiden naar de beweging toe die ze bestudeerden. Het gevolg voor het geschiedbeeld was verticalisering: de arbeidersgeschiedenis werd bekeken vanuit het perspectief van één beweging, waardoor interacties en verhoudingen met andere bewegingen en groepen wat ondergesneeuwd raakten. Herdenkingen en verjaardagen waren een aanleiding om bepaalde studies te publiceren. Desondanks beantwoordden de publicaties aan de toen gangbare wetenschappelijke standaarden en was er een principieel verschil met de periode ervoor, toen het de actoren waren die de geschiedenis van de eigen beweging vertelden en te boek stelden.

De jaren 1970: bloeiperiode van de arbeidersgeschiedenis

De contestatie van de late jaren zestig en de eerste helft van de jaren zeventig kwam vrij direct tot uiting in de ontwikkeling van de arbeidersgeschiedenis. Een nieuwe generatie historici en historisch georiënteerde politicologen interesseerde zich voor de minoritaire stromingen van de arbeidersbeweging, links van de sociaal-democratie: communisten van de derde internationale, trotskisten en anarchisten.⁷ Vaak was er sprake van een sterke identificatie met de bestudeerde bewegingen. In deze studies klonk vaak een kritische houding tegenover de sociaal-democratie, zoals blijkt uit de talrijke bladzijden die gewijd werden aan het vraagstuk van het reformisme, waarmee aansluiting gevonden werd bij de Leninistische kritiek van de sociaal-democratie, die ook doorklinkt in de publicaties van Leo Michielsen, die zelf behoorde tot de Communistische Partij en nog gerekend kan worden tot de oudere generatie.⁸

³ Jan Dhondt (ed.), *Geschiedenis van de socialistische Arbeidersbeweging in België*, Antwerpen, Ontwikkeling, 1960.

⁴ Denise De Weerdts, *De socialistische arbeidersbeweging op zoek naar een eigen vorm, 1872-1880*, s.l., s.d.

⁵ Mieke Claeys-Van Haegendoren, *25 jaar Belgisch socialisme: evolutie van de verhouding van de Belgische Werkliedenpartij tot de parlementaire democratie in België van 1914 tot 1940*, Antwerpen; Leuven, 1967.

⁶ Servatius Herman Scholl ed., *150 jaar katholieke Arbeidersbeweging in België 1789-1939*, 3 vol., Brussel, 1963-1966.

⁷ Bv.: Leo Reyntjens, De eerste kommunistische groepen in België en hun fusie tot de kommunistische eenheidspartij, in: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 6/4, 1971, 171-218. Rudi Van Doorslaer, *De kommunistische partij van België en het sovjet-Duits niet-aanvalspakt*, Brussel, 1975. Nadya De Beule, *Het Belgisch trotskisme, 1925-1940*, Gent, 1980. Jan Moulart, *Rood en zwart: de anarchistische beweging in België, 1880-1914*, Leuven, 1995 (dit onderzoek was veel vroeger opgestart).

⁸ André Mommen, *De Belgische Werkliedenpartij. Ontstaan en ontwikkeling van het reformistisch socialisme (1880-1914)*, Gent, 1980. Marcel Liebman, *Les socialistes belges, 1885-1914: la révolution*

Michielsens publiceerde niet alleen, hij was tevens betrokken bij vormingsinitiatieven van de partij.⁹ In de jaren zeventig verschoof de aandacht geleidelijk van de negentiende naar de (vroeg) twintigste eeuw. Sommigen, zoals Jaak Brepoels trokken de lijn zelfs door tot de eigen tijd.¹⁰

De kanalen om de resultaten van het onderzoek te verspreiden veranderden eveneens. 'Progressieve uitgeverijen', zoals Kritak, het Masereelfonds (dat nog sterk aanleunde bij de Communistische Partij), EVO, sommigen een exponent van de contestatie, publiceerden het werk van deze onderzoekers. Ze konden hun bevindingen ook kwijt in tijdschriften zoals het *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, de *Cahiers Marxistes*, *De Nieuwe Maand*, *Toestanden* en *Contradictions*. Binnen de zuilen publiceerden *Socialistische Standpunten*, de *Gids op Maatschappelijk Gebied* en *Socialisme* historische bijdragen. Ook *La Revue Nouvelle* en de *Courrier hebdomadaire* van de CRISP waren een forum voor publicatie. Al deze tijdschriften hadden evenwel een eerder intellectualistisch karakter.

Een ander kanaal om de nieuwe inzichten van de arbeidersgeschiedenis te verspreiden was het sociaal-cultureel vormingswerk, dat precies in de tweede helft van de jaren zeventig verder werd uitgebouwd. Voor het ABVV kan verwezen worden naar de Culturele Centrale. Ook in de syndicale vormingen was er aandacht voor geschiedenis: Jean Neuville, die al langer publiceerde over de geschiedenis van de (christelijke) vakbeweging, werkte bij de vormingsdienst van de christelijke vakbond.

Arbeidersgeschiedenis verwierf academische legitimiteit. Er werd over gepubliceerd in vaktijdschriften, aan de nieuw opgerichte VUB werd een cursus 'geschiedenis van de arbeidersbeweging' ingericht, met Leo Michielsens als eerste titularis. Arbeidersgeschiedenis was een betrekkelijk populair thema bij studenten en aan de geschiedenis van de arbeidersbeweging werden proefschriften gewijd.¹¹

Ondanks de bloei van de arbeidersgeschiedenis vanaf de jaren zeventig bleef een aantal kenmerken uit de vorige periode onveranderd. Er was nog steeds sprake van segmentering: het perspectief was nog altijd dat van één bepaalde stroming binnen de arbeidersbeweging. Slechts zelden werd de arbeidersbeweging als één geheel bestudeerd, met aandacht voor de interacties tussen de verschillende stromingen. Brepoels deed het bijvoorbeeld wel, maar ook hier was het zuilenperspectief niet helemaal afwezig: het boek was kritisch voor de socialistische beweging die impliciet of expliciet werd verweten te sterk op zichzelf betrokken te zijn geweest, te antiklerikaal en te weinig open voor nieuwe stromingen.

Ondanks de bloei van de arbeidersgeschiedenis was het heel vaak behelpen wat de bronnen betreft. Het ontbrak vooral aan archiefmateriaal en veel werd definitief verloren gewaand.

In het beeld van de arbeidersgeschiedenis in de vroege jaren tachtig komt volgend grondpatroon te voorschijn. Enerzijds de idee dat bewegingen, vooral dan die het gehaald hebben, een bepalende rol hebben gespeeld in het emancipatieproces van de

et l'organisation, (Histoire du mouvement ouvrier en Belgique, 3), Brussel, 1979. Marcel Liebman, Rudi Van Doorslaer, José Gotovitch, *Een geschiedenis van het Belgisch kommunisme 1921-1945*, (VMT-Cahiers, 2), Gent, 1980.

⁹ Leo Michielsens, *Geschiedenis van de Europese arbeidersbeweging*, 4 vol., Gent, 1973/1978/1980.

¹⁰ Jaak Brepoels, *Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn? Anderhalve eeuw arbeidersstrijd in België*, 2 vol., Leuven, 1977, 1981.

¹¹ Luc François, *De vele gezichten van de nieuwste geschiedenis. 3. Bibliografie van de licentiaatsverhandelingen en doctoraatsproefschriften betreffende de nieuwste geschiedenis, tot stand gekomen aan de afdelingen geschiedenis van de Belgische universiteiten, 1945-2001 = Les multiples visages de l'histoire contemporaine. 3. Bibliographie des mémoires de licence et des thèses de doctorat concernant l'histoire contemporaine, réalisés dans les départements d'histoire des universités belges, 1945-2001*, Gent, 2003.

arbeiders. Organisaties staan in de analyse centraal, wat een politieke invalshoek impliceert. Deze historiografie is kritisch in de toonzetting, vooral dan ten aanzien van de sociaal-democratie. Het perspectief is uitgesproken nationaal: het kader waarin de arbeidersgeschiedenis wordt bestudeerd is dat van de nationale staat en dit kader is zelfs niet het voorwerp van reflectie.

Verbreding en differentiatie

Naast deze arbeidersgeschiedenis, met focus op de organisaties, bestond er een onderzoekstraditie naar de levens- en arbeidsomstandigheden, die een meer sociaal-historische inslag had. Men kan zich afvragen of deze historici, of een deel onder hen, ook geen blijk hebben gegeven van maatschappelijk engagement, al was het maar vanwege de onderwerpskeuze. Deze historici bogen zich over lonen, koopkracht en de omvang en samenstelling van de arbeidersgroep.¹²

Eenzelfde vraag kan worden gesteld bij het onderzoek over sociale politiek en systemen van sociale bescherming (sociale zekerheid, sociaal overleg, ziekteverzekering), die kunnen gezien worden als veroveringen van de arbeidersbeweging.¹³ Het voordeel van deze onderzoekslijn is dat ze minder verticaal is: de sociale realiteit wordt niet meer bekeken vanuit het perspectief van één enkele beweging: arbeidersbewegingen worden naast elkaar geplaatst, waardoor er aandacht is voor de onderlinge relaties. De 'tegenpartij' komt eveneens in beeld: de ondernemers en hun organisaties, die vaak een remmende rol speelden en van wie iets moest worden afgedwongen. De staat komt in dit type onderzoek eveneens beter in beeld. Daardoor wordt de arbeidersgeschiedenis beter gecontextualiseerd en worden krachtverhoudingen en de manoeuvreerruimte van de arbeidersbeweging beter zichtbaar. Het wordt duidelijk dat de arbeidersgroep geen geheel autonome kracht is, maar mede het product is van economische verhoudingen, wat bepaalde reacties of divergenties binnen de vroeger eerder homogeen gedachte groep inzichtelijk maakt. Toch ligt het accent nog steeds op organisaties en bewegingen.

De vraag naar maatschappelijke betrokkenheid kan ten derde gesteld worden voor die historici die onderzoek deden over individuen, militanten en hun collectieve acties. Ze wendden zich af van de organisaties en hun onderzoek hoort eerder thuis bij de sociale dan bij de politieke geschiedenis (ook al wordt in een aantal gevallen de vraag gesteld naar de politieke impact van die acties).¹⁴

De belangstelling voor meer individuele vormen van militantisme en engagement valt in de tijd samen (*grosso modo* de tweede helft van de jaren 1980) met de tanende invloed van de arbeidersbeweging ten gevolge van de crisis van de jaren 1970 en de erosie van het fordistisch groeimodel, dat gedragen werd door de georganiseerde arbeidersbeweging, die voor de werking ervan functioneel was. Dit proces werd versneld door de val van de Muur en de crisis van het socialisme. Daarnaast speelt nog een meer algemene maatschappelijke evolutie die door Pierre Rosanvallon werd geduid als de overgang van een maatschappij waarin de democratie werd gefundeerd in de 'généralité' (na 1945) naar een legitimering op grond van 'particularité'.¹⁵ De grote homogene groep raakte wat uit de gratie, wat mee verklaard wordt door de fragmentarisering van de werknemersgroep. Er dient steeds over te worden gewaakt dat specifieke noden of noden van specifieke groepen voldoende aandacht krijgen. Deze evolutie vindt zijn weerslag in een politiek waarin 'identiteit' en niet langer het

¹² Bv. Peter Scholliers, *Loonindexering en sociale vrede: koopkracht en klassenstrijd in België tijdens het interbellum*, (VUB, Centrum voor Hedendaagse Sociale Geschiedenis), Brussel, 1985.

¹³ Bv.: Guy Vanthemsche, *De werkloosheid in België, 1929-1940*, Berchem, 1989.

¹⁴ Gita Deneckere, *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België, 1831-1918*, Antwerpen; Gent, 1997. Guy Vanschoenbeek, *Novecento in Gent: de wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, Antwerpen, 1995.

¹⁵ Pierre Rosanvallon, *La légitimité démocratique. Impartialité, réflexivité, proximité*, Parijs, 2008, 267-292.

wegwerken van ongelijkheid het centrale referentiepunt is. Deze denkwijze gaat overigens ook meer en meer een stempel drukken op de sociale politiek.¹⁶ Eén van de gevolgen voor het onderzoek is dat meer aandacht uitgaat naar de nieuwe sociale bewegingen, bewegingen van andere sociale groepen dan de arbeiders die naar emancipatie streven. De cursus 'geschiedenis van de arbeidersbeweging' aan de VUB verandert bijvoorbeeld in 'geschiedenis van de sociale bewegingen'. De nieuwe sociale bewegingen spelen in de politiek van de jaren 1980 en 1990 overigens een meer prominente rol en worden meer in de staat geïntegreerd. Niet alleen is er meer aandacht voor individuen en specifieke groepen, politieke en sociale geschiedenis moeten meer het veld ruimen voor culturele geschiedenis of krijgen een meer culturalistische invulling. Deze evolutie is enigszins paradoxaal omdat de Belgische arbeidersbeweging internationaal gezien betrekkelijk goed standhoudt.

De grote tendensen in de arbeidersgeschiedenis in de jaren 1970 en 1980 geven aan dat de Belgische beoefenaren van de arbeidersgeschiedenis de maatschappelijke evoluties goed volgen, of moeten we zeggen de invloed ervan goed hebben ondergaan? De aansluiting bij maatschappelijke evoluties blijkt ook uit het amenderen van het nationale paradigma dat overheersend bleef tot in de jaren 1980 en nog was versterkt in de jaren 1970. Het nationale prisma bleek minder evident dan werd aangenomen, zoals vandaag getoond wordt door de globalisering. De Belgische arbeidersgeschiedenis speelt op deze tendens in, wat blijkt uit onderzoek over de rol van de IAO, het internationale syndicalisme en de migratie.¹⁷

Institutionalisering

Een fundamenteel nieuwe ontwikkeling, die een aantal van de vermelde tendensen schraagde, was de institutionalisering van het veld van de arbeidersgeschiedenis vanaf de vroege jaren 1980. Privaatrechtelijke documentatie- en onderzoekscentra werden opgericht door de verschillende bewegingen en gesubsidieerd door de overheid. In Vlaanderen was de verzuiling het onderliggend organisatieprincipe. Voor de arbeidersbeweging zijn vooral het AMSAB en het KADOC van belang, en later ook DACOB. Aan Franstalige kant is er meer verscheidenheid. Naast het IEV en CARHOP zijn voor de arbeidersbeweging ook CARCOB, het IHOES, SAICOM en het Brusselse *La Fonderie* van belang. Deze instellingen hebben ervoor gezorgd dat op documentair vlak reusachtige stappen vooruit werden gezet, waardoor het onderzoek nieuwe impulsen kreeg. De privaatrechtelijke archiefcentra initieerden of deden zelf ook onderzoek, onder meer omdat ze de organisaties ervan konden overtuigen hun geschiedenis door professionele historici te boek te laten stellen, vaak naar aanleiding van een verjaardag. Vele vakcentrales hebben bijvoorbeeld hun geschiedenis. Op die manier werd ook een directe band gelegd met de betrokken organisaties.

Bij de geschiedschrijving van de christelijke arbeidersbeweging was er sprake van een sterke academisering: ze werd geïntegreerd in de structuren van de KULeuven. In 1991 verscheen naar aanleiding van 100 jaar *Rerum Novarum*, een nieuwe synthese over de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging onder redactie van E. Gerard, die

¹⁶ Bv.: Paul H.A. Frissen, *De staat van verschil. Een kritiek van de gelijkheid*, Amsterdam, 2007.

¹⁷ Bv.: Els Deslé, Racism and the "Foreign Labour System": An Exploration of Their Mutual Relationship Based on the Experience of Belgium in the Immediate Post-War Period, in: Marcel Van der Linden, Jan Lucassen (eds.), *Racism and the Labour Market: Historical Studies*, Bern, 1995, 537-561. Frank Caestecker, Arbeidsmarktstrategieën in de Belgische mijnindustrie tot 1940, in: *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, V/5, 2008, 30-52. Geert Van Goethem, *De Internationale van Amsterdam. De wereld van het Internationaal Vakverbond (IVV), 1913-1945*, Antwerpen; Gent, 2003. Kathlijn Pittomvils, Het ABVV, internationale arbeidsmigraties en 'gastarbeiders' in de periode 1960-1974: internationalisme versus nationale verdediging, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 27, 1997, 431-472. Jasmien Van Daele, "Engineering social peace": Networks, Ideas, and the Establishment of the International Labour Organization, in: *International review of social history*, 50/3, 2005, 435-466. Patrick Pasture, *Histoire du syndicalisme chrétien international. La difficile recherche d'une troisième voie*, Parijs; Montreal, 1999.

toen bij het Hoger Instituut voor de Arbeid (HIVA) tewerk gesteld was.¹⁸ In dit instituut werden ook andere aspecten van de geschiedenis van christelijke arbeidersbeweging onderzocht, zoals de evolutie van de ledentallen van het ACW. Via het HIVA werd een directe band gelegd tussen de KULeuven en het ACW. Ook het KADOC maakt deel uit van de academische structuur van de KULeuven. Eén van de auteurs van de synthese onder redactie van E. Gerard, P. Pasture, wijdde zijn doctoraat aan de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging tussen 1945 en 1973 in het kader van een FKFO-project.

In de schoot van de privaatrechtelijke archiefcentra kregen nieuwe middelen vorm om het maatschappelijk engagement gestalte te geven. Het AMSAB geeft sinds 1996 *Brood en Rozen. Tijdschrift voor de geschiedenis van sociale bewegingen* uit. Het aantrekkelijk vormgegeven blad stelt historici in staat hun bevindingen te presenteren aan een publiek van niet-specialisten. *Brood en rozen* vindt zijn weg naar organisaties van de arbeidersbeweging, maar ook naar de nieuwe sociale bewegingen en hun sympathisanten. De *Cahiers* van de *Fonderie* spelen een vergelijkbare rol. Aan beide tijdschriften verlenen gereputeerde historici van de arbeidersbeweging regelmatig hun medewerking.

Het paradoxale van deze ontwikkeling is dat bewegingen die in oorsprong een contesterend karakter hadden, via 'vererfgoeding' en 'patrimonialisering' deel worden van de 'nationale gemeenschap', en voorwerp zijn van regulering en sturing via subsidiëring. De instellingen worden immers niet geheel gefinancierd door de bewegingen, maar voor een groot deel door de overheid. Het organiserend principe blijft althans in Vlaanderen, waar deze instellingen het sterkst groeiden, de verzuiling, ook al maakt met name het AMSAB-ISG openingen naar andere sociale bewegingen, met name de ecologische. Initiatieven als ODIS en Archiefbank Vlaanderen, die in grote mate door de privaatrechtelijke archieven gedragen worden, beperken zich dan weer niet tot één zuil maar bestrijken het hele veld.

De privaatrechtelijke archief- en documentatiecentra kwamen tot ontwikkeling in het kader van het federaliseringsproces van de Belgische staat, wat meer en meer leidt tot het ontstaan van een 'Vlaamse' en 'Waalse' arbeidersgeschiedenis die soms uitgroeit tot een identitaire kwestie, zoals bijvoorbeeld blijkt uit een aantal publicaties over de Waalse syndicale leider André Renard. In een aantal gevallen kan men ook vaststellen dat historiografische inzichten van de andere kant van de taalgrens niet meer meegenomen worden.

Dit is ten dele een gevolg van de financieringsmechanismen, maar het kan leiden tot myopie: bepaalde fenomenen blijven buiten het gezichtsveld omdat ze niet in het identitaire kader passen of enkel dan zichtbaar worden wanneer andere perspectieven en invalshoeken worden gekozen. Het risico op verstarring en loskoppeling van internationale onderzoeksagenda's is niet denkbeeldig wanneer het onderzoek opgesloten raakt in een exclusief Belgisch en communautair kader.

In dat opzicht valt de geringe weerklank op die het concept overlevingsstrategie, in zekere zin het antwoord van het Internationaal instituut voor geschiedenis op de boven geschetste verschuiving, in de Belgische arbeidersgeschiedenis te beurt is gevallen.¹⁹ Dit concept laat bijvoorbeeld toe om rechtse opvattingen bij een deel van de arbeidersgroep in kaart te brengen of onderzoek te doen naar die arbeiders die niet

¹⁸ Emmanuel Gerard (ed.), *De Christelijke Arbeidersbeweging in België 1891-1991*, (KADOC-Studies 11), 2 vol., Leuven, 1991.

¹⁹ Een introductie bij: Lex Heerma van Voss, *Why is there no socialism in the Netherlands? De Nederlandse arbeidersklasse in de twintigste eeuw. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de Sociaal-economische geschiedenis sinds 1870, met name de geschiedenis van arbeid en arbeidsverhoudingen aan de Universiteit Utrecht op vrijdag 8 maart 2002*, Amsterdam, 2002.

door de arbeidersbeweging worden bereikt. Dit is bijna niet gebeurd (wel in het onderzoek over het Vlaams-nationalisme, maar dan eerder onrechtstreeks). Het is merkwaardig dat deze problematiek niet op de onderzoeksagenda werd geplaatst na 'zwarte zondag'. Sociale wetenschappers hebben dit wel gedaan.²⁰ Daarbij aansluitend valt het op dat meer en meer sociale wetenschappers actief zijn op het terrein van de arbeidersgeschiedenis over de recente periode (bv. over stakingen).

De band tussen de historicus en zijn studieobject wordt voor de arbeidersgeschiedenis overwegend gelegd via organisaties. Het is niet alleen een historiografische traditie, de institutionalisering van de discipline via de privaatrechtelijke archieven heeft dit in de hand gewerkt. De interactie speelt zich meestal op dat niveau af, veel minder met de arbeiders zelf, tenzij via het vormingswerk, waar bepaalde historici bij betrokken zijn/waren, maar dat maakt eveneens deel uit van de organisatiestructuur van de arbeidersbeweging. Van rechtstreekse interactie met arbeiders zijn niet zoveel voorbeelden, evenmin van alternatieve werkwijzen om historische kennis over te brengen. Nochtans is dit pertinent omdat de historicus te maken heeft met mensen zonder of met een beperkte intellectuele scholing, (in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Vlaamse beweging, die veel meer een middenklassenbeweging is) en specifieke vormen van voorstelling van de geschiedenis aangewezen zijn.

Evaluatie

Hoe kan de maatschappelijke betrokkenheid van de beoefenaren van de arbeidersgeschiedenis nu geëvalueerd worden? Maatschappelijke betrokkenheid is, afgezien van de morele waardering die men er kan aan hechten, nuttig omdat het aan het vak legitimiteit verschaft en het historisch onderzoek grotendeels wordt gefinancierd met publieke middelen. De maatschappelijke betrokkenheid mag echter geen keurslijf worden dat onderzoek opsluit en dicteert en teveel in één bepaalde richting stuurt. De vraag is immers wie bepaalt wat dat maatschappelijk engagement moet zijn of inhouden, wie met andere woorden de definitiemacht bezit en welk(e) doel(en) met dat engagement gediend wordt of worden. Concreet moet vermeden worden dat thema's en onderzoeksvragen exclusief bepaald worden door de maatschappelijke vraag of steeds maatschappelijk relevant dienen te zijn. De professionele historicus moet ook zelf kunnen wegen op de onderzoeksagenda en eigen vraagstellingen kunnen blijven formuleren, ook al sporen die niet direct met een maatschappelijk-politieke agenda. Zo kan vermeden worden dat het geschiedbeeld te zeer bepaald wordt door actuele maatschappelijke vraagstukken en trends, waarin externe financiers een doorslaggevende rol spelen.

Ten tweede bestaat het risico dat de historicus zich laat inschrijven in een politiek project van een partij of beweging of optreedt als volksoepvoeder in dienst van de staat om een identitaire politiek bij het grote publiek uit te dragen. Kritische distantie is hier van groot belang.

Meer principieel is het de vraag op welke legitimiteit de maatschappelijke betrokkenheid van de historicus gefundeerd is en vanuit welke hoedanigheid ze gestalte krijgt.

Men zou deze betrokkenheid vanuit een democratisch engagement kunnen verantwoorden, maar dat is niet geheel onproblematisch. Spreken vanuit de arbeidersgeschiedenis geeft een specifieke, partiële, misschien zelfs partijdige visie op de democratie, maar laat tegelijk toe de vraag te stellen naar de definitie van het begrip democratie, dat vele ladingen kan dekken. De arbeidersgeschiedenis kan daarentegen wel een bijdrage leveren tot het bevragen van het concept democratie en de betekenis(sen) ervan voor en vanuit het perspectief van de werknemers. Deze invulling zal niet helemaal dezelfde zijn dan bijvoorbeeld in een liberale visie.

²⁰ Dick Houtman, Peter Achterberg, Anton Derks, *Farewell to the Leftist working class*, New Brunswick; London, 2008.

Een andere bron van legitimiteit zou kunnen gevonden worden in expertise van de historicus. Hierbij kunnen eveneens vragen worden gesteld. Expertise heeft een officieel karakter en dat is discutabel voor emancipatiebewegingen die er zich precies voor inzetten dominante, officiële visies en verhalen ter discussie te stellen en een andere lectuur te geven van de geschiedenis. Wellicht zijn deze perspectiefwijzingen en andere visies op de geschiedenis en het besef dat er niet zoiets bestaat als een 'neutrale', voor alle burgers dezelfde, nationale geschiedenis wel één van voornaamste bestaansredenen van de geschiedschrijving over de emancipatiebewegingen en ligt daar vooral hun maatschappelijke betekenis. Jan Willem Duyvendak, Ewald Engelen en Ido De Haan gebruiken in hun recente boek over *Het bange Nederland* de metafoor van de 'valsemunters van de geschiedenis'²¹. Daarmee bedoelen ze de canonisering van de nationale geschiedenis, die van de geschiedenis een 'eenduidig, nuttig verleden' maakt, en zo een groot deel van de geschiedenis en van historische processen en maatschappelijke tegenstellingen aan het zicht onttrekt. De arbeidersgeschiedenis werpt wel een licht op deze tegenstellingen.

Maatschappelijke betrokkenheid kan omslaan in moralisering en het zoeken naar en aanduiden van schuldigen voor 'fouten' die in het verleden gemaakt zijn. Is dit de taak van de historicus? De historicus dient in de eerste plaats te begrijpen en te verklaren en begaan te zijn met de voortgang van het inzicht in historische processen. Maatschappelijke betrokkenheid betekent dan het uitdragen van die nieuwe inzichten bij een breed publiek. Morele vragen leveren zelden een bijdrage tot voortschrijdend inzicht in de arbeidersgeschiedenis. Een voorbeeld hiervan zijn de talrijke publicaties over het 'reformisme', vaak gekoppeld aan de kwalificatie 'verraad', publicaties waarvan de omvang niet in verhouding stond tot de voortgang van het onderzoek.

Onderliggend is er de vraag naar de verschillende rollen die de historicus kan spelen. De historicus kan maatschappelijk betrokken zijn omdat hij/zij specialistische kennis heeft opgebouwd, maar kan dat ook doen als militant van een organisatie of beweging of om een of andere in zijn ogen rechtvaardige zaak vooruit te helpen. Daar bestaat geen bezwaar tegen, maar het is aangewezen duidelijkheid te scheppen over de rol en beide rollen niet te verwarren (ook al lopen ze soms onvermijdelijk door elkaar). Daarbij is het nog de vraag of de geschiedenis de ambitie moet hebben maatschappelijk betrokken te zijn, het is net zo legitiem dat niet te willen doen.

Drijfveren

Welke zijn de drijfveren van de historicus om zich met de studie van emancipatiebewegingen bezig te houden? Deze betrokkenheid wordt impliciet als positief, te waarderen en altruïstisch beschouwd, maar de redenen om emancipatiebewegingen te bestuderen kunnen uiteenlopend zijn.

Persoonlijke motieven zoals interesse, engagement of sociale achtergrond kunnen een rol spelen, maar andere verklaringen zijn eveneens mogelijk. Zo kan de keuze voor de arbeidersgeschiedenis een academische motivatie hebben of deel zijn van het academisch parcours; een (of de enige) mogelijkheid die zich aandienende om de carrière uit te bouwen of verder te zetten.

Tenslotte kan een persoonlijk politiek motief spelen: geschiedenis gebruiken om te wegen op de actuele politiek, hetzij in algemene zin of binnen een bepaalde beweging. Vraag is of hier niet op de achtergrond een elitaire visie meespeelt: vanuit de kennis van de geschiedenis, vanuit een expertise zo men wil, is de historicus in staat en gelegitimeerd om mee de politieke lijn te bepalen en meer algemeen op te treden als politicus. In hun eerder ter sprake gekomen werk menen J.W. Duyvendak, Ewald Engelen en Ido De Haan dat de canonisering van de geschiedenis in Nederland een

²¹ Jan Willem Duyvendak, Ewald Engelen, Ido De Haan, *Het bange Nederland. Pleidooi voor een open samenleving*, Amsterdam, 2008.

onderdeel is van een poging van de culturele en politieke elite om verloren gegane machtsposities opnieuw in te nemen.²² Bij de arbeidersbeweging ging het dan wellicht eerder om nieuwe of aankomende elites die zich een plaats wilden veroveren in bestaande organisaties of die wensten te gebruiken om politieke ambities waar te maken.

Impliciet – de opbouw van dit betoog is er eveneens een bewijs van – is de academische wereld het centrale referentiepunt om het maatschappelijk engagement van de historicus te bekijken. Is het niet nuttig het perspectief om te keren en de kwestie te beschouwen vanuit het perspectief van de (arbeiders)bewegingen: hoe zien zij het maatschappelijk engagement van de historicus? Welke betekenis hechten zij eraan en welke verwachtingen hebben ze? Wat opvalt is dat er weinig personele transfers waren tussen de academische wereld enerzijds en de arbeidersbeweging anderzijds, en als die er al waren, zelden van de arbeidersbeweging naar de academische wereld, dit in tegenstelling met sociale wetenschappers, economen en juristen. Nochtans zou de praktijkervaring met de bewegingen een invloed kunnen hebben op de historiografie. Dezelfde vraag kan worden gesteld voor die historici die als militant actief zijn in de arbeidersbeweging: levert dit andere, meer accurate historische inzichten op?

Een opvallend fenomeen in de arbeidersgeschiedenis is de rol van wat 'randacademici' genoemd kunnen worden. Het gaat om historici die academisch geschoold zijn, vaak zelfs tot het doctoraat, maar niet meer betaald worden voor hun academische productie over de arbeidersgeschiedenis. Ze zijn steeds van belang geweest voor deze tak van de geschiedschrijving, en dat blijft zo tot vandaag. Aan de nasleep van 1968 werd in België niet zoveel aandacht besteed, maar 'randacademici' speelden hun rol. Wellicht is dit tevens een indicatie voor de academische legitimiteit die de arbeidersgeschiedenis vandaag geniet, wat ook weerspiegeld wordt in de eerder beperkte belangstelling ervoor bij studenten. Daarbij komt nog dat in een hoe langer hoe meer geformaliseerd academisch systeem maatschappelijke betrokkenheid minder wordt gehonoreerd.

²² *Ibidem.*

DE SOCIALISERENDE ROL VAN DE HISTORISCHE VORMING IN HET SECUNDAIR ONDERWIJS: ACTUELE SPANNINGEN

Werner Goegebeur en Karel Van Nieuwenhuysse

Het achterliggend kader

In haar boek 'Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa, Belgische historici en de naoorlogse politiek-ideologische projecten (1944-1956)' geeft E. Witte¹ aan op welke manier het onderricht in de geschiedenis dikwijls geacht werd maatschappelijke en politieke doelen te dienen, maar ook hoe die doelen na W.O. II in positief geachte zin zijn verschoven, mede onder invloed van initiatieven in het kader van de UNESCO. De vredesgedachte, de democratiseringsgedachte, de idee van wereldburgerschap, de idee van samenwerking tussen Nederland en Vlaanderen en van de Europese integratie die toen opgang maakten, werkten in de leerplannen door in de volgende decennia. Het werk van Witte beperkt zich niet tot het onderwijs maar besteedt ook grote aandacht aan de rol die de 'historische elite' speelde in het maatschappelijk debat. Onze bijdrage is veel beperkter in scope: we beperken ons tot de kerntaak van de leerkrachten geschiedenis secundair onderwijs en proberen een beeld op te hangen van de maatschappelijke en disciplinegebonden spanningsvelden waarbinnen zij zich momenteel bewegen en de weerslag hiervan.

De jaren '70 (en ook nog '80) werden vooral bepaald door de controverse die toen woedde omtrent de verhouding tussen maatschappelijke vorming en geschiedenis. Uitgangspunt van het actueel achterliggend kader is ondertussen de formulering van de vakeigen eindtermen tussen 1991 en 2000. In de jaren '90 werd – niet zonder moeite – overeenstemming bereikt over de invulling van een wettelijk kader waarbinnen de verschillende koepels en netten voortaan in hun leerplannen vorm moesten geven aan hun geschiedenisonderwijs en waaraan dus ook leerboeken zich normaliter dienden te conformeren. Deze eindtermen stellen vier fundamentele doelstellingen voorop: ontwikkeling van 'historisch besef', voor de derde graad aangevuld met 'historische attitude'; culturele vorming, met bijzondere aandacht voor veranderende wereldbeelden; identiteitsvorming, met aandacht voor de erkenning van het bestaan van verschillende identiteiten; vorming tot sociale weerbaarheid, waarmee vooral kritisch burgerschap wordt beoogd.

Bij deze eindtermen werd als kanttekening gemaakt dat drie ervan ook sterk gericht zijn op het heden. Bovendien luidt de definitie van historisch besef die er wordt gehanteerd, als volgt:

'Het tot stand brengen van historisch besef houdt in dat de leerlingen zich ervan bewust zijn dat de historische en hedendaagse werkelijkheid grotendeels het gevolg zijn van processen van verandering en evolutie in verschillende maatschappelijke domeinen. Hiervoor is het noodzakelijk dat de leerlingen leren denken over de verscheidene relaties tussen het individu en de gemeenschap

¹ Els Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa. Belgische historici en de naoorlogse politiek-ideologische projecten (1944-1956)*, Kapellen, 2009.

(socialiteitsdimensie), met gebruik van de dimensie tijd en met gebruik van de dimensie ruimte. Geschiedenisonderwijs wordt functioneel wanneer de leerlingen erin slagen het verleden in relatie te brengen met het heden en de toekomst.'

Deze definitie steunt in belangrijke mate op discussies in de geschiedenisdidactiek zoals gevoerd in het kader van de *International Society for History Didactics* in de loop van de jaren '80 en zoals in 1994 ook verwoord naar aanleiding van het toonaangevende *Youth & History Project: the Comparative European Project on Historical Consciousness and Political Attitudes among Adolescents*²:

'Historisch besef wordt gekarakteriseerd door de complexe relatie tussen de interpretatie van het verleden aan de ene kant, en de perceptie van de werkelijkheid van het heden en de toekomstverwachtingen aan de andere kant. Deze relatie is zowel een zaak van individuen als van gemeenschappen.'

Zelfs in de formulering van de basisdoelstelling voor het Vlaamse geschiedenisonderwijs is de belangstelling voor de impact van het verleden op de hedendaagse samenleving in sterke mate aanwezig.

De historische vorming in het secundair onderwijs wordt echter niet alleen bepaald door de vakspecifieke eindtermen maar eveneens door de zgn. vakoverschrijdende eindtermen. Gezien deze eindtermen per 1 september 2010 wijzigen, heeft het weinig zin nog in te gaan op de bestaande, maar loont het eerder te focussen op de nieuwe. Deze nieuwe eindtermen houden nauw verband met de acht sleutelcompetenties die door de EU voor de lidstaten werden geformuleerd.³ Tot deze acht behoren o.m. 'leren leren'; sociale competenties en burgercompetenties; culturele gevoeligheid en expressie. Historische competentie is voor de EU geen sleutelcompetentie. Voor het merendeel van deze competenties geldt trouwens dat ze niet vakgebonden zijn. Een competentie wordt er omschreven als een geheel van kennis, vaardigheden en houdingen die een mogelijkheid tot handelen in een (nieuwe) voorliggende context verzekeren.

In het Vlaamse onderwijs gebruikt men in tegenstelling tot veel andere Europese staten niet de term competenties maar spreekt men nog steeds over vakoverschrijdende eindtermen.⁴ De leerkracht geschiedenis zal zich meer bepaald aangesproken voelen door de stameindtermen creativiteit, empathie, kritisch denken, mediawijsheid, open en constructieve houding, zelfbeeld, zorgvuldigheid, zorgzaamheid. Bij de stameindterm 'leren leren' is sprake van informatieverwerving, informatieverwerking en problemen oplossen, naast regulering van het leerproces. In de contexten waarin de stameindtermen moeten worden gerealiseerd valt op dat overal, zowel bij de contexten waaraan men als historicus niet onmiddellijk zou denken, verwijzingen naar het actieterrein van de historicus aanwezig zijn (lichamelijke gezondheid; mentale gezondheid; socio-relatieve ontwikkeling; omgeving en duurzame ontwikkeling), als bij de voor de historicus meer voor de hand liggende contexten (politiek-juridische samenleving, socio-economische samenleving en socio-culturele samenleving). Zo kan in de eindtermen die de contexten in hun relatie tot de stameindtermen concretiseren, worden verwezen naar: lichamelijke gezondheid: 'voet' 1.15: (de leerlingen) beseffen dat maatschappelijke fenomenen een impact hebben op veiligheid en gezondheid; mentale gezondheid: 'voeten' 2.6: (de leerlingen) stellen zich weerbaar op; 2.8: herkennen de impact van cultuur- en kunstbeleving op het eigen gevoelsleven en gedrag en dat van anderen; socio-relatieve ontwikkeling: 'voeten' 3.2: (de leerlingen) erkennen het bestaan van gezagsverhoudingen en het belang van gelijkwaardigheid, afspraken en regels in relaties; 3.3: accepteren verschillen en hechten belang aan respect en zorgzaamheid binnen een relatie; 3.6: doorprikken vooroordelen,

² Magne Angvik, Bodo Von Borries, Laszlo Keri, Youth and History, *Paper: Project Description*, 2004.

³ Compétences clés pour l'éducation et la formation tout au long de la vie – un cadre de référence européen, in: *Journal officiel de l'Union européenne*, 30.12.2006, L394/13-18.

⁴ www.ond.vlaanderen.be/leren/

stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik; 3.9: zoeken naar constructieve oplossingen voor conflicten; 3.10: beargumenteren, in dialoog met anderen, de dynamiek in hun voorkeur voor bepaalde cultuur- en kunstuitingen; 3.11: gebruiken cultuur- en kunstuitingen om begrip op te brengen voor de leefwereld van anderen; omgeving en duurzame ontwikkeling: 'voeten' 4.2: (de leerlingen) herkennen in duurzaamheidsvraagstukken de verwevenheid tussen economische, sociale en ecologische aspecten en herkennen de invloed van techniek en beleid; 4.5: tonen interesse en uit hun appreciatie voor de natuur, het landschap en het cultureel erfgoed; politiek-juridische samenleving (hier zijn de raakpunten met historische vorming legio): 'voeten' 5.3: mensen- en kinderrechten; 5.5: de democratische rechtsstaat; 5.6: de scheiding der machten; 5.7: media en organisaties; 5.8: de Belgische federale staatsstructuur; 5.9: democratie versus andere regeringsvormen; 5.10: de werking van een democratisch beleid; 5.11: Europese samenwerking en EU; 5.12: internationale instellingen; 5.13: mondialisering, problemen en conflicten; socio-economische samenleving: 'voeten' 6.5: veranderlijkheid van arbeid en economische activiteiten; 6.8: kenmerken, oorzaken, gevolgen van armoede; socioculturele samenleving: 'voeten' 7.1: eigen en andere sociale en culturele groepen; 7.3: (de leerlingen) illustreren het belang van sociale samenhang en solidariteit; 7.4. trekken lessen uit historische en actuele voorbeelden van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie; 7.5. geven voorbeelden van de potentieel constructieve en destructieve rol van conflicten; 7.7. illustreren de wederzijdse beïnvloeding van kunst, cultuur en techniek, politiek, economie, wetenschappen en levensbeschouwing.

Hoewel (of omwille van) hoog gegrepen hebben de vakoverschrijdende eindtermen niet hetzelfde statuut als de vakeigen eindtermen. Ze gelden voor de zes jaar secundair onderwijs. Ze maken het voorwerp uit van realisatie door de school en niet van de individuele leerkracht. Het zijn na te streven doelstellingen waarvoor de inspanningsverplichting door de school moet kunnen worden aangetoond.

Alhoewel ze in eerste instantie gericht zijn op de actuele samenlevingscontext van de leerlingen valt op dat bij bepaalde eindtermen (vooral 4.6 en 7.4-5) de scheidingslijn tussen historische vorming (en eindtermen geschiedenis) en de formulering van een aantal vakoverschrijdende eindtermen flinterdun is. Sommigen zullen misschien de mening toegedaan zijn dat we in onze selectie zeer breed gevist hebben, anderen zullen ongetwijfeld nog vakoverschrijdende eindtermen willen toevoegen aan onze selectie (we laten 'leren leren' buiten beschouwing, alhoewel hier ook heel wat raakpunten zitten met historische vorming).⁵

Dit is evenwel niet het enige spanningsveld waarmee de leerkracht geschiedenis anno 2010 wordt geconfronteerd. We menen er nog andere te kunnen vaststellen, waardoor de leerkrachten toch voor een andere situatie staan als die beschreven door E. Witte voor de jaren '40 en '50. Die spanningen vloeien in eerste instantie voort uit de veranderde actuele maatschappelijke verwachtingen. Hieronder begrijpen we de eisen ingegeven door de nieuwe Europese en wereldcontext, die resulteert in een spanning tussen regionale/nationale/Europese geschiedenis en wereldgeschiedenis in een context van toenemende globalisering (waar de klemtoon leggen?); de spanning betreffende de vraag naar identiteitsvorming in de multiculturele samenleving die de onze is; de spanning tussen historische en morele vorming. Maar ook in de historische discipline zijn de opvattingen over de benadering van het verleden veranderd. En er zijn nieuwe pedagogisch-didactische inzichten die resulteren in een spanning tussen kennen en kunnen.

De veranderde maatschappelijke verwachtingen brengen ons tot een derde wettelijke context, die van de grote internationale Verklaringen, die ook van toepassing zijn in het

⁵ Werner Goegebeur, Linda Van Looy, *Compétences en histoire et compétences transversales dans l'enseignement de la Communauté flamande de Belgique: quelle priorité?*, in: *Colloque international des didactiques de l'histoire, de la géographie et de l'éducation à la citoyenneté: curriculums en mouvement*, HEP Lausanne, 23 et 24 nov. 2009, CD-Rom.

Vlaams (geschiedenis)onderwijs. We verwijzen naar het Internationaal verdrag van de Verenigde Naties van 1966 inzake economische, sociale en culturele rechten waar aandacht voor Mensenrechteneducatie wordt vooropgesteld; het Verdrag van de Verenigde Naties inzake de Rechten van het Kind dat aandacht opeist voor de mondiale dimensie van de actuele samenleving en de hierboven al vermelde formulering in 2006 van Sleutelcompetenties voor opvoeding en levenslang leren: een Europees referentiekader door de Europese Unie, waarin onder meer sociale en burgercompetenties en aandacht voor de Europese ruimte werden opgenomen.

Hoe zich als leerkracht geschiedenis opstellen binnen actuele spanningsvelden?

Spanning 1: tussen de eisen van de historische discipline en de maatschappelijke/politieke druk; de leraar geschiedenis en de vakoverschrijdende eindtermen

Hoe verhouden de vakeigen eindtermen geschiedenis zich tot een aantal vakoverschrijdende eindtermen? Het terrein waarop de vakoverschrijdende eindtermen zich bij uitstek bewegen is dat van de houdingen of attitudes en waarden. Maar ook de eindtermen geschiedenis kennen een reeks attitudinale doelstellingen. Het gaat dan o.m. over kritische burgerzin en respect voor de democratische, pluralistische, grondwettelijke rechtsstaat. Deze verwijzingen in de eindtermen geschiedenis maar vooral in de nieuwe vakoverschrijdende eindtermen stellen zwaardere eisen aan het Vlaamse geschiedenisonderwijs dan historische vorming als kennisoverdracht vanuit een 'esthetiserende' bekommernis. Maar er is een fundamentele, onderliggende vraag: moet het vak geschiedenis überhaupt een maatschappelijk nut dienen? Dient het als ideaal na te streven "de huidige samenleving bij elkaar houden"? Of is dit te hoog gegrepen? Welke socialiserende rol is dan voor het vak geschiedenis weggelegd? Moet geschiedenis geen bescheiden (realistische) bijdrage leveren tot de samenleving?

Haalbaarheid?

Bij de eisen van de decreetgever kan de historicus niet anders dan een aantal vraagtekens plaatsen. Nemen we de notie herinneringseducatie (7.4 en 7.5: 'leerlingen trekken lessen uit historische en actuele voorbeelden van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie') waarmee eigenlijk zowel herdenking, geschiedenis, als vredesopvoeding bedoeld wordt. Deze drie elementen staan echter in een gespannen verhouding tot elkaar. Geert Castryck vraagt zich af "*waarom en hoe deze eindterm vakoverschrijdend kan zijn*". Holt deze vakoverschrijdende eindterm, ook al wordt het belang van geschiedenis onderstreept, paradoxaal genoeg het vak geschiedenis niet uit, aangezien de indruk wordt gewekt dat iedereen zomaar met "lessen uit het verleden" aan de slag kan. Zoals hier geformuleerd, is herinneringseducatie eigenlijk een visie op geschiedenisonderwijs die ervan uitgaat dat een samenleving mag verwachten dat je uit geschiedenis leert hoe het heden en de toekomst in te vullen.⁶ Deze verwachting gaat verder dan de definitie van historisch besef uit de eindtermen geschiedenis. In de VOETEN worden aan inzichten directe, concrete collectieve maatschappelijke gedragingen gekoppeld. Een term als herinneringseducatie gaat voorbij aan het onderscheid tussen geschiedenis en herinnering. Waar geschiedenis, zeker vandaag, werkt met relativiteit en context, heeft herinnering (zowel individueel als collectief) een veel meer absoluut karakter.

In tweede instantie moet de vraag worden opgeworpen naar de rol van de overheid in de overlevering van de herinnering aan het verleden:

⁶ Geert Castryck, *Herinneringseducatie in het Vlaamse onderwijs: een pleidooi voor Holocaustherdenking, geschiedenisonderwijs en vredesopvoeding?*, Vlaams Vredesinstituut, Brussel, 2009, 20.

*'Laat het duidelijk zijn: de officiële herdenking die de herinnering organiseert, om politieke redenen, is een heel legitieme activiteit van de Staat, van een gemeenschap of van een gemeente. Maar ze mag niet verward worden met de ondersteuning van het historisch onderzoek. De geschiedschrijving is een wetenschappelijke activiteit; ze staat los van het politieke gebruik van de herinnering. Er bestaat uiteraard een band tussen herinnering en geschiedenis, maar ze beantwoorden beide aan verschillende vereisten. 'Herinnering' is geen toegangspoort tot kennis, ze mobiliseert het verleden voor een actueel politiek of maatschappelijk project. De geschiedschrijving, van haar kant, eist het statuut van wetenschap op. Ze staat niet ten dienste van de politiek, ze heeft niets te zien met emotie. Ze aanvaardt geen dogma's, kan ingaan tegen gemeenplaatsen. Ze houdt rekening met het geheugen, maar ze beperkt zich daar niet toe.'*⁷

Herinneringseducatie zoals op heden geformuleerd schiet ook vaak haar doel voorbij.⁸ Wetenschappelijk onderzoek lijkt deze vaststelling te bevestigen. "Lessen over Auschwitz hebben niet per definitie tot resultaat dat lessen worden getrokken uit Auschwitz", zo luidt de conclusie van een onderzoek bij Brusselse jongeren over het verband tussen kennis over de nazi-genocide en democratische attitudes.⁹ Reden te meer om vanuit een geschieddidactische invalshoek te reflecteren over de vraag waarom dit het geval is.

Ook bij de notie erfgoededucatie (zie context omgeving en duurzame ontwikkeling, 'voet' 4.5: leerlingen tonen interesse en uiten hun appreciatie voor de natuur, het landschap en het cultureel erfgoed) kunnen gelijkaardige vraagtekens worden geplaatst. Erfgoededucatie draagt in zich immers een aantal valkuilen, zoals ongenueanceerd "presentisme", romantisering, "lokalisme" en anti-rationeel denken. Niettemin, zo stelt de Nederlandse Carla van Boxtel, kan goed onderwijs over erfgoed bijdragen aan historisch besef:

*'Aan de hand van erfgoed kun je reflecteren op de historische betekenis van gebeurtenissen en verschijnselen. Verder laat men bij erfgoededucatie leerlingen vaak vergelijkingen tussen vroeger en nu maken. (...) Erfgoed verbindt verleden, heden en toekomst. (...) Door expliciet aandacht te besteden aan aspecten van verandering en continuïteit en het eigene van elke tijd, draagt erfgoededucatie bij aan het kunnen innemen van een historisch perspectief, het kunnen identificeren van processen van verandering en continuïteit en het vermogen tot contextualiseren.'*¹⁰

In die optiek kan worden verwezen naar de vakeigen eindterm 14, eerste graad en eindterm 8, tweede graad. Het is duidelijk dat verantwoorde erfgoededucatie een dermate historische onderlegdheid vereist, dat ze zeer nauw aansluit bij de vakgebonden eindtermen geschiedenis. Ook hier is een opdracht weggelegd voor vakdidactische reflectie. Op te merken valt in dit verband dat in de grote

⁷ Geschiedenis is meer dan herinneren, in: *De Standaard*, 25 januari 2006. Zie voor een alternatieve en genuanceerdere kijk op de verhouding tussen geschiedenis en herinnering: Ed Jonker, Wilde herinnering en gedisciplineerde geschiedenis, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 121/2, 136-147.

⁸ Zie bv. de lezersbrief 'Auschwitz', in: *De Standaard*, 26 januari 2006. Zie ook Elke Kunkels, Wil Meeus, Helma De Smedt, De teloorgang van geschiedenis? Een peiling naar de historische interesse bij scholieren, in: *Persoon en Gemeenschap*, 60/3, 2008, 211-231.

⁹ Dimo Kavadias, Voltoid verleden tijd? Het verband tussen kennis over de nazi-genocide en democratische attitudes bij adolescenten in Brussel, in: *Res Publica*, 2004 nr. 4, 535-554. Over de suggesties die deze politicoloog -geen historicus of didacticus- doet om aan deze vaststelling te verhelpen, kan evenwel geredetwist worden. Zie in dit verband ook de resultaten van het onderzoek van Werner Goegebeur, Michael Vrijsen, Historisch besef bij Vlaamse abiturienten: enkele nieuwe onderzoeksresultaten, in: Raoul Bauer, Marjan De Smet, Brigitte Meijns, Paul Trio (red.), *In de voetsporen van Jacob van Maerlant (Liber amicorum Raf De Keyser)*, (Symbolae, 30), Leuven, 2002, 537-558.

¹⁰ Carla Van Boxtel, *Geschiedenis, erfgoed en didactiek. Rede in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Historische Cultuur en Educatie aan de Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen van de Erasmus Universiteit Rotterdam*. Rotterdam, 20 februari 2009, 22.

leerboekenreeksen geschiedenis uit de Franstalige Gemeenschap van België erfgoed het voorwerp uitmaakt van een bijzondere ontwikkeling.¹¹ Ook hier is de afstand evident tussen 'appreciatie' als primair doel en het doel 'historische reflectie'.

Onderliggend aan deze bemerkingen rond herinnerings- en erfgoededucatie kan men opnieuw de oude spanning tussen de disciplines geschiedenis en maatschappijleer bespeuren. Bij de invoering van het Vernieuwd Secundair Onderwijs (VSO) vanaf de jaren 1970 kwam een concurrentiestrijd tussen maatschappelijke vorming en geschiedenis op gang.¹² Geschiedenis in functie van herinnerings- en erfgoededucatie zoals geformuleerd in de nieuwe vakoverschrijdende eindtermen riskeert deze discussie opnieuw te doen oplaaien. Wanneer men de concrete vakoverschrijdende eindtermen in kwestie leest merkt men dat hier toch een zeer zware opdracht voorligt, zelfs al is de historicus niet de enige om ze te realiseren. Historici breken dan ook liever dan voor de herinneringsplicht en de opgelegde waardering een lans voor de historische "onderzoeks- en inzichtsplicht".¹³

Laten we daarbij overigens, vanuit leerlingenperspectief, benadrukken dat het beperkte aantal uren geschiedenis op het Vlaamse onderwijscurriculum een voldragen realisatie van alle wensen van de overheid in de weg staat. Trendwatchers Nathalie Bekx & Edwige Roels stellen, alle grote woorden en beloften van politici over het belang van geschiedenisonderwijs ten spijt:

*'Ondertussen moet de 70% van schoolplichtig Vlaanderen het stellen met één lesuur geschiedenis per week, want dat is de tijd die hiervoor kan vrijgemaakt worden in het doorsnee Secundair Technisch en Beroepsonderwijs. Reden te meer om te betreuren dat de meest recente Holocaustherdenking alweer voorbehouden bleek aan de oudste generaties. Geen gruwel voor het jeugdige geheugen. Nog erger is, dat wegens tijdsgebrek, de mechanismen van de geschiedenis nauwelijks aan bod komen in de klas. Fundamentele vragen als 'hoe is iets geworden tot wat het is?' en 'waarvoor kunnen vroegere ervaringen ons behoeden?' krijgen nauwelijks de aandacht die ze verdienen. Geen wonder dat de jeugd geen zicht meer heeft op het grotere geheel.'*¹⁴

Spanning 2: Conflicterende benaderingen van het verleden

Over de benadering van het verleden bestaan verschillende opvattingen. De vigerende epistemische opvattingen over de historische discipline hebben ook een impact op het geschiedenisonderwijs. Het uitgangspunt van de overheid luidt dat geschiedenisonderwijs de leerlingen historisch besef of bewustzijn moet bijbrengen, via historische vorming. Hieronder begrijpen we "ingroeien in de 'historiciteit' van mens en samenleving, ingroeien in de historische werkelijkheid van mens en samenleving, zich inschakelen in de evoluerende cultuur, het heden verbinden met de ervaringen van het verleden en de verwachtingen naar de toekomst".¹⁵

In welke mate is het echter aangewezen het verleden in verband te brengen met heden en toekomstverwachtingen? Tollebeek en Verschaffel zijn hier heel duidelijk in: "De geschiedenis is de studie van het verleden om het verleden. De studie van het verleden met het oog op het heden is geen eigenlijke geschiedenis. 'Organiser le passé en fonction du présent', dat is niet wat de historicus wil doen."¹⁶ Slaat deze stelling in

¹¹ *FuturHist*, s.l.d. de Hervé Hasquin et de Jean-Louis Jadouille, en *Construire l'histoire*, s.l.d. de Jean-Louis Jadouille et de Jean Georges, Namen.

¹² Kaat Wils, Het leven of de liefde. Geschiedenisonderwijs in Vlaanderen en Nederland, in: *Ons Erfdeel*, 46, 2003, 696 e.v.

¹³ *Supra*, n. 7.

¹⁴ Pro Memorie, in: *De Standaard*, 9 februari 2005.

¹⁵ Vlaamse Vereniging voor Leraren Geschiedenis en Maatschappelijke vorming, *Historische Vorming – visietekst*, Brussel, 1997. Met "historiciteit" wordt hier bedoeld het historisch karakter van mens en samenleving.

¹⁶ Jo Tollebeek, Tom Verschaffel, *De vreugden van Houssaye. Apologie van de historische interesse*, Amsterdam, 1992, 87.

eerste instantie op het historisch wetenschappelijk onderzoek, niettemin kan zij moeiteloos worden doorgetrokken naar het geschiedenisonderwijs, met haar notie van 'historische vorming'. Deze notie wordt gestuurd, aldus Tollebeek en Verschaffel, door een maatschappijwetenschappelijk motief, om namelijk het heden beter te begrijpen, vanuit het verleden. Hebben Tollebeek en Verschaffel hier *an sich* niets op tegen, toch stellen ze dat de eigentijdse maatschappij historici als zodanig eigenlijk niet interesseert. "Zij worden slechts gedreven door een interesse in het verleden; het enige dat zij willen, is dat verleden kennen."¹⁷

In dat verband stelt zich echter de methodologische moeilijkheid dat de historicus/a per definitie in het heden staat. Bijgevolg kan men dus de concepten, vragen, interpretaties etc. van de historicus/a niet los zien van zijn/haar tijd, plaats en context. Dat betekent dat bij de interpretatie van het verleden het heden steeds een rol speelt.¹⁸ We kunnen tegenover de stelling van Tollebeek en Verschaffel die van Braudel plaatsen:

'ce que nous avons voulu tenter, c'est une rencontre constante du passé et du présent, le passage répété de l'un à l'autre, un récital sans fin conduit à deux voix franches. Si ce dialogue, avec ses images en contrepoint, ses problèmes en écho les uns des autres, anime ce livre, nous aurons réussi dans notre propos. L'histoire n'est pas autre chose qu'une constante interrogation des temps révolus au nom des problèmes et curiosités – et même des inquiétudes et des angoisses – du temps présent qui nous entoure et nous assiège. ... Avoir été, c'est une condition pour être. ... Le but de ce livre, c'est de montrer que ces expériences et ces réussites ne se comprennent que prises dans leur ensemble; plus encore qu'elles sont à rapprocher les unes des autres, que la lumière du présent leur convient très souvent, que c'est à partir de ce qu'on voit aujourd'hui que l'on juge, que l'on comprend hier – et réciproquement.'

Absoluut kan de reconstructie van het verleden dus niet zijn, wat ook weer niet betekent dat alle narratieven dienaangaande gelijkwaardig zouden zijn. Bruno De Wever stelt dat het

*'wel degelijk mogelijk is een wetenschappelijk verantwoorde interpretatie van het verleden te geven. Al levert dat zoals gezegd geen haarscherp en voor eeuwig gefixeerd beeld op, het levert wel een beeld op dat kan worden onderscheiden van de karikaturen van de verleden werkelijkheid, van een geschiedbeoefening die (...) het verleden tekent als een karikatuur.'*¹⁹

Meteen zijn we hier aanbeland bij een andere aan de discipline gebonden vraag, betreffende de discussie over historische constructie en deconstructie. Ons beeld van het verleden is altijd een geconstrueerd beeld. Weliswaar is het een constructie gebaseerd op allerhande overblijfselen uit en bronnen van het verleden (en dus niet gebaseerd op fantasie), maar het is en blijft een constructie. Zeker het postmoderne discours legt sterk de nadruk op dit constructiekarakter van de geschiedenis (zowel vanuit de bronnen als vanuit de tijd- en standplaatsgebondenheid van de historicus/a) en richt zich op de deconstructie van het historisch narratief.²⁰

De discussies rond aard en wezen van de discipline geschiedenis zoals die zich momenteel op wetenschappelijk niveau afspelen, vinden we ook weerspiegeld in het geschiedenisonderwijs.

¹⁷ Ibid., 89.

¹⁸ *La Méditerranée: l'espace et l'histoire*, s.l.d. de Fernand Braudel, Arts et Métiers graphiques, Parijs, 1977, préface.

¹⁹ Bruno De Wever, *Collaboratie en repressie: de feiten*, in: Frans-Jos Verdoodt (red.), *Voorwaarts maar niet vergeten. Acta van de studiedag Voorwaarts maar niet vergeten. Voor een eerlijk en rechtvaardig oordeel over collaboratie en repressie in Vlaanderen op 9 juni 2001 in het Vlaams Parlement*, Gent, 2001, 25-26.

²⁰ Keith Jenkins, *At the Limits of History. Essays on Theory and Practice*, London; New York, 2009.

Stippen we in dit verband preliminair een punt van verschil aan tussen het universitair onderwijs en het secundair onderwijs. Waar zich in het universitair onderwijs vooral historistische m.i.v. postmoderne trends aftekenen getuigt het einddoel van het secundair onderwijs – historisch besef/attitude – van een genuanceerd presentisme: immers, “geschiedenis wordt functioneel, etc.”.

Niettemin blijken zich binnen dat secundair onderwijs toch verschillende tendensen af te tekenen, nauw verbonden met de *beliefs* van de geschiedenisleerkracht. Meer bepaald doen zich een viertal grote benaderingswijzen voor van de studie van het verleden. Deze benaderingswijzen dienen niet absoluut geïnterpreteerd te worden, wel relatief (in sterkere of mindere mate dus). De verschillende benaderingen van het vak geschiedenis door de onderscheiden leerkrachten uit zich in concreet didactisch gedrag rond doelstellingen, de keuze van lesopeners, het formuleren van probleemstellingen, de keuze van, omgang met en vraagstelling aan (authentiek) bronnenmateriaal, de in de praktijk gebrachte werkvormen, de manieren van evalueren. Welke zijn die benaderingswijzen?²¹

Bij het ‘Historisme’ gaat het om de studie van het verleden om het verleden. De ‘historist’ ziet als basisdoelstelling van het geschiedenisonderwijs ‘betekenis geven aan het verleden’. Begrijpen en ‘proeven’ van het verleden zijn de centrale doelstellingen. Dit vertaalt zich o.m. in werkvormen specifiek gericht op dat ‘proeven’ zoals rollenspelen, veelvuldig gebruik van primair bronnenmateriaal dat gecontextualiseerd wordt benaderd, en lessen die tot diep in de historische details treden.

De “Postmodernistische benadering” uit zich daarbij in de klemtoon die wordt gelegd op het constructiekarakter van geschiedenis. Belangrijk is de omgang met het verleden, doorheen de tijd, en het onderzoek van dat constructiekarakter van geschiedenis. De ‘postmodernist’ maakt gebruik van zowel primair en secundair bronnenmateriaal en stelt gecontextualiseerd vragen naar het beeld van het verleden dat uit de bronnen naar voren komt. Vraagstelling bij bronnenmateriaal gaat vooral naar het constructiekarakter van geschiedenis.

Aan de term “Presentisme” lijken verschillende invullingen te worden gegeven. De gangbare invulling is die van het kijken naar het verleden door de bril van het heden. “Presentisme” gaat dan uit van het heden om het verleden te begrijpen, vanuit de stelling weliswaar dat elke historicus schatplichtig is aan zijn eigen leefwereld. De aanhanger van deze benadering zal daarom vaak de geschiedenisles beginnen vanuit actuele vraagstukken of gebeurtenissen. Gecontextualiseerd denken rond primair bronnenmateriaal is minder aan de orde. Een tot in de fijne details tredende studie van één welbepaald facet van een verleden periode is dat evenmin. Soms – zie hierboven – is het er hem zelfs om te doen een legitimering van gedrag in het heden te halen uit het verleden. Dergelijke legitimering valt onder wat men in een Rösen-iaans perspectief²² zou kunnen noemen ‘exemplarische geschiedenis’.

“Presentisme” kan echter ook in omgekeerde richting worden opgezet, via de studie van het verleden om het heden: in dat geval selecteert men uit het verleden die aspecten die relevant zijn voor het heden. Wat niet in zulk kader past blijft buiten beschouwing. Centraal staat het begrijpen van het heden, vanuit het verleden, i.e. de bestaansverheldering, wat echter niet hetzelfde is als het belerende en gedrags-determinerende ‘lessen trekken uit’.

²¹ Zie hiervoor o.m. het onderzoeksproject “De spanning tussen gerichtheid op het heden en historisch denken bij aanstaande leraren geschiedenis: ontwikkeling van een onderzoeksinstrument en een opleidingspakket”, uitgevoerd door Andrea Schampaert aan het expertisenetwerk School of Education Associatie K.U.Leuven.

²² Jörn Rösen, *Ansätze zu einer Theorie des Historischen Lernens*, in: *Geschichtsdidaktik*, 10, 1985, 249-265; 12, 1987, 15-27. Zie ook Werner Goegebeur, Frank Simon, Raf De Keyser, Jos van Dooren, Paul Van Landeghem, *Historisch besef: hoe waardenvol?!*, Brussel, 1999 (Onderwijs en Samenleving, 2).

Er bestaan echter ook tussenvormen. In dat verband zou men kunnen spreken over "historiserend presentisme". In deze benadering blijft de contextualisering van maatschappelijk gedrag en verhoudingen in het verleden centraal staan. Ze wordt gevolgd door een conceptualisering van dat gedrag op grond van breed toepasbare maatschappelijke concepten (decontextualisering) en gevolgd door een kritische confrontatie met de invulling van die concepten in het heden en in andere samenlevingen (recontextualisering). In deze benadering probeert men ten volle de eigenheid van het verleden te bewaren, maar zal toch worden geprobeerd verleden en heden met elkaar te confronteren, door te zoeken naar gelijkenissen en verschillen, naar continuïteit en doorlopers versus discontinuïteit. Daartoe wordt (zie ook hierboven) gebruik gemaakt van de Braudeliaanse conceptualisering van evenement – conjunctuur – structuur, of de korte – middellange – lange termijn. Centraal in de lessen staat het zoeken naar gelijkenissen én verschillen tussen verleden en heden, met als werkwijze de kritische juxtapositie van samenlevingen. Een hierbij aansluitende werkwijze is die van het zoeken naar recurrenties in de geschiedenis.²³

Haalbaarheid

Het is zo dat de verschillende benaderingswijzen ook specifieke realisatievoorwaarden stellen en kunnen stoten op moeilijkheden in het secundair onderwijs.

Ten eerste is het zo dat de eindtermen en leerplannen van de onderscheiden onderwijskoepels (die bindende documenten zijn voor de geschiedenisleerkracht) een benadering voorschrijven die niet alle hierboven staande mogelijkheden ten volle open laat; de decreetgever is, zoals hierboven aangegeven, expliciet wat betreft de fundamentele doelen van het Vlaamse geschiedenisonderwijs.

Ten tweede spelen ook leerboeken geschiedenis secundair onderwijs een belangrijke rol. Te vaak richten leerkrachten zich eerder dan op eindtermen en leerplannen, op handboeken bij het uitwerken van hun lessen.²⁴ De leerkracht neemt dan, zich vaak niet bewust van de achterliggende benaderingswijze van het leerboek, die benaderingswijze zonder meer over.

Ten derde, meer algemeen voor elke benaderingswijze, botsen de intenties van de decreetgever met het beperkt tijdsbestek voor het vak geschiedenis. Uit het veld hoort men vaak de bemerking dat het geen sinecure is om alle eindtermen geschiedenis met de leerlingen te 'behalen'. Er dient dus vooral rekening te worden gehouden met het doelpubliek, met name de leerlingen.

Daarbij stelt zich de vraag, alle goedbedoelde intenties van de verschillende benaderingswijzen ten spijt, wat de leerlingen van het secundair onderwijs ontwikkelingspsychologisch en leerpsychologisch aankunnen. Kunnen ze bv. het postmodernisme aan, als ze geen sterke historische basiskennis en taalkundige inzichten hebben? Kunnen ze het "presentisme" aan, op basis van hun (vaak beperkte of quasi onbestaande, zeker in de lagere jaren van het secundair) kennis van het heden? Is het actueel kader waaraan de leerkracht refereert voor het heden hetzelfde als dat van de leerlingen?

Volgens de onderwijskundige Kieran Egan zouden leerlingen zich in de eerste fase van het secundair onderwijs eerder gedragen als wat hij noemt 'romantische denkers', en zijn ze aldus vooral gericht op de menselijke dimensie van kennis, op gegevens gebracht onder de vorm van verhaal, op gevoelens van opstandigheid en idealisme, op

²³ Helmut Gaus, Wat zich herhaalt. Eenmaligheid en recurrentie in de geschiedenis, in: *Hermes, Tijdschrift voor leraren geschiedenis*, 12/43, 2008, 74-85, onder verwijzing naar het werk van Jan Dhondt.

²⁴ Dit valt overigens ook de onderwijsinspectie op, die in haar *Onderwijspiegels* van de afgelopen jaren telkens weer als pijnpunt aangeeft dat het te slaafs volgen van leerboeken de leerplanrealisatie in de weg staat i.p.v. bevordert.

uitersten in ervaring en op associaties met helden; veel minder dus op abstractie, algemene ideeën, de rol van de menselijke factor in de geschiedenis en kritisch redeneren. Deze twee laatste elementen komen volgens hem pas tot ontwikkeling wanneer de adolescent vanaf 15 à 16 jaar filosofisch gaat denken, en een mate van abstractie en kritische zin aankan.²⁵ Heeft een postmodernistische benaderingswijze in dit onderwijskundig denkkader vóór de derde graad van het secundair onderwijs dan zin?

Het loont ook de moeite na te gaan welke verwachtingen leven bij jongeren m.b.t. geschiedenisonderwijs. Hoe percipiëren zij de relatie verleden-heden? Hoe percipiëren zij het gebruik van authentiek bronnenmateriaal? Uit het reeds vermelde grootschalig Europees onderzoek *Youth & History* blijkt dat voor leerlingen het vak geschiedenis vooral betekent de achtergronden van het huidige bestaan tonen en het verklaren van hedendaagse problemen.²⁶ Uit het veld vernemen we ook dat leerlingen veel vragen hebben bij de historische antecedenten van actuele problemen. Ze stellen spontaan vragen in die richting, zonder dat de leerkracht ze altijd hoeft te stellen, zeker in crisistijden rond bv. de kwestie Brussel-Halle-Vilvoorde en de staats hervorming, de Irak-oorlog van 2003, de economische crisis, de terroristische aanslagen, etc. Met welke benadering kan daarop worden ingespeeld? Sluiten een presentistische of historiserend-presentistische benaderingswijze daarbij het best aan? Er dient echter meteen opgemerkt dat leerlingen niet altijd en noodzakelijkerwijs recurrent gedrag in verleden en heden inzien: zo merken ze bv. niet altijd spontaan overeenkomsten tussen het fascisme/nazisme van de jaren 1930 en extreem-rechts vandaag.

Spanning 3: historische vorming en morele vorming

We stelden al vast dat de politiek 'eisen' stelt, 'doelstellingen' scheidt voor het onderwijs. Dit is niet uitsluitend eigen aan de 19^{de}-eeuwse en de vroeg 20^{ste}-eeuwse 'nationale' (nationalistische) geschiedenis.²⁷ Aansluitend stelt zich de vraag naar de wenselijkheid van morele oordelen in geschiedenis. Impliceert een historische vorming ook een morele vorming?

Haalbaarheid

Los van de kwestie welke morele standaard als norm zou moeten dienen om het verleden aan af te meten (alsof er absolute ethische normen bestaan, alsof het op enigerlei historische wijze verantwoord is om actuele ethische normen toe te passen op verleden situaties?), argumenteert Guy Vanthemsche dat geschiedenis

'niets te maken heeft met het uitspreken van morele oordelen. De historicus/historica zelf is geen rechter, die de slechteriken veroordeelt en eremedailles toekent aan "de goeden". Het is hem of haar in de eerste plaats om te doen het historische probleem waarmee hij/zij geconfronteerd wordt, in al zijn facetten bloot te leggen. Op zich is dat al een hele karwei, want dat probleem is doorgaans omgeven door een harde koek van vooroordelen, traditionele opvattingen en beeldvormingen die aangemaakt werden door propaganda. (...) De geschiedschrijving – de wetenschappelijke analyse van het verleden – heeft immers als doel maatschappelijke veranderingsprocessen te bestuderen en te verklaren, en die analyse werkt niet met de conceptuele instrumenten 'positief' of 'negatief', 'goed' of 'slecht'.²⁸

²⁵ Kieran Egan, *The Educated Mind. How Cognitive Tools Shape Our Understanding*, Chicago; Londen, 1997. Op te merken valt overigens dat het moeilijk blijkt Egans theorie empirisch ten volle kunnen bevestigen. Enig voorbehoud bij fasetheorieën is gepast.

²⁶ Recent onderzoek aan de UA (*supra*, n. 8) nuanceert deze bevinding. Uit dit onderzoek, beperkt in opzet weliswaar, blijkt die waardering inderdaad te bestaan bij ASO - leerlingen, maar niet bij TSO - leerlingen.

²⁷ Zie ook Wils, *supra* n. 12, 696 e.v.

²⁸ Guy Vanthemsche, Het kolonialisme, morele oordelen en historische analyse, in: *Hermes. Tijdschrift voor leraren geschiedenis*, 12/43, 2008, 7-11. Zie ook de communiqués van de beweging *Liberté pour l'histoire* (www.lph-asso.fr)

Sommigen zullen opwerpen dat deze benadering leidt tot moreel relativisme. Hier moet dus de spanning worden opgemerkt die ontstaat tussen de eisen van de historische discipline en bepaalde hierboven aangehaalde verklaringen die België/Vlaanderen hebben onderschreven, met implicaties betreffende Mensenrechteneducatie, de verwachting van een mondiale dimensie in het onderwijs, het bijbrengen van sociale en burgercompetenties en de notie Europese ruimte. Deze spanning is overigens al terug te vinden in de eindtermen geschiedenis, zoals bleek uit een studie van Albicher.²⁹

Spanning 4: 'eigen' identiteit en multiculturaliteit

Een van de fundamentele doelen vervat in de eindtermen geschiedenis is die van culturele vorming. Hoe moeten we in dat verband in het vak geschiedenis omgaan met de realiteit van multiculturele klassen in veel Vlaamse scholen, zeker in centrumsteden? Het vak geschiedenis is verplicht voor iedereen, maar hierbij stelt zich de vraag: welke/wiens geschiedenis moet worden gezien en geleerd?

Haalbaarheid?

De vraag of er een spanning dreigt tussen identiteits-, culturele en waardevorming en multiculturaliteit komt neer op de vraag welke cultuur, welke waarden, wiens geschiedenis moet worden aangeleerd? De Canadese historica Sabrina Moisan onderscheidt in dat verband drie verschillende attitudes bij geschiedenisleerkrachten. De traditionele attitude bestaat erin dat de Westerse cultuur als superieur en universeel wordt aanzien en dus aan allen zonder onderscheid dient aangeleerd. Wat geschiedenis betreft: het is de geschiedenis van de meerderheid die moet worden voorgesteld. De liberale attitude plaatst kritische vraagtekens bij het opleggen van een universele (Westerse) cultuur, echter zonder dit gegeven zomaar te verwerpen. Deze attitude zal in het geschiedenisonderwijs meer gediversifieerde cultuurelementen binnenbrengen dan enkel die van de meerderheid van de bevolking. De militante attitude tot slot focust vooral op de interactie en interdependentie van culturen, en houdt rekening met de noden van verschillende culturele groepen. Deze attitude heeft in het geschiedenisonderwijs aandacht voor verschillende culturen en wil niet alleen werken aan historisch besef maar evengoed aan actuele maatschappijkritiek en de sociale 'verheffing' van de leerling (zeker van die uit een 'minderheidscultuur').³⁰

Echter, kunnen voor alle leerlingen aanknopingspunten voorzien worden tussen hun eigen (familiaal en/of etnisch-cultureel gerelateerde) geschiedbeelden en het schoolse geschiedenisbeeld? Misschien dient de nadruk gelegd op de ontmoeting der culturen door de eeuwen heen? Dreigen we hier echter niet te verzanden in een beeld à la "*Clash of Civilisations*", of, wat evenzeer mogelijk is, in een moralistisch discours van een vooral op Europa gerichte focus betreffende het 'foute' verleden van oorlog en kolonialisme (cf. de hervormingsprogramma's voor het geschiedenisonderwijs in de jaren 1970³¹)?

Met welke benadering grijpen we maximaal de kansen tot ontwikkeling van een groeiend historisch bewustzijn? Is het niet zo, dat hoe breder het historisch kader is dat leerlingen voor zichzelf kunnen optrekken, hoe groter de kans dat zij hun familiaal en/of etnisch-cultureel geschiedbeeld kunnen plaatsen in het bredere geschiedenisbeeld? Welk middel aangrijpen om een naïef historisch besef te vervangen door een geschoold besef?

²⁹ Alexander Albicher, Sociale rekenkunde, in: *Hermes. Tijdschrift voor leraren geschiedenis*, 12/43, 2008, 21-34.

³⁰ Zie http://ecehg.inrp.fr/ECEHG/formations/journees-d-etude-didactique/journees-d-etude-didactique-2007/jed2007_pdf/moisan_jed2007.pdf, geraadpleegd 22 december 2009.

³¹ Kaat Wils, De verdampde canon & de gebetonneerde bron. Geschiedenisonderwijs in België in historisch perspectief, in: Marc Depaep, Bregt Henkens, Maria Leon, Angelo Van Gorp (eds.), *Over het mooie en het nuttige. Bijdragen over de geschiedenis van onderwijs en opvoeding. Liber Amicorum aangeboden aan Mark D'hoker*, Apeldoorn; Antwerpen, 2008, 245.

Spanning 5: regionale, nationale, Europese geschiedenis versus wereldgeschiedenis

Inzake het curriculum voor het Vlaamse geschiedenisonderwijs laten de eindtermen geschiedenis inhoudelijk een grote vrijheid. Er is ook sprake van niet-Europese beschavingen. Maar is het niet zo dat via leerplannen en leerboeken een sluipende canonisering optreedt? West-Europese geschiedenis en islam blijken vaste thema's, net als Byzantium (derde jaar); in het vierde jaar komen vaak de pre-Columbiaanse culturen aan bod. Quid echter met Japan, Brazilië, Indië, Afrika en in sommige leerboeken China? Een initieel eindtermenvoorstel van 1991 dat ging in de richting van wereldgeschiedenis werd afgeschoten: zijn de tijden, omstandigheden en geesten gewijzigd, nu wereldgeschiedenis ook prominenter aanwezig is in de universitaire curricula?

Haalbaarheid

Alhoewel eindtermen en leerplannen voorzien in de studie van niet-Europese beschavingen blijft in de concrete realisatie hiervan vaak een eurocentrisch perspectief gehandhaafd. Niet-Europese beschavingen komen enkel aan bod in relatie tot en in een context van Europa: China i.v.m. de reizen van Marco Polo, de Inca's i.v.m. de Spaanse conquistadores, en Afrikaanse samenlevingen verschijnen out of the blue in het kader van de Europese kolonisatie van de 19^e eeuw. Misschien moet opnieuw nagedacht worden over de manier waarop kan worden opgeschoven in de richting van wereldgeschiedenis?

Een voorstel in die zin werd geformuleerd door de Italiaanse vakdidacticus Luigi Cajani.³² Het is hier niet de plaats om zijn volledige curriculumvoorstel weer te geven. Er wordt gesuggereerd uit te gaan van samenlevings*patronen*. De voornaamste types van samenlevingen worden als uitgangspunt genomen: samenlevingen van jagers en verzamelaars, landbouwsamenlevingen, pastorale nomadische samenlevingen, stedelijke samenlevingen, industriële en postindustriële samenlevingen. Merk telkens het meervoud. Door in het curriculum plaats in te ruimen voor samenlevingsvormen kunnen voorbeelden worden geselecteerd voor elk van deze vormen uit verschillende tijden en ruimtes. Op die manier kan een bredere tijds- en ruimteomvattende schaal worden bereikt. De voorbeelden die in de Vlaamse eindtermen teksten ter concretisering van het historisch referentiekader worden gegeven zijn hiermee verwant maar gaan minder ver. Misschien is het op te trekken historisch referentiekader de plaats waar een eurocentrische benadering kan worden genuanceerd.

Spanning 6: tussen kennisopbouw en competentieontwikkeling

Eindtermen en leerplannen stellen een samenspel tussen kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes voorop; maar vooral vaardigheden en attitudes worden er sterk uitgewerkt; de bepaling van de vereiste kennis is veel minder aanwezig.

In de nieuwe leerplannen van de 1^e graad secundair onderwijs (gebaseerd op impulsen vanuit het Ministerie van Onderwijs) wordt van langsom meer de nadruk gelegd op een socio-constructivistische aanpak: samenwerkend, interactief, activerend, zelfontdekkend, competentiegericht leren zijn de nieuwe richtlijnen. Tegenstanders hiervan beweren dat de aandacht voor vaardigheden en attitudes de kennisontwikkeling onderuit haalt. Volgens hen leren leerlingen niet meer, en gaat een hele brok cultuur verloren bij de jonge generatie. Symbolisch stellen ze dat de leerlingen niet meer weten dat de Scheve Toren in Pisa staat, of dat ze zelfs nog nooit van die Scheve Toren hebben gehoord. De Toren van Pisa staat voor hen symbool voor het bewustzijn van 'Westers

³² Luigi Cajani, A World History Curriculum for the Italian School, in: *World History Bulletin*, XVIII/2, Fall 2002, 26-32; verder uitgewerkt in: L'insegnamento della storia mondiale nella scuola secondaria: appunti per un dibattito, in: *Dimensioni e problemi della ricerca storica*, 2, 2004, 319-340.

cultureel erfgoed' dat al te veel afkalft. Deze spanning leeft – samen met die van de multiculturaliteit in de grootsteden – het sterkst in het (geschiedenis)onderwijsveld. Meer nog, deze spanning is eigenlijk de enige die op frequente tijdstippen tot debat en controverse onder (geschiedenis)leerkrachten aanleiding geeft.

We wezen er al op dat in Europese context wordt gepleit voor een hervorming van de curricula vanuit sleutelcompetenties en leergebieden: wat betekent dit voor het traditionele onderwijs opgebouwd vanuit de vakken, waaronder geschiedenis? Dreigt hier niet het gevaar dat het vak totaal ondergeschikt gemaakt wordt aan algemeen-pedagogische uitgangspunten, en de eigenheid van de geschiedenisdiscipline telooft? Dreigt in het zog hiervan niet nog een gevaar, nl. dat meteen ook vakbekwaamheid van de leerkracht die geschiedenis geeft, niet langer vereist wordt?

Haalbaarheid?

Indien men het debat zou willen herleiden tot een tegenstelling kennis-vaardigheden kunnen we eigenlijk kort zijn: die gaan hand in hand. Vaardigheden zijn niet iets op zich, los van kennis, en kennis verwerven houdt meer in dan memoriseren. Het één kan niet zonder het ander gezien worden.

Wel kunnen we ons de vraag stellen in welke mate er niet eerst een stevige kennisbasis moet aanwezig zijn alvorens verder te kunnen bouwen rond een historische methode? Ook moeten we ons afvragen welke vaardigheden en attitudes uit onze discipline het waard zijn geleerd te worden in het beperkte tijdsbestek dat het vak geschiedenis werd toebedeeld? Daarbij aansluitend kunnen we vragen opperen rond het evenwicht, de verhouding en de spreiding over zes jaren secundair onderwijs tussen kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes, opnieuw rekening houdende met de ontwikkelings-psychologische en leerpsychologische mogelijkheden van jongeren tussen 12 en 18 jaar. Ook over de verhouding tussen kennis over het verleden (en geschiedenis) en het kunnen toepassen van de historische methode door de leerling en de variatie doorheen de drie graden van het secundair onderwijs kan verder worden nagedacht. Didactisch komt dit neer op de vraag over de benadering van geschiedenis in het secundair onderwijs: moet geschiedenis als verhaal worden gebracht of als aanzet tot de wetenschappelijke onderzoeksmethode? Beide benaderingen stellen niet te onderschatten eisen: aan de leerkracht de eis om een verhaal te brengen dat het wetenschappelijk discours geen geweld aandoet (niet gemakkelijk wat nieuwe gebieden zoals arbeid, minoriteiten, gender, etc. betreft); aan de leerling de eis om een bereidheid aan de dag te leggen zich in te werken in een hem/haar niet-natuurlijke methodologie.

Conclusie

In onze bijdrage hebben we vooral vragen opgeworpen. Een van die vragen is of er geen tegenstelling bestaat tussen de actuele opvattingen over de discipline en het schoolvak geschiedenis, en of die tegenstelling zelfs niet is toegenomen, vergeleken met de situatie die E. Witte heeft beschreven voor het lange decennium 1944-1956. Het lijkt in elk geval zo dat sindsdien het universitair en het secundair onderwijs elk andere wegen zijn ingeslagen, vanuit het verschillend systeem waar ze deel van uitmaken.

Anderzijds vertoont de huidige situatie parallellen met de situatie waar Els Witte over schreef. Vandaag kunnen opnieuw vraagtekens worden geplaatst bij de rol van de overheid in het onderwijs algemeen en het geschiedenisonderwijs in het bijzonder, nu i.v.m. de invulling van een aantal vakoverschrijdende eindtermen, nauw bij geschiedenis aanleunend.

Ook de discussie over een al dan niet een meer mondiale oriëntering van leerinhouden (wereldgeschiedenis) binnen het vak geschiedenis, en over het al dan niet verder doordrijven dan op heden het geval is van een *Bildungsideal* (geschiedenis versus maatschappijleer) vormen recurrente gegevens, ditmaal echter niet meer vanuit een vroege naoorlogse context, wel vanuit resp. de multiculturele invalshoek en het gegeven van de bestrijding van extreem-rechts.

De discussie kennis-vaardigheden tot slot is evenmin nieuw:

“Al in de negentiende eeuw verschenen in Duitsland ‘bronnenboeken’ waarmee leerlingen zich zouden kunnen oefenen in het stellen van vragen aan historische bronnen, het materiaal dat historici gebruiken om een interpretatie van het verleden te vormen. In de vroege twintigste eeuw gingen ook in Nederland en Vlaanderen stemmen op om via het gebruik van bronnen de actieve inbreng van leerlingen te stimuleren.”³³

De discussie vandaag wordt echter gevoerd vanuit een Europese context van sleutelcompetenties, wat meteen nogmaals duidelijk maakt hoezeer het Vlaamse geschiedenisonderwijs onderhevig is aan internationale trends en ontwikkelingen.

En wat bij dit alles met de vraag wat goed geschiedenisonderwijs is? Een onderzoek ter zake werd recent door Peter Gautschi uitgevoerd in Zwitserland.³⁴ Een aantal lessen werd er beoordeeld door experts (zoals inspecteurs), door leraren en door leerlingen, zodat aan het criterium van bronnentriangulatie werd voldaan. De uitkomst van het theoretisch luik van het onderzoek (de literatuurstudie) was dat historische vorming goed is wanneer leerlingen relevante historische kennis verwerven en onderscheiden, samen met de fundamentele expertise voor historisch leren, op basis van significante domeinspecifieke inhoud en topics en dit d.m.v. een onderwijsproces dat beantwoordt aan de criteria van de academische discipline. De uitkomst van het empirisch onderzoek was dat enkel lessen die historische opdrachten opgeven welke relevant zijn voor het leven van de leerlingen en hen stimuleren om historische rapporteringen te verkennen unaniem als goed werden bestempeld. Gautschi besluit hieruit voorzichtig dat goede geschiedenislessen taakgebaseerd zijn, gefocust op de leerlingen en georiënteerd op het ontwikkelen van historische expertise.

Voor wanneer een gelijkaardig door de overheid ondersteund Vlaams onderzoek?

³³ Kaat Wils, *supra*, n. 12, 703.

³⁴ Peter Gautschi, *Guter Geschichtsunterricht. Grundlagen, Erkenntnisse, Hinweise*, Schwalbach/Ts., 2009.

VERSLAG VAN HET DEBAT OVER DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN DE HISTORICUS

Walter Prevenier

Bij de bewerking van de opnamen van het levendig debat dat volgde op de statements van de sprekers realiseerde ik me dat een letterlijke weergave van de tussenkomsten geheel ondoeltreffend zou zijn geweest. Ik heb me dan ook de vrijheid veroorloofd de spreektaal gevoelig om te buigen tot een vlotter betoog. Ik verontschuldig me bij de interveniënten en de reagerende sprekers voor deze ingrepen, die hopelijk hun ideeën op geen enkele wijze hebben verraden.

Walter Prevenier leidt de debatten in.

De intrinsieke zingeving voor dit colloquium en dit debat is de vraag of de vorige generatie een betere aanwezigheid van de historici in het publiek debat vertoonde, of net niet. De impact van de historici op de publieke opinie in Vlaanderen is in het verleden vaak bijzonder significant geweest, zeker op een aantal gloriemomenten, zoals met de beroemde TV-reeks van Maurice De Wilde over De Nieuwe Orde, die in de jaren 1980 grote emoties wist op te roepen. Vandaag worden historici door de televisiemensen vooral gesolliciteerd als deskundigen, voor concrete duiding bij evenementen met verstrekkende betekenis, zoals de presidentsverkiezing in de V.S. een jaar geleden.

Er zijn echter kapers op de kust. De historici hebben nooit het monopolie gehad in het publieke debat. Filosofen, sociologen, politologen, economen speelden en spelen evenzeer mee. Er is zelfs sprake van rivaliteit en onzachte concurrentie. Toen de impeachment procedure voor Nixon lopende was in de Verenigde Staten, in 1973-1974, werden historici erbij geroepen door de Amerikaanse Senaat. Henry Steele Commager bezorgde toen bijzonder nuttige achtergrond, en zijn adviezen werden door de leden van de Amerikaanse senaat, die de onderzoekscommissie vormden, erg au sérieux genomen. Zijn uitspraken werden met nadruk gebruikt in het debat. Tijdens de recentere impeachment hearings door het House Judiciary Committee in december 1998 over president Clinton werden alweer drie hoogleraren, historici en juristen, erbij geroepen door de senaat, doch dit keer concludeerde Judge Richard A. Posner 'how unsuited historians are to offer guidance on matters of public policy'. Om maar te zeggen dat de perceptie over deskundigen in een debat niet altijd is wat het zou kunnen zijn, wat het zou moeten zijn wellicht. Het zijn niet enkel de historici die de pretentie in pacht mogen hebben te weten waar de waarheid ligt.

Er is nochtans geen aanleiding tot pessimisme. Historici worden ook in dit land nog steeds waardevol geacht voor de zoektocht naar waarheid en werkelijkheid. De Belgische overheid riep hen ter hulp in de Lumumba-commissie en de Ruanda-commissie. Min of meer recente studies over de ondergang van Sabena en het Belgisch Congolees verleden doen behoorlijk wat stof opwaaien bij de publieke opinie. Ook in Nederland werd onder meer ook op historici, Marjan Schwegman en Cees Fasseur, een beroep gedaan in 2009-2010 voor de commissie die de Nederlandse politieke steun bij de inval in Irak in 2002-2003 moest onderzoeken. In alle vermelde gevallen hebben we

het gevoel dat de rol van die deskundigen au sérieux genomen wordt, en dat de opdrachtgevers niet enkel een bevestiging verwachten van wat ze eigenlijk al in hun achterhoofd hadden.

Herman Van Goethem

Ik wil kort reflecteren op de statements van de collega's Deneckere, Tollebeek en Goegebeur, meer bepaald de stelling dat "de maatschappelijke betrokkenheid van de historicus zou gedaald zijn sinds de jaren 1970". Ik wil aannemen dat die rol in de media absoluut gedaald is. Ik heb ook geluisterd naar het historisme van collega Tollebeek, en zijn mooi citaat van Ernst Kossmann: "Ik heb vaak het idee dat wij historici in onze preoccupaties altijd een generatie achter zijn". We houden ons meer en meer bezig met cultuur uit het verleden en dat gaat de maatschappij van vandaag niet dienen. In de FWO-commissies verkiest men precies die sociale relevantie te honoreren. En daar gaan de historici steeds maar verder van weg vandaag. We "verwetenschappelijken" ook al te zeer: de A1-publicaties bereiken niet het ruime publiek. Wel, ik wil dat pessimisme, indien het al pessimisme zou zijn bij collega Tollebeek – hij ontkent dat – tegenspreken. Ik deel zijn visie eigenlijk niet.

Ik denk dat die cultuur en die grote belangstelling voor cultuur, in het kielzog van "the cultural turn", naar de toekomst toe voor de interesse voor geschiedenis en voor het maatschappelijk engagement van de historicus wel eens een versterkende rol zou kunnen spelen. Als de overheid 25 % impact voorschrijft, dan zal de financiële gekte ook bij ons wel toeslaan. Laten we naar de toekomst toe proberen een prognose te maken: hoe zal het morgen verlopen met de maatschappelijke betrokkenheid van de historicus? Omdat altijd alles vlugger gaat, omdat de projecten altijd van kortere duur zijn, omdat we steeds meer mensen aantrekken, denk ik dat we steeds maar vlugger aansluiting gaan vinden bij de problemen van vandaag via de analyse van de cultuur.

Multiculturaliteit is als zodanig een heel belangrijk onderzoeksdomein, en ook historici zouden daar heel veel over kunnen gaan vertellen. Ik ben ervan overtuigd dat thema's als migratie, genderstudies, rituelen en geweld, multiculturaliteit niet exclusief gebonden zijn aan vandaag, en dat dus eigenlijk niet alleen mensen van de eigentijdse geschiedenis in het maatschappelijke debat kunnen worden betrokken, maar evenzeer historici van de Nieuwe Tijd en van de Middeleeuwen. Multiculturaliteit zou natuurlijk ook kunnen leiden tot een zeer groot cultuurrelativisme – de mens is tot alles in staat – maar ik denk, eerlijk gezegd, dat ook mensenrechten een heel belangrijk domein vormen, niet alleen in de Europese rechtsruimte maar ook in het historisch onderzoek. De studies van cultuur over mensenrechten in het verleden kunnen telkens worden teruggekoppeld naar een mensenrechtendiscours van vandaag.

Ik wil hier twee casussen die de Vlaamse overheid mee financiert citeren, omdat ze interessant zijn naar de toekomst toe. De eerste is het museum over de Eerste Wereldoorlog in Ieper, "In Flanders Fields". Daar wordt de focus vandaag nadrukkelijk gelegd op de multiculturaliteit aan de IJzer. Je staat er van te kijken hoe die IJzervlakte inderdaad een zeer interessante biotoop is voor dit thema. Het wordt ook de insteek voor de vernieuwing van het museum, die in 2012 is gepland. Ten tweede is er het museum dat in Mechelen wordt opgericht, waarover ik niet het pessimisme deel dat hier te horen viel. Men brengt er wel in de eerste plaats de Holocaust, maar dat thema wordt nadrukkelijk ingebed in een Belgische context. De Vlaamse regering gaf in de financiering van dat museum als opdracht mee om ook het aspect mensenrechten te betrekken. Indien deze dienen als een grote metafoor om over alle maatschappelijke problemen van vandaag de dag te spreken dan is dat problematisch. Maar als mensenrechten daar worden uitgewerkt vanuit het non-discriminatiebeginsel, "niemand kan worden gediscrimineerd omwille van zijn geloof, opinie, huidskleur, geslacht, overtuiging", dan zitten we aan de basis van onze huidige rechtsstaat en kunnen we het historisch onderzoek daar telkens naar terugkoppelen. En dan denk ik dat men een heel zinvolle invulling krijgt.

Ook voor het door Goegebeur vermelde presentisme, zowel het kijken naar het verleden door de bril van het heden, als de selectie uit het verleden van die aspecten die relevant zijn voor het heden, komen een aantal elementen aan bod in de aanpak van de genoemde musea. Deze aanpak beoogt niet alleen een terugkoppeling naar het non-discriminatiebeginsel maar legt ook een heel sterke nadruk op de kracht van de massa, die in die Holocaust zulke belangrijke rol speelde, en die ook vandaag in collectieve mechanismen een zeer belangrijke rol kan spelen. Ik ben dus niet zo pessimistisch. Mijn statement luidt dus "ik vermoed dat de multiculturaliteit de deur opent naar nieuwe wegen in het historisch onderzoek".

De genoemde initiatieven zijn niet enkel een zaak van de overheid. Ze komen ook van de historici zelf. Wat hier meespeelt is de Vlaamse identiteitsvorming, die maakt dat ook Vlaanderen gaat investeren in historisch onderzoek en centra begint op te zetten, die beginnen te concurreren met nationaal gefinancierde centra. Het is stellig zo dat de Vlaamse regering vanuit het Vlaamse verleden een grote gevoeligheid aan de dag legt voor thema's om en rond mensenrechten en ook verwacht dat men die betreft in de genoemde initiatieven.

Armande Debusscher

Als niet-historica vond ik deze namiddag heel boeiend en interessant. Maar er is iets dat ik nog altijd niet begrijp: waarom komen sommige historici in onze Belgische context een generatie te laat en andere historici over de taalgrens met twee generaties vertraging? We hebben dat voor bepaalde dossiers gezien, voor Leopold III, voor de zaak van koning Leopold II en andere meer. Nadat de archieven worden opengesteld, althans selectief, heeft iedereen de mogelijkheid om de studie aan te vatten. De Grondwet van 1831 waarborgt ons inderdaad vrijheid van mening. Het is dan ook onbegrijpelijk dat de Belgische historici zo schuchter of terughoudend zijn als het de monarchie betreft. In het buitenland wordt sinds lang kritisch en zonder terughoudendheid gepubliceerd over de Belgische monarchie, zoals Roger Keyes in 'Outrageous Fortune. The Tragedy of Leopold III of the Belgians' uit 1984. De Britse roman leert ons in het begin der jaren '50 dat de historici steeds tenminste één generatie te laat aankomen daar de samenleving, de context en de internationale betrekkingen steeds weer helemaal anders zijn, telkens ze hun geschiedenisboeken herschreven hebben.

Naargelang men Franstalig of Nederlandstalig is worden de eerste werken van de historici in de jaren 1960 of 1970 gepubliceerd bij de Vlaamse historici, en dan 25 tot 30 jaar later bij de Waalse historici. Men ziet dat natuurlijk ook in de literatuur met de toneelstukken van Walter Van den Broeck in de jaren 60 en 70. De Franstalige historici en schrijvers komen steeds veel later, nadat ze kennis namen van publicaties in het Nederlands.

Reactie door Els Witte

Ik wil hierbij aanstippen dat voor bijvoorbeeld Leopold II het geen historici waren die daar het eerst over geschreven hebben.

Reactie door Walter Prevenier

Men heeft hier inderdaad herhaaldelijk gezegd: de historici wachten te lang, zijn een generatie achterop, en pikken de kansen niet meteen op. Wat de tegenstelling tussen het noorden en het zuiden in België betreft geldt de vermelde decalage nog veel sterker voor het fenomeen van de Waalse Beweging en de Vlaamse Beweging, en evenzeer voor de wetenschappelijke bestudering van deze stromingen. Zo merkwaardig is die decalage toch weer niet, vermits de Waalse Beweging aanzienlijk later begonnen is.

Willy Clarysse

Ik stel mij eigenlijk grote vragen bij het debat over mensenrechten. Ik heb enige tijd in Nederland les gegeven. Ik had het op een bepaald ogenblik over slavernij. Mijn

studenten waren zeer anti, helemaal politiek correct. Ik heb ze dan wel uitgelegd waarom dat een goed systeem was in de Oudheid, en dat men dat overal toepaste omdat het een goed systeem was. Ik denk dat het ook een taak van de historicus is te verklaren dat ons systeem niet altijd het goede is. Ik denk dat slavernij een zeer normaal systeem was voor duizenden jaren. Ik heb trouwens deze studenten hiervan wel min of meer overtuigd.

Emiel Lamberts

Ik wil meteen inhaken op het voorgaande. Wat mij opvalt is dat er nadrukkelijk gesproken wordt over de invloed van de maatschappij op de historicus. De thema's die hij gaat bestuderen worden hem inderdaad vaak vanuit de eigen samenleving aangereikt. Het gaat zelfs verder. Daarnet is er gesproken over de Vlaamse regering die allerlei initiatieven neemt, en voorwaarden stelt waaraan de historici moeten beantwoorden. Maar eigenlijk zijn we toch in de eerste plaats wetenschappers en bestuderen wij een historische realiteit in ontwikkeling. We zouden ons toch in de eerste plaats moeten laten leiden door dat wat we waarnemen, proberen zaken naar voren te brengen die ingaan tegen de apriori's, tegen de paradigma's van de samenleving waarin wij leven. Wij kunnen als humane wetenschappers hieraan moeilijk volledig tegemoetkomen. Ik geef dat heel graag toe. Hoe ouder ik word, hoe meer ik me daarvan bewust word hoezeer wij als historici door onze eigentijdse bril kijken naar het verleden, maar wij moeten daar eigenlijk als wetenschappers heel bewust tegenin gaan en proberen te zien wat werkelijk is gebeurd en hoe dat ons inzichten kan opleveren die eventueel tegendraads zijn, en verschillen van wat in onze samenleving zelf in ontwikkeling is.

Paul Morren

Ik was in lang vervlogen tijden inspecteur van het geschiedenisonderwijs. Ik heb hier heel deze namiddag mooie muziek gehoord. Ik nam enkele keren uitschieters waar, namelijk wanneer men het bij herhaling had over mensenrechteneducatie en internationaal gerichte opvoeding. Toen ik inspecteur was kon ik vrij sterk mijn stempel drukken op de leerprogramma's. In die tijd begon de inleiding op de leerprogramma's voor het 6e jaar met de zin: "geschiedenisonderwijs heeft een gouden leidraad: de rechten van de mens". Een paar weken of maanden nadat ik geen inspecteur meer was is dat zinnetje verdwenen uit de programma's. Ik zou willen, en dat werd hier vandaag toch ook gevraagd, dat er heel speciale aandacht zou worden besteed aan die thema's: mensenrechteneducatie en internationaal gerichte opvoeding. Ik zou aan mijn vriend Werner Goegebeur willen vragen: hoe staat het terzake in de opleiding van de leraren? Want dat komt weinig aan bod in wat we vroeger normaalscholen noemden en in de opleiding aan de universiteiten. Kan daar niets aan gedaan worden?

Reactie door Werner Goegebeur

Ik denk dat men desbetreffend toch een onderscheid moet maken tussen aan de ene kant de academische opleiding en aan de andere kant de lerarenopleiding. In de lerarenopleiding worden eigenlijk vakdidactische kaders aangereikt. Voor wat de inhoudelijke aspecten betreft steunt de vakdidactiek op, en probeert de vakdidactiek de link te leggen met datgene wat aangeboden wordt in de academische opleiding. Er zijn, denk ik, verschillende universiteiten in Vlaanderen waar op dit ogenblik een opleidingsonderdeel Wereldgeschiedenis op het programma staat. De bedoeling is dus dat wij onze studenten op het bestaan van dergelijke cursussen wijzen en dat wij zeggen dat ze het warm water niet moeten uitvinden. Want voor die niet-westerse culturen is gewoonlijk het probleem: waar haal je de informatie. Ik heb daarnet een pleidooi gehouden voor meer en sterker doorgedreven lectuur, maar je kan de leraar op dat punt niet aan zijn lot overlaten. Als ik mag zou ik ook nog even willen ingaan op de bemerking over de multiculturaliteit. Ik ben niet pessimistisch. Ik heb gesproken over een spanningsveld. Waarom heb ik gesproken over een spanning? Omdat ik vertaal wat in de grootsteden in de scholen aanwezig is. Met andere woorden: in Vlaanderen

bestaat er, zoals gezegd, geen historische canon, maar er is wel naar mijn gevoel een achterliggende canon. En wanneer een leraar in een grootstad geconfronteerd wordt met de vraag "hoe proberen het historisch besef van mijn leerlingen te ontwikkelen, waar vind ik aanknopingspunten om zijn of haar historisch besef te ontwikkelen", dan staat hij gewoonlijk voor een probleem. Het is goed dat er initiatieven ontwikkeld worden zoals dat in Ieper en zoals dat in Mechelen, maar vergeten we niet dat die telkens eenmalige activiteiten zijn en dat een curriculum geschiedenis over zes jaar begint in de prehistorie en eindigt in de 21^{ste} eeuw.

Frans-Jos Verdoodt

Ik voel mij aangesproken door een aantal mensen, niet alleen omdat Pieter Lagrou het AMVB de rol van het ADVN heeft toebedeeld, wat een lapsus is geweest, maar die is bij deze rechtgezet, maar ik voel mij vooral aangesproken in de thematiek van wat hier besproken is en wat misschien nog meer besproken had moeten worden, met name maatschappelijk engagement. Wat is dat eigenlijk, maatschappelijk engagement? Wat is de maatschappelijke rol? Hoe is die te beschrijven, want ik heb geen enkele onder de sprekers dat engagement horen typeren. Ik heb ook geen enkele spreker, behalve dan natuurlijk die voor het onderwijs, maar dat is een aparte sector, de rol van de historicus horen beschrijven, wat hij precies als rol zou kunnen hebben of niet hebben. Engagement is natuurlijk heel breed en wat kan je daaronder verstaan? Is dat lid zijn van een organisatie? Is dat actief zijn in een organisatie? Het kan voldoende zijn dat u kind of kleinkind van een bepaald engagement bent opdat men u een engagement toeschrijft en uw rol in de maatschappij als historicus eigenlijk al een stuk fnuikt. Ik zeg: het kan. Ik zeg niet dat het steeds zo is. Ik ben voorzichtig in mijn woorden. Maar het kan een mankement zijn, dat hier toch, vind ik, zou moeten aangeraakt worden. Ik ben daar persoonlijk sterk bij betrokken omdat ik weet: als je vanuit een bepaald engagement afkomstig bent en ik noem het een stamboom, dan is je historisch werk eigenlijk een voortdurend varen tussen klippen. Ik maak dat mee met 'Wetenschappelijke Tijdingen'. Jaarlijks zeggen twintig lezers kwaad hun abonnement op omdat ik de klip verkeerd heb genomen. Ik maak dat ook mee in het ADVN. De oorzaak hiervan zou dus ook eens moeten bekeken worden. Twee, ik zie het nu eens positief: gaat het om betrokkenheid of gaat het over die memory. Memory is ook een vorm van betrokkenheid. En dat is in mijn ogen een symbiose die zeer nuttig kan zijn. Toen ik jaren geleden (het is nu tien jaar geleden), via die betrokkenheid en memory het historisch pardon uitsprak, heb ik gezegd: "wat heeft het voor zin dat de Vlaamse Beweging eigenlijk blijft ontkennen wat historisch al bewezen is". En ik heb recht van spreken, want ik ben een vakhistoricus en ik heb een memory, ik heb een stamboom op dat vlak. Mijn situatie als historicus heeft twee zijden, bij wijze van spreken.

Ik wil ook nog even ingaan op een statement van Bruno De Wever: het hoge aantal van geschiedenisstudenten. Ja, het zal natuurlijk ook wel te maken hebben met de democratisering van het onderwijs, laat ons daar realistisch in zijn. Ik denk dat ongeveer een duizendtal studenten op dit ogenblik geschiedenis volgen aan de Vlaamse universiteiten. Maar dat heeft ook, denk ik, te maken met de vraag naar het engagement van de plaats vanwaar men komt. Ik ben hier niet de enige die een parcours heeft doorlopen waarin je voortdurend de vraag stelt: waarom? Zonder meteen oordelen te vellen. Waarom die houding? Waarom die uitspraak? Ik denk dat de democratisering en de intellectualisering, ook in het onderwijs, steeds meer jonge mensen daar gevoelig voor maakt, dat ze inderdaad via historische studie en niet via heemkunde, waar ik geen problemen mee heb, de memory willen onderzoeken waaruit zij afkomstig zijn.

We hadden het ook over het feit dat de Vlaamse Beweging geen problemen meer heeft. Ik bedoel daarmee: de strijdbaarheid van de Vlaamse Beweging zal afnemen doordat haar problemen bij wijze van spreken afnemen. Door het feit dat de Vlaamse instituties die rol tenslotte hebben overgenomen, zal het aantal mensen dat zich wetenschappelijk zal bezig houden met Vlaamse Beweging in mijn ogen toenemen, maar ze zullen wel

een probleem kennen. Dat is mijn tweede statement: ze zullen moeten over de grenzen gaan en opletten dat zij in geen cul-de-sac terechtkomen, in geen straatje dat uitgemolken geraakt. Er zijn thans ongeveer 40.000 publicaties over de Vlaamse Beweging, naar schatting, en toekomstige onderzoekers zullen, denk ik, via de comparatieve weg verder moeten exploreren, via de Europese en mondiale comparatieve weg. De Nationale Bewegingen, die het grote kader vormen van het nationalisme, dienen bestudeerd te worden op Europees niveau, comparatief beschouwd op mondiaal niveau. Dat zijn mijn twee statements.

Reactie door Walter Prevenier

Dit geëngageerd standpunt is een cruciaal punt in de discussie. Velen onder ons hebben het vandaag opgeworpen: het spanningsveld van de historicus, enerzijds als een kritische observator, anderzijds en vaak tegelijk als medespeler in het gebeuren. Is het een erfzonde of is het gewoon een geschenk van de goden?

Rudi Van Doorslaer

Over de maatschappelijke rol van de historicus ben ik misschien niet duidelijk genoeg geweest. Het eind van mijn betoog vertoonde duidelijk een heel optimistische noot. Maar ik wil het wel eens even hebben over de generaties na mij, meer bepaald de studenten. Ik heb eigenlijk eerder een vraag voor de collega's van de universiteiten die werken met die studenten, en wel vanuit twee vaststellingen. Toen ik met geschiedenis begon, was het toch wel vanuit een maatschappelijk engagement. Mijn overtuiging was: als ik geschiedenis ga studeren ga ik misschien de wereld beter begrijpen. En lees dat als volgt: dan ga ik misschien ook die wereld kunnen verbeteren. Jo Tollebeek zal zeggen: dat is bijzonder naïef. Hij heeft ongetwijfeld gelijk. Maar dat was het maatschappelijk engagement waar velen van mijn collega-studenten mij makkelijk konden in volgen in het begin van de jaren '70.

Wanneer ik de onderwerpen overloop die vandaag voorliggen bij het FWO, zijn we vaak ver weg van de thema's waarover ik toen had willen werken. Ik vraag mij dan ook af: wat is de toekomst van de studenten geschiedenis die de toekomstige historici zullen zijn na ons? Vanuit welk perspectief benaderen zij geschiedenis? Kiezen zij de onderwerpen, of zijn het jullie die de onderwerpen opleggen?. En hoe moeten we de evolutie verklaren naar misschien wat meer distantie, en niet langer naar het maatschappelijk relevant zijn van bepaalde onderwerpen?

Jo Tollebeek

Ik weet natuurlijk niet of u erin geslaagd bent om de wereld te verbeteren. Ik denk wel dat er een verklaring is voor de evolutie naar distantie. Ik heb zelf gewezen op wat in de jaren 70 is gebeurd, het einde van het sociaal sciëntisme, waarbij er, denk ik, in elk geval een flinke deuk is gekomen in de ambities over de maakbaarheid van de samenleving en dus ook in de perceptie van de historici over hun invloed op de loop van de geschiedenis. Wat toen is gebeurd, denk ik, is een proces dat samenvalt met het verdwijnen van de traditionele kaders waarbinnen de historici werkten, de nationale kaders, de verzuilde kaders, de culturele kaders.

Ik heb erop gewezen dat, na de hele omwenteling in de jaren '70 en '80 in Vlaanderen, de gentleman die de humaniora aanbiedt er een is met grotere gevoeligheid voor wat breuken betreft in de geschiedenis. Men leeft zelf in een heel andere cultuur, of je dat nu een postmoderne wereld wil noemen of niet, dat maakt niet zoveel uit. Men heeft wel het idee dat de cultuur waarin men vandaag leeft en de culturen die eerder hebben bestaan totaal andere culturen zijn. Dat maakt dat historici steeds meer aan hun werk beginnen met een cultuurshock, met het idee dat men in het verleden de dingen anders deed. Een cultuurshock, dat betekent dus dat een belangrijk deel van het historisch werk, of van veel historisch werk, er in bestaat precies te begrijpen hoe dergelijke cultuur in elkaar zit. Wat zijn de waarden en de ambities van die culturen ?

Vandaar dat ik, om terug te keren naar Herman Van Goethem, denk dat multiculturaliteit in zekere zin een belangrijk thema is, precies omdat die multiculturaliteit er op wijst dat bepaalde normen en waarden in één cultuur anders zijn dan in een andere cultuur. Er is, denk ik, geen wetenschap waarmee de geschiedenis meer affiniteit vertoont dan met de antropologie. Antropologie is natuurlijk 'de cultuur in het verleden', 'de multiculturaliteit vandaag'. En dat heeft winst opgebracht, een evolutie om absoluut optimistisch over te worden, winst dat je als historicus steeds meer gaat inzien dat de maatschappij misschien waarden en normen kan opleggen, maar dat er ook allerlei andere mogelijkheden zijn. Vandaar ook het idee dat je er als historicus beter voor kunt zorgen dat je in de samenleving dwars ligt dan dat je haar dient. Of studenten daar conclusies uit trekken, dat weet ik niet. Dit soort onderwerpen, dat weet iedereen, zijn fluctuerend. Wat je in elk geval aan bepaalde universiteiten ziet, ook in Leuven, is dat de aantrekkingskracht van de Nieuwste Geschiedenis wat afneemt.

Bruno De Wever

Ik wil inspelen op "ik weet het niet". We weten heel veel niet en hoe komt dat? Omdat vakdidactiek een onbestaande discipline is. Met excuses voor mensen als Werner Goegebeur, die een van de weinigen is die in de Vlaamse context althans geprobeerd heeft om aan vakdidactisch onderzoek te doen. Dit soort onderzoek bestaat internationaal. Maar ons eigen Vlaams systeem heeft natuurlijk zijn eigen elementen.

Het is me opgevallen in het boek van Els Witte dat de generatie van de jaren '50, de academici van toen, wel degelijk geïnteresseerd waren in onderwijs. Welnu, de Belgische en de Vlaamse overheid hebben schandelijk geabdiqueerd op het vlak van vakdidactisch onderzoek. Er bestaan nog steeds geen kaders voor dat onderzoek. Het is bijna onmogelijk om een vakdidactisch onderzoek gefinancierd te krijgen. Dus we weten zeer veel niet. We weten niet wat de leerwinst is van diverse leerprogramma's in het secundair onderwijs. Wij weten niet wat onze studenten kennen, de kleine minderheid die voor geschiedenis kiest, in de eerste bachelor geschiedenis. We weten niet eens wat de leerwinst is van onze eigen programma's, want ook dat is vakdidactisch onderzoek. Dus, mochten er beleidsverantwoordelijken in de zaal zijn, bij deze een warme oproep om eindelijk, nu de tweejarige master op til staat, ook binnen de geschiedenis, in de gehele Letteren, de kans te bieden om eindelijk komaf te maken met het historisch deficit.

Els Buffel

Ik wil even iets kort zeggen vanuit het standpunt van de student. Ik ben al twee jaar afgestudeerd. In het nieuwe systeem van master en bachelor is de formule van de minors ingevoerd. Een van de opties was de minor cultuur en diversiteit, die 'gender en diversiteit' inhield, de terreinen die daarnet besproken werden. Deze optie bood positief zicht op het betrekken van multiculturaliteit bij het historisch onderzoek. Ik wou daar toen voor kiezen, maar dat werd me ontraden door een professor die daar de verantwoordelijkheid voor droeg op de universiteit van Gent. Hij vond dat dit geen geschiedenis was. Iemand die voor geschiedenis kiest, die kiest voor politiek en recht. Ik spreek van drie jaar geleden. Ik wil gewoon hiermee zeggen dat ook de professoren op de universiteit de verantwoordelijkheid dragen om de historici in de toekomst te stimuleren om aan vernieuwend onderzoek te doen.

Gita Deneckere

Ik vind persoonlijk dat multiculturele en gender inzichten niet in een minor cultuurwetenschappen moeten zitten, maar dat die thema's natuurlijk ook in het geheel van de geschiedenisopleiding moeten aanwezig zijn. In antwoord op de vraag van Rudi Van Doorslaer meen ik dat er wel een onderscheid moet gemaakt worden tussen enerzijds het engagement waarmee studenten naar de universiteit komen, de vragen die ze hebben, de verwachtingen die ze koesteren van dergelijke opleiding, en anderzijds de onderwerpen die binnen het universitaire systeem goed scoren,

bijvoorbeeld binnen het FWO. Ik denk dat dit twee totaal uiteenlopende dingen zijn. Studenten kiezen niet per se voor die gefragmenteerde en relatief risicooloze dingen. Dat is, denk ik, een andere discussie.

Ik weet niet of de studenten nog met die naïeve impulsen over de maakbaarheids-gedachte en het idee van wereldverbeteren, waarmee Rudi Van Doorslaer naar de universiteit is gekomen in de jaren '60, '70, vandaag naar de universiteit komen. In verband met die erfgoedhype wil ik dit zeggen: we leven in een ander tijdsregime, in een ander 'regime d'historicité', en daarbinnen is een belangrijk contrast of een belangrijk verschil gegroeid met de habitus van de historicus en de denkkaders van de historicus vanaf de 19^{de} eeuw. Geschiedenis heeft eigenlijk altijd in dienst gestaan van de vooruitgangsgedachte en van een vorm van lineair proces. Die vooruitgangsgedachte staat vandaag fundamenteel ter discussie, die bestaat eigenlijk niet meer, daar leven wij niet meer mee. Vandaar ook het belang van erfgoed en van het belang dat erfgoed heeft in identiteitsvorming. Dus het gaat niet meer over het vormen van een identiteit op basis van het verleden, die dan bijna in een rechte lijn naar de toekomst zou gaan. Want die toekomstidealen zijn eigenlijk niet meer aan de orde. Ik denk dus dat het optimisme van Frans Verdoodt daarnet eigenlijk een beetje daarop terug te voeren is: dat je als historicus naar het verleden gaat want de Vlaamse Beweging heeft geen probleem meer. Dus ja, waar is nog de bestaansreden van de Vlaamse Beweging? Die zit in de strijd van vroeger. Dat is het geval vandaag bij heel veel sociale bewegingen, denk ik. En daar ligt dan nog een rol voor de geschiedenis en de historicus.

Harry Van Velthoven

Ik denk dat de vraagstelling volledig veranderd is. Ik denk dat de vraag niet meer is: "Wat is de Vlaamse Beweging?" maar "Hoe Vlaams is de Vlaamse Beweging geweest en is ze nog vandaag". Het is nuttig, denk ik, om de specificiteit van de Vlaamse Beweging te vergelijken met casussen in het buitenland, en dat geldt ook voor de Waalse Beweging en nog interessanter voor de Brusselse Beweging. Want volgens mijn analyse begint de Brusselse Beweging op dit moment al de kenmerken te vertonen van de vroegere Vlaamse Beweging en Waalse Beweging. In die zin lijkt het probleem me nog zeer actueel.

Ik zou even terug willen komen op de prachtige referaten en ook op het schitterende boek waarvan we vertrokken zijn. En ik heb één bedenking in de marge daarvan, maar toch wel centraal, namelijk de relatie tussen de historicus en de arbeidsmarkt. Ik neem er twee elementen uit. Eerste vraag: als ik naar het onderwijs kijk: hoeveel van die historici hebben nog een volledige opdracht? Voor de leerkrachten geschiedenis die zich staande houden door ook nog andere vakken te doceren heb ik de grootste bewondering. Ze hebben er vaak nog twee of drie andere vakken bij. Dan blijft de vraag: hoe spelen ze dat klaar, terwijl wij professionele historici het hele jaar door enkel met dat soort onderzoek bezig zijn. En mijn tweede vraag: is de aanwezigheid van de historici in de diverse faculteiten van de universiteit nog wel altijd even groot als ze voordien geweest is? Want als ook daar de invloed verminderd is dan zijn we ook daar een volledig publiek kwijt dat niet meer op die manier geïnformeerd wordt.

Ik heb nog een andere lijn die ik even wil toelichten, namelijk dat wij zeker niet de enigen zijn, als historici, die met deze problematiek bezig zijn. De politicologen stellen trouwens precies dezelfde vraag. Ik neem er twee problemen uit. De eerste is: de druk van het Engels. Aan de ene kant is er het bijna-monopolie qua publicatiedruk van het Engels als je carrière wil maken. Anderzijds is er de bestraffing van diegenen die in het Nederlands publiceren. De vraagstelling van de politicologen leek dan toch wel te zijn, in hoeverre de nieuwe academische elite, door de bestaande druk, losser komt van de gemeenschap die haar financiert, en welke maatschappelijke return daar dan al of niet in de plaats zal komen. Voor zover de maatschappelijke druk.

Daarnaast is er een andere vraagstelling, die ik even interessant vond, namelijk de relatie tussen politicologen en media. Ik maak het me gemakkelijker door het via een andere discipline te zeggen en dus afstand te nemen. Er waren drie lijnen en de eerste lijn was de volgende: moeten zij in het maatschappelijk debat treden? Het antwoord was positief voor iedereen. Ze moeten het doen vanuit hun wetenschappelijke expertise, al is dat woord een beetje gecontesteerd, merk ik. Dat is de meerwaarde die zij kunnen bieden, namelijk die wetenschappelijke expertise te contextualiseren. Niet iedereen is daartoe verplicht, maar die aanwezigheid zou noodzakelijk moeten zijn. Ten tweede is er de reactie van Peter Vandermeersch. Hij was duidelijk volledig gewonnen voor die aanwezigheid, wat zijn kranten betrof, maar merkte toch op dat veel academische bijdragen alleen academisch waren door de titulatuur. Ik laat het voor zijn rekening. En ten derde was er de rector van de universiteit van Amsterdam die aangehaald werd en die gezegd had dat bij de rol die men in de media moet spelen men dezelfde wetenschappelijke criteria moet hanteren als bij publicaties, en dat men, als men dat niet kan doen, vervalt in instant-analyses, wat men niet moet doen als academicus.

Lucien Luck

Als niet-historicus, stel ik mij de vraag: waarom is er geen universele verklaring van de plichten van de mens? En is dat historisch te verklaren?

Frans Coenen

Ik wil een poging doen tot antwoord op de vraag over een mogelijk handvest van de plichten van de mens. De plicht van ieder mens is: "eerbied te hebben voor ten eerste de rechten van de mensen uit het verleden, ten tweede de rechten van de mensen waarmee hij (zij) nu leeft, ten derde de rechten van de mensen in de toekomst".

Aloïs Van de Voorde

Er verschijnen zoveel interessante historische studies, maar die komen zelden aan bod in onze media, in de kwaliteitskranten en de TV. Ze zijn dan ook enkel gekend door een kleine kring van historici, maar niet door het grotere publiek. Dat vind ik zeer jammer. Daarom mijn oproep: kan VIGES die studies en die boeken die de moeite lonen niet beter aan bod brengen in de media, in de kwaliteitskranten, zodanig dat daardoor het maatschappelijk, maar ook het communautair debat in België een beetje beter wordt gevoerd ?

Reactie door Els Witte

Ik moet u daarin al onmiddellijk teleurstellen, want ik denk dat noch VIGES, noch een andere wetenschappelijke instelling of universiteit, de geschikte plaats is om dat te doen. Boeken zitten natuurlijk in het commerciële circuit, en in het commerciële circuit zijn de uitgevers erg belangrijk voor de publiciteit. Dus denk ik dat we de bal in het kamp van de uitgevers moeten leggen en natuurlijk van de journalisten en de recensenten, die dat willen doen.

Reactie door Walter Prevenier

Theoretisch hebben we veel bondgenoten. Er zijn in dit debat reeds enkele journalisten geciteerd die historici van vorming zijn. Er is daarnet nogal afgegeven op de goeroes van de media die een en ander in het perspectief van hun logica, van hun nuttigheid voor hun kijkcijfers, bekijken. Ik bedoel: het is een gevecht op een gemeenschappelijke markt, waar wij niet de enigen zijn die in het spel zitten. Wat niet betekent dat je niet met enige handigheid een aantal van die mensen kunt overtuigen, dat wat wij doen en kunnen doen ook nuttig is voor hen. Pas dan zijn wij weer nuttige idioten natuurlijk.

Korte conclusie door Walter Prevenier

Er zijn, naar mijn aanvoelen, vandaag heel veel demonen weggeblazen over de grenzen van de invloed van de historici in de samenleving. We hadden heel wat frustraties over onze wegs meltende impact. We hebben nu een klein beetje hoop gekregen dat we veeleer betere technieken, tactieken en strategieën moeten gebruiken om iets verder te geraken. Het zijn internationale fenomenen. Er is in de loop van het debat het voorbeeld gegeven van Pivot die in zijn uitzendingen talloze Franse historici aan het woord liet. Die reeks is een aantal jaren geleden gestopt, ook al was daar een groot publiek voor. Er was ook enorm protest tegen het beëindigen van de Apostrophe-uitzendingen op Antenne 2. De kansen voor dit type TV zijn cyclisch. Komt het ooit terug? Ik heb nooit geloofd in de these dat alles vroeger beter was. En morgen zal er zeker anders uitzien. Ik zie geen enkele reden waarom een nieuwe Pivot in Frankrijk niet geboren zou kunnen worden, zelfs in ons landje.

AUTEURS

Deneckere Gita, hoofddocent UGent
De Wever Bruno, hoofddocent UGent
Goegebeur Werner, em. gewoon hoogleraar VUB
Lagrou Pieter, gewoon hoogleraar ULB
Luyten Dirk, wetenschappelijk onderzoeker SOMA/CEGES, gastdocent UGent
Prevenier Walter, em. gewoon hoogleraar UGent
Tollebeek Jo, gewoon hoogleraar KULeuven
Van Doorslaer Rudi, directeur SOMA/CEGES
Van Nieuwenhuysse Karel: lector KULeuven, voorzitter Vlaamse Vereniging van Leraren Geschiedenis
Witte Els, emeritus gewoon hoogleraar en rector VUB

INTERVENIËNTEN

Buffel Els, studente geschiedenis UGent
Clarysse Willy, gewoon hoogleraar KULeuven
Coenen Frans, deelnemer debat
Debusscher Armande, lid VLAST
Deneckere Gita, hoofddocent UGent
De Wever Bruno, hoofddocent UGent
Goegebeur Werner, em. gewoon hoogleraar VUB
Lamberts Emiel, em. gewoon hoogleraar KULeuven
Luck Lucien, lid VLAST
Morren Paul, historicus, ere-inspecteur voor het geschiedenisonderwijs
Tollebeek Jo, gewoon hoogleraar KULeuven
Van de Voorde Aloïs, ere-secretaris-generaal van het ministerie van financiën
Van Doorslaer Rudi, directeur SOMA/CEGES
Van Goethem Herman, gewoon hoogleraar UA
Van Velthoven Harry, em. hoogleraar Hogeschool Gent
Verdoodt Frans-Jos, voorzitter ADVN

LIJST MET AFKORTINGEN

ABVV: Algemeen Belgisch Vakverbond
ACV: Algemeen Christelijk Vakverbond
ACW: Algemeen Christelijk Werkersverbond
ADVN: Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme
AMSAB(-ISG): Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (Instituut voor Sociale Geschiedenis)
AMVB: Archief en Museum voor het Vlaams leven te Brussel
ASO: Algemeen Secundair Onderwijs
BRT: Belgische Radio en Televisie
CARCOB: Centre des Archives Communistes en Belgique
CARHOP: Centre d'Animation et de Recherche en Histoire ouvrière et populaire
CEGES: Centre d'Etudes et de Documentation Guerre et Sociétés contemporaines
CDU: Christen Demokratische Union Deutschlands
CRISP: Centre de Recherche et d'Information socio-politiques
CVP: Christelijke Volkspartij
DACOB: Documentatie- en Archiefcentrum van de Communistische Beweging
EVB: Encyclopedie van de Vlaamse Beweging
FKFO: Fonds voor Kollektief Fundamenteel Onderzoek
FWO: Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek
HIVA: Hoger Instituut voor de Arbeid
IAO: Internationale Arbeidsorganisatie
IEV: Instituut Emile Vandervelde
IHOES: Institut d'Histoire ouvrière, économique et sociale
ING: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis
KADOC: Katholiek Documentatiecentrum
KANTL: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde
KULeuven: Katholieke Universiteit Leuven
KVAB: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten
MAS: Museum aan de Stroom
NBW: Nationaal Biografisch Woordenboek
NEVB: Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging
NIOD: Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
N-VA: Nieuw-Vlaamse Alliantie
ODIS: Onderzoekssteunpunt en Databank Intermediaire Structuren in Vlaanderen 19^{de}-20^{ste} eeuw
POD: Programmatorische Overheidsdienst
RIOD: Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
RTBF: Radio-Télévision Belge Française
SAICOM: Sauvegarde des Archives Industrielles du Couchant de Mons
SOMA: Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij
TSO: Technisch Secundair Onderwijs
UA: Universiteit Antwerpen
UGent: Universiteit Gent
ULB: Université Libre de Bruxelles
UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VIGES: Vlaams Instituut voor Geschiedenis
VLAST: Vlaamse Academische Stichting
VRT: Vlaamse Radio- en Televisieomroep
VUB: Vrije Universiteit Brussel